

TEORIJA PRAKSE

AINA ZUSĀNE

**J. A. KOMENSKA
IDEJAS
LATVIJĀ**

MAZĀ
PEDAGOGISKĀ
BIBLIOTĒKA

40664

2001-4
46

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

L

AINA ZUSĀNE

JANA AMOSA KOMENSKA IDEJAS LATVIJĀ

JANA ZUSĀNE

Jana Amosa Komenska pedagoģiskās idejas var kalpot ne tikai kā nozīmīgs profesionālās meistarības avots, bet tās var palīdzēt arī radīt izpratni par skolotāja lomu sabiedrībā un cilvēka dzīves jēgu.

Izdevums paredzēts pedagoģijas augstskolu studentiem, maģistrantiem, skolotājiem, latviešu skolu vēstures pētniekiem un visiem, kas interesējas par pedagoģiju un tās vēsturi.

JANA AMOSA KOMENSKA
IDEJAS LATVIJĀ

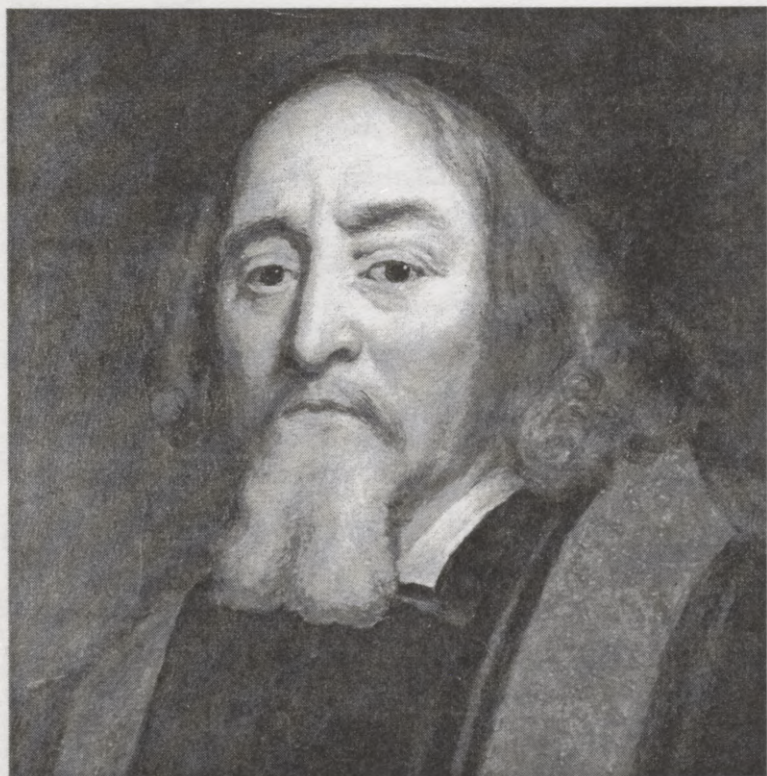
Recenzents Dr. habil. paed. Leonards Žukovs

Redaktore Rita Cimdiņa
Datorgrafiķe Andra Pudāne

ISBN 9984-15-273-1

© A. Zusāne
© "RaKa", 2000

IU "RaKa", Zvaigžņu ielā 26, Rīgā, LV-1009, tālr. 7312668
Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471
Realizācijas daļa – tālr. 291875
Iespiests IU "RaKa" tipogrāfijā, tālr. 7602049

1. att. Jans Amoss Komenskis (J. Ovena glezna)

Redaktores Rīta Čudāga
Izdevniecība Anda Pulcīne

ISSN 0094-15-273-1

© A. Zuzane

© "Raka", 2000

Rī "Raka", Zvaigzne ielā 26, Rīga, LV-1000; tāl. 7312668

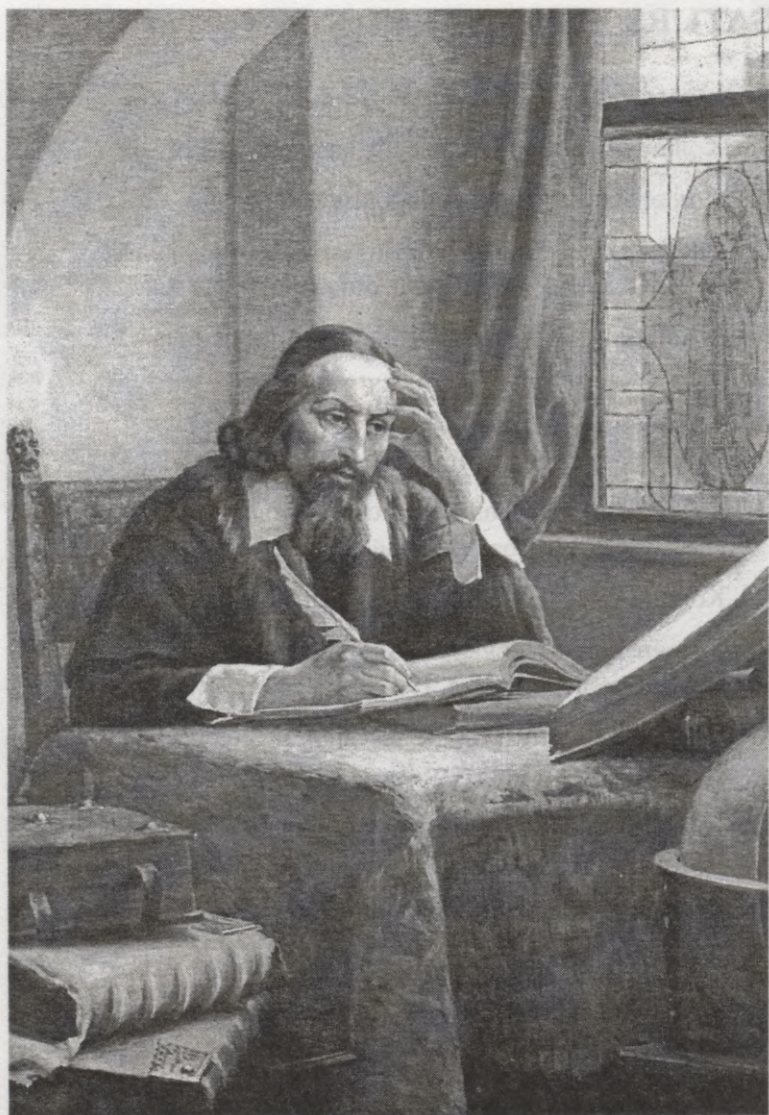
Indekstirdzniecības/reģistrācijas apliecība Nr. Z-0471

Reālācija datis - tāl. 281875

Izdevēja R. "Raka" apgrozība, tāl. 7632049

SATURS

Priekšvārds	7
J.A.Komenska laikmets un izglītības sistēma	13
J.A.Komenska dzīve un pedagoģiskā darbība	23
Sistematizētas mācību un audzināšanas teorijas izklāsts J.A.Komenska darbā "Lielā didaktika"	46
Ernsts Gliks – J.A.Komenska ideju īstenotājs Latvijā 17. gs.	69
J.A.Komenska didaktiskās idejas G.F.Stendera veidotajās mācību grāmatās	73
Bohēmu (čehu) brālības idejisko mantinieku – hernhūtiešu kustība Vidzemē 18. gs.	78
J.A.Komenska idejas jaunlatviešu darbībā	85
J.A.Komenska pedagoģiskās koncepcijas atspoguļo- jums latviešu periodikā 19. gs. beigās	90
J.A.Komenska ideju ietekme Latvijas pedagoģiskajā domā 20. gs. sākumā un 20. – 30. gados	101
J.A.Komenska pedagoģiskā mantojuma izvērtējums 20. gs. 90. gados	116
J.A.Komenska ideju ietekme mūsdienās	122
Pēcvārds	136
Izmantotā literatūra	138

2. att. Jans Amoss Komenskis (G. Sikoras glezna)

PRIEKŠVĀRDS

Gandrīz pirms 400 gadiem izcilais čehu pedagogs Jans Amoss Komenskis rakstīja: “.. ja mēs vēlamies, lai labi būtu izveidotas un plauktu baznīcas, valstis un saimniecības, vispirms ieviesīsim kārtību skolās un ļausim tām uzplaukt, lai tās kļūtu par patiesām un īstām cilvēku kalvēm...” [32, 37].

Šī atziņa, uzsverot izglītības noteicošo lomu jebkuras sabiedrības uzplaukumā un vienlaikus parādot arī praktisko šīs idejas īstenošanas ceļu, jau gadsimtiem ilgi ir bijusi rīcības vadmotīvs sabiedrībā, kurai ir patiesi rūpējusi savas valsts un tās pilsoņu labklājība un nākotne.

Arī atjaunotā Latvijas valsts par vienu no prioritātēm pasludināja izglītību. Nu ir pagājis jau krietns laika sprīdis, tomēr ik pa brīdim sabiedrībā uzvirtojošās diskusijas liecina, ka veiktais (vai neveiktais) šajā jomā itin bieži nav devis cerētos rezultātus.

Tad parasti aizbildināmies – ir pārmaiņu laiks, vecais ir atzīts par nederīgu, bet jaunais, dzīvē ieviešamais vēl nav apgūts.

Kaut arī mūsu izglītības sistēma neapšaubāmi ir kļuvusi brīvāka un demokrātiskāka, domās un darbos dažbrīd valda īsts haoss.

Pašreizējo situāciju samērā precīzi ir raksturojusi Johanna Kraitona – “*Organisation of Economic Cooperation and Development*” delegācijas pārstāve: “Latvijas izglītībā ir daudz atsevišķu pārmaiņu, bet maz stratēģisku reformu. Raksturīga sadrumstalotība, loģikas un pēctecības trūkums, pārspīlēta specializācija un atbildības trūkums visā sistēmā par spīti apsēstībai ar likumu un noteikumu pieņemšanu” [35].

Kāpēc tā? Kas ir izraisījis tieši pamatnostādņu krīzi?

Cēlonis, manuprāt, slēpjas pārāk spējā iepriekšējos gadu desmitos un pat simtos uzkrātās pieredzes noliegumā, kas būtībā ir arī daudzu vispārcilvēcisku vērtību noliegums, un neprasmē orientēties milzīgajā jaunās informācijas, jauno ideju klāstā, to pielāgošanā Latvijas apstākļiem.

Meklējot risinājumu samilzušajām problēmām, joprojām cerīgi raugāties uz citu valstu pozitīvo pieredzi, taču nereti

vēršam skatu atpakaļ un vaicājam, vai atbildes neslēpjas arī pagātnes pieredzē, vai tās bagātais mantojums nevarētu kļūt par nozīmīgu ideju avotu mūsdienām?

Šis pieļāvums vislielākā mērā attiecas uz izcilo čehu sabiedrisko darbinieku, garīdznieku, filosofu un pedagogu **Janu Amosu Komenski** (1592 – 1670).

19. gs. beigās un 20. gs. sākumā valdīja uzskats, ka visa jaunlaiku pedagogija balstās uz J. A. Komenska pedagogisko koncepciju. Šo viedokli atbalstīja arī ievērojamie latviešu pedagogi – K. Obšteins, V. Seile u.c.

Gandrīz 400 gadus J. A. Komenska pedagogiskās idejas gan tieši, gan netieši ir tik būtiski ietekmējušas pasaules izglītības sistēmu, ka dzīvo arī mūsdienu skolā: gan sen pierastajā un šķietami nemainīgajā kārtībā, ko saucam par klašu un stundu sistēmu, gan saspringtajā ikdienas ritmā, kad pārdomājam nākamās stundas gaitu, meklējam piemērotāko attēlu un precīzākos vārdus, gan klusajos apceres brīžos, kad, vērojot savus skolēnus, ieslīgstam pārdomās – kas gan tieši šim bērnam tieši šajā mācību stundā būtu nepieciešams, kad līdzpārdzīvojam par klaiņojošajiem bērniem, kad domājam par skolas nākotni, kad ...

Šķiet neticami? Tad paņemsim rokā J. A. Komenska “Lielo didaktiku” un ieskatīsimies tajā: “Cilvēks nav nekas cits kā harmonija gan attiecībā uz ķermeni, gan attiecībā uz dvēseli.. Cilvēks, dabas vadīts, var sasniegt visu...

..nav cilvēka, kurš mērķtiecīgas audzināšanas rezultātā nekļūtu gudrāks, skaistāks, labāks, spēcīgāks...

Lai ko vien sāktu mācīt, skolēnos vispirms jāmodina nopietna mīlestība uz to, pierādot attiecīgā priekšmeta priekšrocības, noderību, pievilcību...

..viss, kas paredzēts mācīšanai, jāsadala atbilstoši vecuma pakāpēm tā, lai tiktu mācīts tikai tas, kas piemērots attiecīgā vecuma cilvēka uztverei...

Viss mācību kopums rūpīgi jāsadala pa klasēm tā, lai iepriekšējais vienmēr pavērtu un apgaismotu ceļu nākamajam...

Skolotājs ir dabas palīgs, nevis tās valdnieks ...”.

Labi, piekritīs lasītājs – tā ir mūsdienu skola. Bet vai J. A. Komenska idejām būs vieta arī nākotnes skolā?

Ielūkosimies vienā no svarīgākajiem, nupat skolu dzīvē ienākušajiem dokumentiem – “Valsts pamatizglītības standartos” (1999), kas ietver sevī arī nākotnes redzējumu. Par pamatizglītības mērķiem te izvirzīti skolēna personības attīstība, vērtībizglītības veicināšana, skolēna prasmes mācīties izkopšana, praktiskai dzīvei nepieciešamo prasmju apguve.

Vai līdzīgas domas nenodarbināja arī J. A. Komenska prātu, radot pedagoģisku sistēmu, lai “..visus, kas pasaulē ieradušies.., iemācītu izziņāt visu svarīgāko lietu un norišu pamatus, īpašības un mērķus...” [32, 69].

J. A. Komenskis vēlējās izveidot metodi, “saskaņā ar kuru mācošie mazāk mācītu, skolēni vairāk mācītos; skolās būtu mazāk trokšņa, muļķības, nevajadzīga darba, bet vairāk – brīva laika, prieka un pamatotu panākumu...” [32, 22].

Varam vilkt paralēles arī starp mūsdienīgu izglītības saturu, kas noliedz līdzšinējo pārlieko teoretizēšanu un sarežģītību, ar J. A. Komenska viedokli, kas pauž: “.. skolās nevērīgi izturas pret būtisko un pievērš uzmanību maznozīmīgajam un nederīgajam ... lielākā daļa zināšanu nenonāk prāta dzīlēs, bet aizslīd pa virspusi” [32, 114].

Ir nepārprotami, ka jaunajās pamatnostādnēs, blakus novitātēm, akcentu maiņām, mācīšanas un mācīšanās, skolēna un skolotāja lomu jaunajai izpratnei, ir jaušama arī J. A. Komenska ideju klātbūtne. Vieš gandarījumu, ka pagātnes pedagogija nav aizmirsta, jo pašlaik likumsakarīgs un aktuāls ir Dr. paed. J. Anspaka uzdotais jautājums: “Vai nākamās paaudzes mums piedos nevērību pret pagātnes pedagogijas vērtībām?”

Pieļauju, ka skeptiķu iebildumu amplitūda varētu būt visai plaša.

Kādu var mulsināt J. A. Komenska vienkāršais izteiksmes veids. Taču vai sarežģītas valodas formas un anglicismu prioritāte, pie kā pēdējā laikā esam tik ļoti pieraduši, vienmēr pauž dziļu domu?

Vēl kāds var šaubīties, vai par orientieri var kalpot idejas,

kas arī nesenā pagātnē tāpat tika cildinātas?

Te jāatgādina, ka runa ir par pedagoģiskajām idejām, kas strāvo no pirmavota, nevis par totalitārās ideoloģijas un birokrātisku ierēdņu radīto uzslāņojumu.

Tāpat jāpiebilst, ka Latvijas sabiedriskie un izglītības darbinieki visos Latvijai nozīmīgos laika posmos ir bijuši pietiekami redzīgi un allaž pratuši radoši izmantot J. A. Komenska pedagoģiskās idejas sava laika vitālo vajadzību risināšanai.

Interese par J. A. Komenska pedagoģisko mantojumu Latvijā ir pastāvējusi jau kopš viņa ievērojamās mācību grāmatas "*Orbis sensualium pictus*" iznākšanas Rīgā 1682. gadā. Latvijas sabiedriskos darbiniekus un pedagogus allaž ir saistījis J. A. Komenska demokrātiskais humānisms, viņa ticība cilvēkam, izglītības un audzināšanas nozīmei vispārējā miera un labklājības nodrošināšanā.

Tas rosināja E. Gliku atvērt skolas latviešu zemnieku bērniem un sagatavot tām skolotājus, mudināja G. F. Stenderu veidot latviešiem mācību grāmatas, iedvesmoja jaunlatviešus viņu centienos pēc vispārējās izglītības un dzimtās valodas tiesībām.

Kulmināciju šī interese sasniedza 1892. gadā, kad, atzīmējot J. A. Komenska 300. dzimšanas dienu, latviešu presē ("Dienas Lapa", "Mājas Viesis", "Pielikums pie Mājas Viesa", "Austrums" u.c.) un atceres pasākumos tika atzinīgi novērtēta lielā čehu pedagoga darbība.

J. A. Komenska pedagoģiskais mantojums pastiprināti tika pētīts latviešu pedagoģijas teorijas tapšanas nozīmīgākajā laika posmā – 20. – 30. g. Turpat vai visos šajā laikā iznākušajos K. Dēķena, E. Pētersona, J. A. Studenta u.c. fundamentālajos darbos blakus patstāvīgai un oriģinālai pieejai dažādiem pedagoģijas teorijas un prakses aspektiem izvērtētas J. A. Komenska pedagoģiskās idejas un to aktualitāte Latvijas brīvvalsts izglītības sistēmā.

Diemžēl vēlāko attieksmi pret J. A. Komenski raksturo gandrīz vai vienīgi atzinums "Komenskis – pedagoģijas zinātnes pamatlicējs" bez dziļākas analīzes. Šķiet, reti kurš kādas zinātņu

nozāres izcils pārstāvis Latvijā ir izpelnījies tik viennozīmīgu atzišanu, kam sekojusi pieklājīga vienaldzība.

Tikai pēdējā laikā šī nezināšanas un neieinteresētības barjera ir nedaudz pārvarēta. To lielā mērā sekmējis J. A. Komenska 400. gadskārtai veltītais viņa nozīmīgākā pedagoģiskā darba "Lielā didaktika" tulkojums 1992. gadā.

Ir jāmin arī apjomā nelielais, bet informatīvi bagātais J. Anspaka darbs "Jans Amoss Komenskis: dzīves ceļš un pedagoģiskā jaunrade", kurā tika izvērtēta čehu pedagoga pedagoģiskā koncepcija, kā arī akcentēta viņa jaunrades aktualitāte mūsdienās.

Topošajiem skolotājiem rosinošas bija arī J. A. Komenska 400 gadu atcerei veltītās konferences, kuras notika mūsu valsts pedagoģijas augstskolās: LU, DPU, LSPA u.c.

Vadošie Baltijas valstu pedagoģijas zinātnieki savukārt pulcējās Tallinā, kur gadskārtējā Baltijas republiku skolu vēstures konference arī tika veltīta šai gadskārtai. Latvijas pārstāvji – A. Staris, L. Žukovs, A. Kopeloviča, J. Anspaks – savos referātos analizēja J. A. Komenska ideju ietekmi Latvijas pedagoģiskajā domā no 17. gs. līdz mūsdienām.

Tomēr kopumā vēl joprojām izpratne par J. A. Komenska pedagoģisko mantojumu, tā ietekmi Latvijas pedagoģiskajā domā un aktualitāti mūsdienās ir nepietiekama.

Ceru, ka šis nelielais ieskats J. A. Komenska pedagoģiskajās idejās raisīs pārdomas gan topošajos, gan esošajos skolotājos un izglītības darbiniekos, palīdzēs izprast pašlaik un nākotnē veicamo, mudinās aktīvāk līdzdarboties mainīgajā izglītības pasaulē, kā arī redzīgāk uzlūkot savu darbu: kas tajā ir paliekošs, kas tikai pārmaiņu laika vētras strauji ienests, sniedzis mirkļa gandarījumu, bet jau izplēnējies.

J. A. Komenska pedagoģiskās idejas mūsdienu skolotājam var kalpot ne tikai kā nozīmīgs profesionālās meistarības avots, palīdzot pārvarēt kūtrumu, sastingumu, dogmatismu mācīšanās un audzināšanā. Tās rada izpratni par skolotāja lomu sabiedrībā un cilvēka dzīves jēgu. "Vispārīgajā padomā par cilvēku dzīves uzlabošanu" J. A. Komenskis, noslēdzot pārdomas par audzināšanas mērķiem un būtību, rakstīja, ka par gudru un derīgu

cilvēks kļūst tikai tad, kad savas dzīves pamatmērķi saskata "cilvēku dzimuma labklājībā".

J. A. Komenska idejas mums palīdz pilnveidoties, augt, jo arī tagad, vairākus gadsimtus pēc J. A. Komenska, mums jāatzīst, ka "mēs maz un slikti esam mācījušies ar cieņu dzīvot un aiziet no dzīves, mīlēt un sargāt, izzināt un pilnveidot" [50, 19].

Savukārt **Pjērs Ramuss** (1515 – 1572) izstrādāja laikmetam atbilstošas izglītības zinātnisku programmu.

Šajā laikā tika izveidotas arī dažas humānisma ideju iedvesmotas skolas (Guarīno Guarīni, Vitorino da Feltre).

Lai gan humānistu idejas guva plašu atbalsi un spēcīgi ietekmēja tālāko pedagoģiskās domas attīstību, tomēr tās neienesā radikālas pārmaiņas sava laika skolu praksē. Laikmeta progresīvo ideju un vajadzību ietekmē palielinājās vienīgi elementāro skolu skaits, taču tās sniedza minimālu pamatzglītību.

Turpinoties sabiedrības, zinātnes un tehnikas progresam, attīstījās tipogrāfiskā tehnika, grāmata vairs nebija tāds retums kā agrāk, auga arī lasītpratēju skaits. Pateicoties zinātnes atklājumiem, cilvēki sāka apstrīdēt reliģiskās dogmas, viņus neapmierināja arī katoļu baznīcas greznība. Sākās kustība par baznīcas pārkārtošanu jeb **reformācija**.

Reformācijas centrs atradās Vācijā, bet tās galvenais iedvesmotājs bija **Mārtiņš Luters** (1483 – 1546).

Reformācijas piekritēji vērsās pret viduslaiku katoļu baznīcu, cīnījās par baznīcas ceremoniju vienkāršošanu. Viņi "Bībeles autoritāti nostādīja pret baznīcas autoritāti, tādējādi atbrīvodami cilvēku no baznīcas aizbildniecības un tās garīgā jūga" [49, 15].

Reformācijas sākotnējais mērķis bija atgriešanās pie īstenās kristietības, kas pauda visu cilvēku vienlīdzību Dieva priekšā.

M. Luters un viņa piekritēji nenoliedza zemes dzīvi, bet aicināja draudžu locekļus dzīvot pilnvērtīgi.

Lai būtu iespēja masveidīgi paust savus uzskatus, reformācijas piekritēji veltīja daudz pūļu skolu organizēšanai un jaunās paaudzes izglītošanai.

Plaši pazīstams kļuva M. Lutera aicinājums: "Kur pilsētu, cietokšņu, pieminekļu, arsenālu celšanai tiek izdots viens dukāts, tur ir jāizdod simts dukātu, lai pareizi izglītotu vienu jaunieta, kas, sasniedzot vīra gadus, būtu spējīgs rādīt citiem ceļu uz visu godīgo. Labs un gudrs vīrs ..ir visas valsts vislielākais dārgums, viņam ir lielāka nozīme nekā mirdzošām pilīm, zelta un sudraba kaudzēm, vara vārtiem un dzelzs aizšaujāmām bultām" [32, 213].

Sekojoš šim aicinājumam, reformācijas piekritēji centās organizēt vispārējas elementāras mācības visu kārtu bērniem. Mācības skolās notika dzimtajā valodā, kas atviegloja zināšanu apguvi.

Reformācijas rezultātā uzvarējušais luterānisms centās arī rast aizvien plašāku iedzīvotāju atbalstu, iesaistot draudzes locekļus reliģiskajās ceremonijās. Viņiem bija jāprot svarīgākās lūgšanas un baznīcas dziesmas, līdz ar to – arī lasīt. Lūgšanu un dziesmu grāmatām bija jābūt dzimtajā valodā, jo arī dievkalpojumi luterāņu baznīcā notika dievlūdžējiem saprotamā valodā [48, 94].

Reformācijai bija liela nozīme analfabētisma likvidēšanā. Tomēr zināšanu līmenis skolās aizvien vēl bija ļoti zems. Bērni iemācījās tikai nedaudz lasīt, rakstīt un skaitīt. Pamatskola bija pakļauta baznīcai, tāpēc lielākā daļa mācību laika bija veltīta reliģiskajai audzināšanai.

Augot reformācijas piekritēju un noliedzēju skaitam, reliģiskās problēmas pārauga politiskās, līdz reformācija sadalīja Eiropas tautas divās naidīgās nometnēs, izraisot nežēlīgus karus. Bieži vien ticība bija tikai kara iegants, īstie mērķi bija pavisam citi – cīņa par ietekmi vai valsts teritorijas paplašināšana.

Viena vēsturiskā laikmeta gaitā gan renesanse, gan reformācija vērsās pret dogmatisko, novecojušo viduslaiku ideoloģiju, taču pēc būtības tās bija atšķirīgas. Renesanses humānistiskā cilvēka dabas izpratne bija pretrunā ar reformācijas pieprasīto cilvēka apziņas pārveidi kristīgās ticības garā:

“Ja humānisms pauda brīvas personības harmonisku attīstību, ar kuras palīdzību tas centās pārveidot sabiedrību.., tad reformācijas pamatā bija kopienas ideāls, kura tiecās pilnībā pakļaut šo personību” [49, 21]. 16. gs. beigās humānistisko pasaules uzskatu aizvien vairāk aizstāja reformācijas ideoloģija.

Neraugoties uz minēto atšķirību, gan renesanses, gan reformācijas ideāli harmoniski iekļāvās J. A. Komenska uzskatu sistēmā un ietekmēja viņa praktisko – mācītāja un skolotāja – darbību.

J. A. Komenska dzīves laiku (1592 – 1670), cilvēces vēsturē sauktu par **Jaunajiem laikiem**, arī var dēvēt par pārmaiņu laiku.

Veco un jauno spēku sadursmes, kas izpaudās jau 16. gs. revolūcijā Nīderlandē un tai sekojošā 17. gs. revolūcijā Anglijā, briesošais konflikts starp katoļiem un protestantiem sasniedza savu kulmināciju tieši 17. gs.

Taču 17. gs. notika arī apvērsums zinātnē, tehnikā un kultūrā. Attīstījās metalurģija, kuģu būvniecība, cietokšņu celtniecība. Tika veidoti kanāli, pilnveidojās navigācija. Tehnikas progress prasīja un reizē radīja īstu revolūciju zinātnē. Poļu zinātnieka Nikolaja Kopernika atklāto heliocentrisko sistēmu apstiprināja un šo teoriju tālāk pilnveidoja Galileo Galilejs (1564 – 1642) un Johanness Keplers (1571 – 1630), Izaks Ņūtons (1643 – 1727) pamatoja mehānikas pamatlikumus, Roberts Boils (1627 – 1691) veica nozīmīgus eksperimentus ķīmijā.

Eiropā darbojās vairāk nekā 80 universitāšu.

Izcilus darbus radīja V. Šekspīrs un M. Servantess, tēlotājmākslu pārstāvēja izcilie mākslinieki A. Dīrers, Rembrants, D. Velaskess.

Taču ticības dogmu apšaubītāji šajā pašā laikā tika nežēlīgi vajāti: 1600. g. sārtā tika sadedzināts Dž. Bruno, 1616. g. notika pirmais tiesas process pret G. Galileju, tai pašā laikā baznīca nosodīja N. Kopernika mācību, 1633. g. inkvizīcijas tiesa, piedraudot ar nāvi, piespieda G. Galileju atteikties no savas mācības.

17. gs. bija karu, bada un epidēmiju gadsimts. Dzīves līmenis bija ārkārtīgi zems. Pirmajā dzīves gadā nomira puse jaundzimušo, bet cilvēka vidējais dzīves ilgums bija 30 – 40 gadi.

Ne renesanses humānistu, ne reformatoru centieni izglītības jomā nebija guvuši lielus panākumus. Ir ziņas, ka pat vēl 17. gs. beigās Francijā, lielākajā Rietumeiropas valstī, 71% vīriešu un 89% sieviešu bija analfabēti [49, 26].

3. att. Viduslaiku skolā

Šī laika skolu prakse lielākoties bija šāda: skolēnus sadalīja 2 – 3 grupās, kas atradās vienā telpā. Dominēja individuālā mācīšanas metode, tas nozīmē, ka skolotājs nodarbojās ar vienu vai diviem skolēniem, pārējie bija atstāti savā ziņā. Skolās bija ārkārtīgi zema disciplīna, pastāvēja miesas sodi. Stundu saraksta nebija, bērni nāca uz skolu no darba brīvajā laikā. Vislielākā uzmanība skolās tika veltīta reliģijai: mācības sākās un beidzās ar lūgšanu, skolotājs bērnus veda arī uz dievkalpojumu. Skolēni mācījās baznīcas dziesmas, obligāta bija katehisma apguve (baznīcas atziņu izklāsts jautājumu un atbilžu formā).

Nepiemēroto mācīšanas metožu dēļ pagāja vairāki gadi, līdz skolēns iemācījās lasīt. Tikai neliela daļa skolēnu apguva rakstītprasmi. Līdz ar to pilnu pamatskolas kursu apguva tikai nedaudzi – galvenokārt tirgotāju, bagātu zemnieku un amatnieku dēli. Sociālo nevienlīdzību veicināja ne tikai valsts, bet arī skola, piemēram, nabadzīgie bērni nereti tika sēdināti atsevišķos solos.

Pavisam maz bērnu varēja turpināt mācības tālāk – latīņu skolā. Kā liecina šo skolu nosaukums, izglītības pamatu te veidoja senās valodas – latīņu un grieķu. Vidējā izglītība pildīja arī sociālās funkcijas, jo latīņu valoda bija nepieciešama garīdzniekiem un ierēdņiem. Latīniski teica sprediķus, lasīja lekcijas universitātēs, noformēja dokumentus. Grieķu valoda bija jāapgūst, lai varētu lasīt grieķu dzejnieku darbus un Jauno Derību.

Gandrīz pilnīgi nerealizējamo mācību mērķi noteica arī atbilstošas mācību metodes: jaunākajās klasēs skolēni apguva latīņu gramatiku, sekoja seno autoru darbu lasīšana, citātu izrakstīšana un mācīšanās no galvas. Tas notika ļoti formāli. Visbiežāk skolēniem nebija pat mazākās izpratnes par darba būtību. Viņi mācījās tikai atsevišķus citātus, kas vēlāk varēja noderēt sacerējumos un runās. Vecākajās klasēs skolēniem bija jāsacer dzejoļi un runas latīņu valodā. Skolā bērniem visu laiku bija jārunā latīniski [49, 27 –32].

Lai gan 17. gs. pieņemts uzskatīt par latviešu skolu uzplaukuma laiku, ņemot vērā galvenokārt skolu skaita palielināšanos, mācību saturu tajās veidoja gandrīz tikai ticības mācība un lasīšana, bet mācību metodes bija primitīvas. Spilgtu priekšstatu par latviešu skolām 17. gs. rada skolotāja Voldenšira Konsistorijai iesniegtais mācību programmas un metodes apraksts: “..un tā es rītos agri, jaunatnei pulcējoties kopā, ar viņiem vispārējo rīta lūgšanu ar pieciem kristīgas mācības galvas gabaliem un svēto grēku sūdzēšanu lūdzos, pēc tam vienu rīta dziesmu ar kristīgu svētīšanu ar viņiem latviski dziedu, to pašu arī vāciski; pēc tam, klusu stāvot, ņemu priekšā latviešu katķismu, tā kā tas šīs pilsētas.. skolām par labu noteikts, un vienu bausli kopā ar izskaidrojumu un jautājumiem tiem vienreiz, divreiz vai trīsreiz priekšā lasu, kas viņiem man čakli līdzī jāsaka, līdz kamēr viņi šo bausli labi zina; tādā pašā kārtā turpinu otru un trešo un atkārtēju iepriekšējo, pēc tam lieku viņiem klusi un čakli pārlasīt un, ja laiks atļauj, divreiz vai trīsreiz uzsacīt, tad no jauna, stāvot tāpat kā iepriekš, ar viņiem latviešu katķismā vingrinās, tad noskaita un nodzied Benedicte un pāris dziesmas pantīņus latviski un pēc tam vāciski un tad piekodu

klusi un kārtīgi pa ielu uz māju iet un laikā skolā atgriezties.

Pēcpusdienā vispirms *gratias* un vienu pateikšanas dziesmu, vispirms latviski un pēc tam vāciski nodziedāt, tad katķisma mācība tāpat kā iepriekš, pēc tam ar tiem, kas raksta, vienu labu stundu ar rakstīšanu nodarbojos un čakli lieku lasīt, un tāpat kā priekšpusdienā vienreiz, divreiz vai trīsreiz noprasu, pēc pabeigtā darba atkal katķismu, tad vakara lūgšanu un vakara dziesmu ar viņiem lūdzos un dziedu vāciski un latviski un pēc tam Jēzus vārdā tos mājā atlaižu..." [56, 375].

Par to, ka skolas Latvijā arī vēl pēc gadu desmitiem būtiski neatšķirās, liecina Garlība Merķeļa (1769 – 1850) atmiņas par Rīgas Domskolu: "Vecā skolotāja apsēdās savā atzveltnes krēslā, uzlika brilles, un mācības sākās. Pieaugušās meitenes pienesa atrādīt savus rokdarbus .. pa to laiku bērni bija sameklējuši savus krēsliņus vai ķeblišus, savas grāmatas un sasēdās divos platos lokos ap apaļo galdu. Visi bikstīja ar irbuli grāmatā, atkārtodami iepriekšējās dienas uzdevumus, līdz skolotāja viņus vienu pēc otra izsauca atlasīt. Tiem, kas jau prata lasīt, uzdeva iemācīties no galvas attiecīgās nedēļas evaņģēlija pantiņu vai kaut ko no Lutera Mazā katķisma. Beidzot viņa izsauca ābečniekus un boksterētājus, kas lauzījās grāmatā savas skolotājas rīkstes vadībā.

..man likās dīvaini, ka bērni pēc pāris stundām, tā klusi un it kā uzcītīgi mācījušies, vēl nespēja izlasīt sešas līdz astoņas rindiņas. Es dzirdēju, ka vienu otru mana vecuma bērnu izbāra un viņam piedraudēja par to, ka pēc vairākiem mēnešiem viņš nepazīstot burtus vai arī spējot tikai "a-b-abē" kopā sasaukt. Atcerējos, cik viegli es to visu apguvu pāris dienās, un kļuvu varen lepns par sevi. Tikai daudz vēlāk aptvēru mācīšanas metožu lielo atšķirību, proti, ka šiem nabaga bērniem nemācīja domāt... ..likt iemācīties no galvas ir daudz vienkāršāk" [44, 57].

Arī J. A. Komenskis, mācoties latīņu skolā Pršerovā, izbūvēja šādu skolu nepievilcību. Vislielākais ļaunums, pēc J. A. Komenskā domām, bija skolēniem liegtā iespēja izzināt reālo pasauli. Vadoties no personīgās pieredzes, kā arī iepazīties ar

citām sava laika skolām, J. A. Komenskis "Lielajā didaktikā" tās raksturoja tā: "Patiesībā līdz šim laikam skolas nav panākušas, lai prāti, tāpat kā jauni koki, attīstītos no savām saknēm, bet ir radinājušas skolēnus noraut zarus citās vietās, uzkarināt tos sev un, līdzīgi Ēzopa vārnai, ietērpties svešās spalvās. Skolās rūpējās, lai nevis pavērtu ceļu apziņā ieslēptajiem izziņas avotiem, bet lai šos avotus piepildītu ar svešiem ūdeņiem. Tas nozīmē, ka skola neparādīja, kā lietas rodas pašas no saviem pamatiem un kādas tās izskatās, bet paziņoja, ko par attiecīgajiem priekšmetiem domā un raksta viens, otrs, trešais un desmitais autors. Par vislielāko erudīciju uzskatīja zināt daudzu autoru pretrunīgos uzskatus daudzos jautājumos" [32, 117].

J. A. Komenski neapmierināja arī mācību metodes: "...skolās valdīja juceklis. Daudz kas skolēniem tika uztipts vienlaikus, piemēram, latīņu un grieķu gramatika, bet varbūt arī retorika un poētika, un ko gan visu vēl tikai nemācīja!... Ko gan tad var uzskatīt par sajukumu, ja ne to? Līdzīga situācija rastos tad, ja kurpnieks ķertos uzreiz pie sešu vai septiņu zābaku šūšanas un ņemtu rokās te vienu zābaku, te otru" [32, 99].

Šīs sholastiskās un skarbās metodes rezultātā "skolas kļuva bērniem par bubuli un vietu, kur tika spīdzināts viņu prāts.. tiem, kuri palika skolā.., izglītība tika sniegta nenopietni un nepārdomāti, pat izkropļotā un nepareizā veidā" [32, 73].

J. A. Komenskis izteica pārmetumu sava laika skolai arī par to, ka tā neveidoja stingrus tikumiskos pamatus. Tā rezultāts bija "mežonīgi ēzeļi un nevaldāmi, stūrgalvīgi mūļi – tikumiski ievirzīta rakstura vietā tur izveidojās tikai tukša manierība, kaut kādu greznu ārzemniecisku drānu pielūgsmē, laicīgai ārišķībai trenētas acis, rokas un kājas" [32, 74].

Saprotams, ka tāda izglītība nevarēja apmierināt 17. gs. ekonomisko situāciju. Straujā tehnikas progresa dēļ aizvien vairāk bija nepieciešami cilvēki ar inženiera, mehāniķa, navigācijas speciālista, grāmatveža prasmēm.

Pieauga matemātikas loma, taču vidusskolās un arī universitātēs eksaktās zinātnes mācīja ļoti maz, uzskatot tās par "zemu nodarbošanos" [49, 37].

Bez tam laikmets izvirzīja cilvēkam virkni jaunu prasību: viņam bija jābūt aktīvam un darbīgam, spējīgam pilnveidot sevi un apkārtējo pasauli un vienlaikus iekļauties jaunajās lietišķi ekonomiskajās attiecībās. Kārtu piederība pakāpeniski zaudēja savu lomu. Konkurences apstākļos noteicošās kļuva tirgotāju, amatnieku, uzņēmēju personīgās īpašības.

Daudzi 17. gs. sākuma domātāji mēģināja risināt pretrunu starp novecojušo izglītības sistēmu un jaunajām laika diktētajām vajadzībām.

Neparastas idejas strāvoja no itāļu utopista **Tomazo Kampanellas** (1568 – 1639) darba "Saules pilsēta". Aprakstītajā utopiskajā valstī jaunās paaudzes izglītošana ir visas sabiedrības pienākums.

T. Kampanellas ideju ietekmē vācu domātājs **J. V. Andrē** (1586 – 1654) uzrakstīja darbu – sociālo utopiju "Kristiešu pilsēta". Viņš aicināja sniegt vienādu izglītību gan vīriešiem, gan sievietēm. J. V. Andrē uzskatīja, ka mācību saturā pārsvarā ir jābūt eksaktajām zinātnēm, nevis humanitārajām.

J. A. Komenskis labi iepazīna T. Mora "Utopiju", T. Kampanellas "Saules pilsētu", J. Andrē "Kristiešu pilsētu". Aizrāvis ar šīm idejām, viņš pats bija iecerējis izveidot "Gaismas kolēģiju", lai tur īstenotu savas ieceres [2, 13].

Studējot sava laika filosofu darbus, J. A. Komenski visvairāk saistīja **F. Bēkona** (1561 – 1626) zinātniskās izziņas filosofija.

J. A. Komenskis ļoti atzinīgi novērtēja F. Bēkona sacerējumu "Lielā zinātņu atjaunošana". Te izklāstītajā induktīvajā metodē viņš saskatīja ceļu uz dabas noslēpumu atklāsmi.

Savukārt **R. Dekarta** (1596 – 1650) racionālistiskajā filozofijā viņš guva ticību cilvēka prāta spējām.

J. A. Komenski dziļi interesēja vācu pedagoga **V. Ratkes** (1571 – 1635) ideja par enciklopēdiskās izglītības sistēmas izveidošanu dzimtajā valodā. Tāpat kā F. Bēkons, arī V. Ratke izglītību uzskatīja par svarīgāko sabiedrības progresā līdzekli.

Jauno laiku zinātnē un filozofijā J. A. Komenskis guva idejas mācību problēmu risināšanai un izglītības satura izstrādei [2, 12].

J. A. KOMENSKA DZĪVE UN PEDAGOĢISKĀ DARBĪBA

Jans Amoss Komenskis ir dzimis 1592. gada 28. martā Čehijā, Dienvidmordāvijā, Nivnicas ciemā.

Čehija šajā laikā ietilpa katoliskās Austrijas sastāvā, kas savukārt bija spēcīgākā vācu valsts Svētās Romas impērijā.

13. – 16. gs. Bohēmija un Morāvija bija ekonomiski attīstīti novadi. To veicināja bagātīgās derīgo izrakteņu iegulas (piem., sudraba raktuves Kutenbergā). Plauka rūpniecība, tirdzniecība un līdz ar to arī zinātne. Jau 1348. g. Prāgā tika atvērta universitāte [68, 93].

Lai gan formāli Čehija skaitījās autonoma karaļvalsts, tomēr Austrijas valdnieki Hābsburgi realizēja pret Čehiju agresīvu politiku. Čehu tautas protests pret vācu apspiedējiem un katoļu baznīcu izpaudās husītu un to radikālākā virziena – taborītu – kustībā.

J. A. Komenska laikā husītu kustības turpinātāja bija protestantiskā bohēmu (čehu) brālība. Tā jau bija atteikusies no bruņotas pretestības apspiedējiem un visumā, kā jau iepriekš tika minēts, brālībai bija raksturīgas demokrātiskas tradīcijas, kas paredzēja atteikšanos no mantiskām privilēģijām, sieviešu līdztiesību, rūpes par visu bērnu audzināšanu. Brālībā augsti vērtēja izglītību, kultūru un grāmatas. Bohēmu brālība bija sakrājusi arī lielu daudzumu grāmatu dzimtajā valodā. Te bija labas skolas, kur mācības notika dzimtajā valodā. Tās parasti tika savienotas ar amatniecību un lauksaimniecības darbiem.

Par Jana Amosa bērnību ir saglabāties maz ziņu. Uzskata, ka viņa tēvs ir bijis turīgs dzirnavnieks.

Zēns uzsāka mācības vietējā brālības skolā Uherski Brodas pilsētā, taču bezrūpīgā bērnība drīz beidzās – 12 gadu vecumā Jans Amoss kļuva bārenis. Zēnu un viņa divas māsas savā gādībā ņēma kāda radniece. Vēl dažus gadus viņš apmeklēja skolu, taču tad sekoja 3 gadu pārtraukums. Tikai pateicoties brālības atbalstam, 16 gadu vecumā Jans Amoss turpināja mācības latīņu skolā Pršerovā, pārsteidzot savus skolotājus ar darba spējām un apdāvinātību. Tomēr šī skola bija tipiska sava laika

iestāde ar sliktu darba organizāciju un nepilnīgām mācību metodēm. J. A. Komenskis vēlāk ar nožēlu atcerējās te pavadītos gadus. Personīgā pieredze rosināja viņu vēl intensīvāk meklēt jaunus ceļus pedagoģijā.

Ar brālības atbalstu 1611. gadā J. A. Komenskis iestājās Herbornas universitātē, kur paralēli teoloģijai studēja senās pasaules domātāju Aristoteļa, Platona, Cicerona, Senekas, kā arī humānistu P. Ramusa, H. L. Vivesa darbus.

Lielu iespaidu uz viņu atstāja kāds jauns profesors Alšteds (1588 – 1638), kurš, būdams tikai 4 gadus vecāks par J. A. Komenski, nopietni meklēja jaunas mācīšanas metodes, tiecās pēc zināšanu enciklopēdiskuma. Arī J. A. Komenska prātu aizvien vairāk nodarbināja izglītības un audzināšanas jautājumi. Nopietnas pārdomas jaunajā studentā izraisīja V. Ratkes darbs “Par mācīšanas metodes pārlabošanu”.

Studiju laikā J. A. Komenskis aizrautīgi nodevās jaunradei. Viņa pirmos radošos mēģinājumus iedvesmoja dziļa, neizmērojama milestība pret savu zemi, tautu, tās valodu. Viņš veidoja vārdnīcu “*Linguae Bohemicae Thesaurus*” (no 1612), kur mēģināja atspoguļot čehu valodas bagātību un skaistumu. Laikmetā, kad bija populāras enciklopēdijas, arī J. A. Komenskis strādāja pie “Zināšanu enciklopēdijas” čehu valodā. Par šo darbu 1661. g. sarakstītajā autobiogrāfijā viņš raksta:

“Pēc tam, kad man bija radusies cerība pacelt tēvu valodu uz spīdoša pakāpiena, es taisījos pie plāna sarakstīt galveno darbu, kurā lai visas lietas atrastos kopā tā aprakstītas, ka lai mūsu ļaudīm, cik bieži viņiem tikai būtu vajadzīgs pamācības, tās, ar izvilkumu no visām bibliotēkām, būtu mājā. Šo darbu es nosaucu par sakopoto lietu skatu – lauku, 28 grāmatās sakārtotu” [7, 426].

Diemžēl J. A. Komenskis nepabeidza iecerēto darbu, bet daļa no uzrakstītā vēlāk gāja bojā ugunsgrēkā.

Visas piezīmes un pierakstus viņš izdarīja čehu valodā, cerēdams, ka tie kādreiz noderēs viņa apspiestajai tautai.

Jau agrā jaunībā J. A. Komenska darbībai bija raksturīgas divas tendences: vēlme kalpot vispirms čehu tautai un tad visai cilvēcei.

Vēlāk J. A. Komenskis pārgāja uz Heidelbergas universitāti, kur viņa interešu lokā bija arī matemātika un astronomija. Par to liecina fakts, ka J. A. Komenskis par ļoti augstu cenu ieguvis N. Kopernika slaveno darbu rokrakstā "Par debesu ķermeņu kustībām".

1613. gadā J. A. Komenskis ceļoja pa Eiropu, iepazinās ar dažādu valstu zinātņi un kultūru, nonāca līdz pat Amsterdamai.

5. att. Brālības baznīca un skola Fulnekā

22 gadu vecumā atgriezies dzimtenē, J. A. Komenskis kļuva par latīņu skolas vadītāju Pršerovā. Šajā pašā skolā viņš kādreiz bija mācījies arī pats. Pēc neilga laika J. A. Komenski pārcēla uz Fulneku, kur draudze ievēlēja viņu par mācītāju un vienlaikus viņš veica arī latīņu skolas vadītāja pienākumus.

Sākās mierīgākais un laimīgākais laiks J. A. Komenska dzīvē. Viņš bija "uzticams draudzes gans, izveicīgs skolotājs, laimīgs laulāts draugs" [5, 262]. J. A. Komenskis intensīvi nodarbojās ar pašizglītību. Skolas darbā viņš smēlās ierosmi no J. V. Andrē, V. Ratkes pedagoģiskās pieredzes.

J. A. Komenskis bija skolotājs šī vārda visplašākajā nozīmē. Visas pūles tika veltītas brāļu draudzes labklājībai. Ir ziņas, ka J. A. Komenskis iepazīstinājis vietējos iedzīvotājus ar līdz šim viņiem nepazīstamo biškopību. J. A. Komenskis aizrāvās ar kartogrāfiju, un viņa zīmētās šī apvidus kartes tika izmantotas vēl visu 17. gs.

6. att. Fragments no 1613. g. J. A. Komenska uzskicētās un 1627. g. Amsterdamā izdotās Morāvijas kartes. Dzimtās puses ainava

Tomēr galvenā vērība tika veltīta skolai.

J. A. Komenskis pirmoreiz centās iedzīvināt savas jaunās idejas, izpratni, kā jā māca un jāaudzina bērni:

“..jāmāca tā, lai cilvēki, cik vien tas iespējams, apgūtu zināšanas nevis no grāmatām, bet no debesīm un zemes, no ozoliem un skābaržiem, t.i., iepazītu un pētītu pašas lietas, nevis tikai svešus novērojumus un slēdzienus par lietām” [32, 119].

Ir saglabājušās atmiņas par J. A. Komenska “zaļo skolu”, kur “siltajos rudens un pavasara mēnešos ozolu un skābaržu ielokā noritēja mācības. Šajās “atklātajās stundās” piedalījās skolēnu jaunākie brāļi un māšas, un vecāki. Savukārt enerģiskais skolotājs šajās nodarbībās zem zilajām debesīm prata ienest brīvu, nepiespiestu noskaņu, intimitāti, savdabīgu ģimenisku strāvojumu” [2, 7].

Sava laika mācību grāmatas viņš uzskatīja par maz piemērotām, tāpēc pats sastādīja latīņu valodas gramatiku (“*Grammaticae facillioris praecepta*”, 1617) un citas grāmatas savai skolai.

Laikā, kad J. A. Komenskis aizrautīgi nodevās skolas darbam, Eiropā aizvien vairāk saasinājās attiecības starp protestantiskajām un katoliskajām vācu valstīm. Pirmais trieciens tika vērsts pret Čehiju kā visradikālāko protestantu zemi. Sākās **Trīsdesmitgadu karš** (1618 – 1648).

1620. gadā kaujā pie Prāgas skaitliski lielākā Hābsburgu armija sakāva čehu karaspēku. Prāga tika iekarota, sākās nežēlīga izrēķināšanās. Austriešu katolicisma pārstāvji nolēma labāk pārvērst valsti par tuksnesi, nekā atļaut tās iedzīvotājiem “iet bojā” no sava protestantiskā “pagānisma” [50, 4]. Čehija zaudēja patstāvību, tās tauta vēl nezināja, ka sekos 300 apspiešanas gadi.

Kad katoļu karaspēks ienāca arī Morāvijā, J. A. Komenskis ar domubiedriem bija spiests bēgt no vajātājiem un atlikušo mūža daļu pavadīja trimdā.

Gadiem ilgi viņš slēpās necaurejamajos Austrumbohēmijas mežos, laiku pa laikam pieņemot uzaicinājumu apmesties kādā bohēmu brālībai uzticama dižciltīgā īpašumā.

J. A. Komenskis pārdzīvoja arī personīgu traģēdiju: mēra epidēmijā nomira viņa sieva un divi dēli.

Smags trieciens J. A. Komenskim bija arī ziņa, ka 1623. g. maijā Fulnekas tirgus laukumā viņa skolēnu klātbūtnē tika sadzināta Komenska bibliotēka un rokraksti. Šī laika posma daiļrade ir dziļu skumju apdvesta, kur tikai ik pa brīdim pavīd izmīsiņa vēlme tomēr rast kaut nelielu mierinājumu un cerību. Šādas

nepastāv: jau piedzimstot katrs saņem no Likteņa zīmīti, kurā vienam rakstīts “valdi”, bet citam “paklausī”, “mācies”, “raksti” vai “apstrādā zemi” utt. Izvēle ir vienīgi attieksmē pret darbu. Viens to dara aizrautīgi, cits – vilcinoties un ar dusmām.

Darba iecere ļauj J. A. Komenskim spilgti attēlot visdažādākās izcelsmes un profesiju ļaudis: amatniekus, tirgotājus, zinātniekus, mediķus, juristus, garīdzniekus, karavīrus, karaļus u.c. Tikai retu reizi autoram izdodas novērot ko labu, pārsvarā starp it visu profesiju pārstāvjiem valda meli, augstprātība, iztapība, muļķība, lišķība.

Šis darbs kalpo par pamatu sabiedrības vērtējumam, ko rodam “Lielās didaktikas” sākumā:

“Bet vai beigu beigās kaut kas mūsos un mūsu darbos tomēr ir savā vietā un vajadzīgajā stāvoklī? Nekas un nekur. Viss ačgārnā un juceklīgā veidā vai nu guļ drupās, vai brūk kopā. Mums vajadzētu būt saprātīgiem un līdzināties eņģeļiem, bet vairākums ir tik aprobežoti, ka tāpat kā zvēri nezina to, ko viņiem zināt būtu īpaši nepieciešams.. Savstarpējas mīlestības un taisnīguma vietā – savstarpējs ļaunums, ienaidis, kari un nonāvēšana. Taisnīguma vietā – netaisnība, pārestības, apspiešana, zagšana, laupīšana. Šķīstības vietā – nekautrība un piedauzība nodomos, vārdos un darbos. Vienkāršības un patiesuma vietā – meli, krāpšana, viltība. Pazemības vietā – augstprātība un lepņība attieksmē citam pret citu” [32, 32].

Tik noraidoša attieksme pret pasauli ir raksturīga tikai atsevišķiem J. A. Komenska dzīves gājuma krīzes brīžiem, daudz nozīmīgāks ir cits viņa dzīves un radošās darbības vadmotīvs – ar domām un darbiem palīdzēt labot “visu un visa” stāvokli.

Kā to izdarīt? J. A. Komenska dziļa pārliecība – pareizi audzinot un izglītojot jauno paaudzi.

1627. g. viņš uzsāka darbu pie didaktikas čehu valodā (“*Didactika česká*”), cerot izveidot universālu mākslu “mācīt visus visam”. Diemžēl darbu pārtrauca Hābsburgu valdības nerimtīgā vajāšana: tika izdots mandāts, kas paredzēja izraidīt no Bohēmijas un Morāvijas katoļu baznīcai nepakļāvīgos čehu protestantus.

vērstas uz drīzu atgriešanos dzimtenē. Viņš cerēja, ka pavisam drīz čehu tauta, nogurusī no nebeidzamām vajāšanām, piedzīvos īstu uzplaukumu. To lielā mērā veicinās jaunā kārtība skolās, kuras pamats būs viņa pedagoģiskā koncepcija.

Tāpēc līdztekus bohēmu brālības pienākumiem, aizrautīgai un radošai pedagoga darbībai J. A. Komenskis turpināja darbu pie didaktikas un 1632. gadā pabeidza tās manuskriptu čehu valodā. Nākamajā gadu desmitā viņš to tulkoja latīņu valodā, un darbs kļuva pazīstams kā "*Didactika Magna*" ("Lielā didaktika").

"Lielā didaktika" ir svarīgākais J. A. Komenska pedagoģiskais darbs. Apkopojot laikabiedru un iepriekšējo gadsimtu domātāju izteiktās atziņas, analizējot personīgo plašo pedagoģisko pieredzi un bohēmu brālības demokrātiskās tradīcijas, J. A. Komenskim izdevās radīt viengabalainu mācību un audzināšanas teoriju. Pirmo reizi pedagoģijas vēsturē te tika sistematizētas atziņas didaktikā (mācību un izglītības teorijā), skolu dzīves organizācijā, audzināšanas teorijā un metodikā, pedagoģiskajā psiholoģijā, izstrādāti pedagoģijas teorētiskie un metodiskie pamati.

"Lielā didaktika" aptvēra visas nozīmīgākās pedagoģijas izpētes jomas – garīgo un fizisko, tikumisko un estētisko audzināšanu, darbaudzināšanu, gribasspēka attīstību. Tajā tika risināti jautājumi par audzināšanas un izglītības, mācību un personības attīstības ciešo saistību un mijiedarbību. Šajā fundamentālajā darbā J. A. Komenskis pamatoja nosacījumus ātri un viegli apgūstamām, pamatīgām un saistošām mācībām, noturīgu zināšanu, prasmju un iemaņu sistēmas izveidei, vispusīgai personības dabisko dotumu un spēju attīstībai [2, 20].

Paralēli darbam pie "Lielās didaktikas", J. A. Komenskis veidoja arī mācību grāmatas, kas atbilstu viņa jaunajām idejām.

Ievērojamākā no tām ir "*Atvērtās durvis uz valodām un visām zinātnēm*" ("*Janua linguarum reserata*", 1629 – 1631). Grāmata bija īsts apvērsums latīņu valodas apgūvē, pārvērta to no apnicīgas, nogurdinošas nodarbes par interesantu un aizraujošu piedzīvojumu. J. A. Komenskim, kā teica viņa laikabiedri, šī grāmata laimīgi atvēra durvis pie tautām.

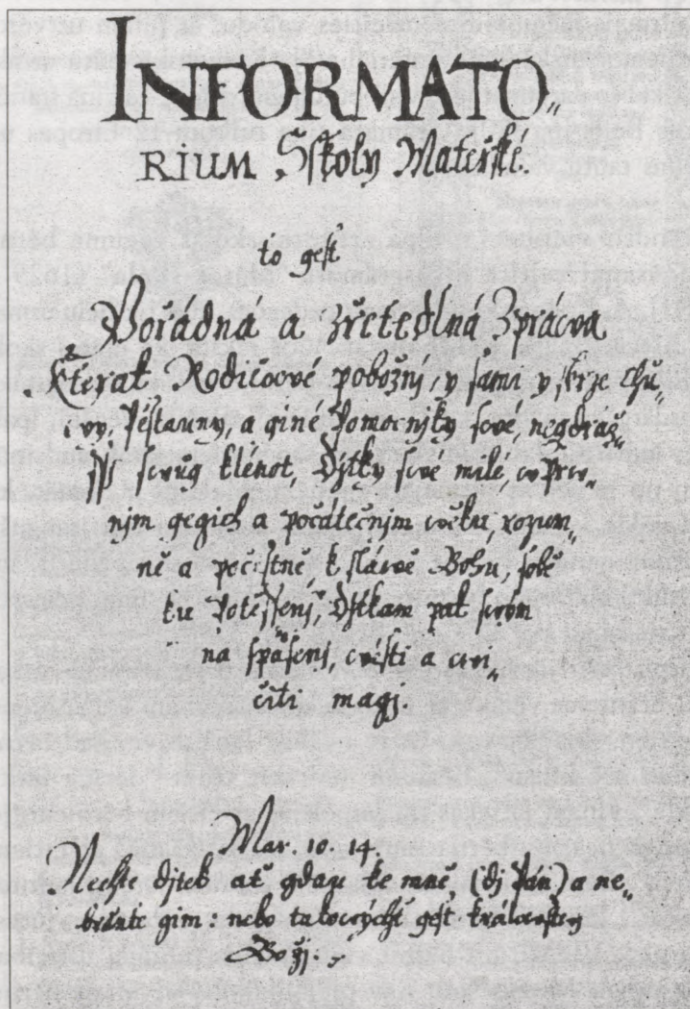
Grāmatā bija sakopoti 8000 latīņu vārdu tūkstoš teikumos ar paskaidrojumiem un ilustrācijām. Vārdi un teikumi izvēlēti no visām dzīves un zinātnes nozarēm. Apgūstot grāmatā doto materiālu, skolēni guva prasmes sarunāties latīņu valodā. Tas bija pirmais mēģinājums mācīties valodu, ar jūtām uztverot un uzņemot uzskatāmo materiālu. "Ja Komenskis būtu uzrakstījis tikai šo darbu, arī tad viņš būtu nemirstīgs" – atzina franču filosofs Beils [6, 320]. Grāmata tika tulkota 12 Eiropas un 4 Āzijas tautu valodās.

Gandrīz vienlaicīgi tapa arī pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanai veltītā rokasgrāmata "**Mātes skola**" (1629 – 1632). J. A. Komenskis ir pirmais pedagogs, kurš tik lielu uzmanību pievērš mājas audzināšanai. Viņš raksta, ka mātes skolā tiek likts pamats turpmākai dzīvei. Bērni ir vecāku visaugstākā un visdārgākā manta, ko Dievs viņiem uzticējis. Vecāki, īpaši māte, ir bērnu dabiskie skolotāji, un viņiem jāsāk audzināt bērnu no tā dzīves pirmajām dienām. Maldīgi ir domāt, ka skola vēlāk ko spēs labot: "No paša iesākuma liki izaugušu koku nav gandrīz nemaz vairs iespējams taisnu padarīt, un mājā slikti audzinātu bērnu ir grūti, ļoti bieži pavisam neiespējami izaudzināt par krietnu cilvēku" [6, 318].

Vispirms ir jārūpējas par bērnu fizisko attīstību, jo tikai veseli bērni var vēlāk gūt labas sekmes. Bērnam katru dienu ir jāskrien, jāspēlējas, jo "Nav nekāda labā dzīve, kad bērns vienmēr sēž klusu". Bērnam nedrīkst trūkt "derīga laika kavēkļa", viņam jātiekas un jāspēlējas ar citiem bērniem, jo "nekas tā neasina bērna saprašanu, kā satikšanās ar citiem bērniem". Bērnam ir jāizjūt apkārtējā pasaule: jāredz, jādzird, jātausta... Jau agri bērnos jāmodina goda, mīlestības jūtas, dievbijība. Vecāku un bērnu vidū jāvalda pilnīgai uzticībai un sirsnībai. Miesas sodi nav pieļaujami. Galvenais bērnu ietekmēšanas līdzeklis ir vārds, pie tam ne gari sprediķi, bet īsas, konkrētas pamācības un paskaidrojumi. J. A. Komenskis norāda uz aklas mīlestības kaitīgo ietekmi, kad "vecāki, pa lielākai daļai māte, no aklas mīlestības pret savu bērnu aizdara acis pret viņa rakstura ļauniem dāgļiem un caur to,

labu gribēdama, savā neprātībā dara bērnam ļaunu" [6, 318].

Ļoti svarīgs pirmsskolas vecuma bērniem ir vecāku un apkārtējo cilvēku paraugs.

11. att. "Mātes valodas" čehu izdevuma titullapa

Krasu pretstatu J. A. Komenska miermīlīgajai, uz nākotni vērstajai darbībai veidoja norises Eiropā.

Vērojot visapkārt valdošo postu, karus, epidēmijas, nabadzību, J. A. Komenskis turpināja meklēt ceļu, kā palīdzēt cilvēcei. Ilgu pārdomu rezultātā nostiprinājās viņa līdzšinējā pārliecība. Par to viņš raksta kādā vēstulē:

“Kad karā iesaistījās daudzas valstis un drīz vien arī visa Eiropa, kad visa kristīgā pasaule pakļauta iznīcības draudiem, tad es domāju: ja šeit iespējama kaut kāda cilvēku līdzdalība, tad tikai tajā virzienā, lai papūlētos jaunatni izraut no šīs pasaules labirinta un, balstoties uz zināšanām par lietu būtību, labāk mācīt viņiem izprast dzīvi” [50, 5].

Zināšanas par lietu būtību – vispārējo gudrību – J. A. Komenskis dēvē par **pansofiju**.

Lai gan termins “pansofija” ir rodams jau antīkās pasaules filosofijā, J. A. Komenskis tā jaunajā saturā ietver divas nozīmes: pirmkārt, vienotas un nedalāmas pasaules – universuma – vispārēja gudrība, otrkārt, zinātne par visu. Pansofijā J. A. Komenskis saskata glābiņu visai pasaulei. Ar pansofijas palīdzību, pēc J. A. Komenska domām, cilvēki spētu apjēgt patiesību, taisnību, skaistumu. Līdz ar to nebūtu iespējami nedz kari, nedz netaisnība, nedz sliktas savstarpējās attiecības.

Pansofijas pamatā J. A. Komenskis paredz augstu tikumību. Prāts nedrīkst pieļaut nekrietnu rīcību. Ne vienu reizi vien J. A. Komenska darbos izskan jautājums: “Kāda vērtība izglītībai bez labiem tikumiem?”

Taču pansofijai bija jāklūst par katra cilvēka īpašumu jeb par viņu kopīgu īpašumu. Šim nolūkam J. A. Komenskis iecerēja izveidot savdabīgas enciklopēdijas, kur būtu apkopotas zināšanas visās zinātņu nozarēs.

Pansofiju un tās izziņas metodes cilvēks apgūst visu mūžu. J. A. Komenskis viens no pirmajiem vispusīgi izklāsta un pamato **nepārtrauktās izglītības ideju**. Cilvēks visu mūžu mācās dzīves, pasaules un dabas skolā. Šo lielo skolu J. A. Komenskis dala 7 mazākās.

1. **Dzimšanas skola** – tās saturu veido saprātīgas laulības,

veselīgs dzīvesveids kā gādības izpausme par jauno paaudzi, rūpes par grūtnieci, saskanīga un labestīga ģimenes dzīve. J. A. Komenska laikā zinātne vēl klusēja par šo nozīmīgo posmu pirms bērna dzimšanas. Tikai tagad mēs apjaušam tā milzīgo ietekmi uz visu cilvēka turpmāko dzīvi. Var tikai apbrīnot J. A. Komenska cilvēkizjūtu, novērošanas spējas, prasmi izdarīt tālejošus secinājumus.

2. **Jaundzimušā skola** – bērna barošana, kopšana, rūpes par bērna fizisko attīstību, veselību, valodas apgūšanas sākums. Vislielākā vērtība veltīta bērna pirmajiem iespaidiem, jo tiem ir paliekoša nozīme. Tikumu pamatu veidošana. Viss notiek mātes vadībā: rotaļas, spēles, dziedāšana. Audzināšana sākas līdz ar bērna piedzimšanu. Kādi pirmie audzinātāji, tāds veidosies cilvēks.

3. **Bērnības skola** – izglītības pamatu apgūšana: lasīšana, rakstīšana, katehisms, Bībeles stāsti, rēķināšana, dabaszinības, vēsture, ģeogrāfija, fizika, astronomija, loģika. Mācības notiek dzimtajā valodā. Svarīgi ir arī apgūt dažādu amatu pirmās prasmes. Notiek pastiprināta ētiskā un estētiskā audzināšana.

4. **Pusaudža skola** – zinātņu un mākslu pamatu apguve, tikumība un dievbijība.

5. **Jaunības skola** – pansofijas pilnīga izpausme: gudrība un tikums. Jaunieši izvēlas savu dzīves ceļu, talantīgākie no viņiem studē Akadēmijā.

6. **Dzīves prakses skola** (brieduma gadi) – aptver visu cilvēka darbību, tās mērķis ir mīlestība, gudrība, tikumība.

7. **Dzīves norieta (vecuma) skola** – augstākā gudrība, pieticība, gandarījums par dzīvi, prāta skaidrība un dzīvības spēks.

Visas skolas kopā māca, kā cienīgi dzīvot un aiziet no dzīves [50, 7].

Pirmajām divām skolām J. A. Komenskis velta darbu "Mātes skola", trešajai un ceturtajai – "Lielo didaktiku", bet sestajai un septītajai – savas dzīves galveno darbu "Vispārīgs padoms par cilvēka dzīves uzlabošanu".

Interesanti, ka manuskripts, kur bija ieskicēta tikai pansofijas sākotnējā ideja, negaidītas apstākļu sakritības dēļ,

J. A. Komenskim nezinot, tika publicēts. Vispirms šis darbs ir izdots Oksfordā 1637. gadā, tad pēc diviem gadiem – atkārtoti ar nosaukumu “Vispārējās gudrības vēstnesis” (“*Pansophica Prodromus*”), vēl pēc neilga laika Parīzē un citās pilsētās, 1642. gadā tas tiek tulkots angļu valodā.

Grāmata piesaistīja daudzu Eiropas izglītoto prātu uzmanību. Ir saglabājusies kāda Hamburgas profesora vēstule, kurā viņš raksta, ka katrā Eiropas nostūrī ir radusies dedzīga vēlme apgūt pansofiju un didaktiku [6, 319].

J. A. Komenskis cerēja rast atbalstu pansofijas idejai arī citās valstīs. 1641. g. viņš devās uz Angliju, lai nodibinātu starptautisku apvienību sadarbībai politikā, zinātnē un kultūrā. Anglijas parlaments pieņēma lēmumu izveidot zinātnisku kolēģiju pansofijas idejas izstrādei J. A. Komenska vadībā, līdzdarbojoties citu valstu zinātniekiem. Taču Anglijā, vēršoties plašumā pilsoņu karam, šo ieceri tā arī neizdevās realizēt. Tomēr no šī laika pansofijas ideja kļuva par vadošo visā J. A. Komenska turpmākajā darbībā.

1642. g. Komenskis pieņēma uzaicinājumu doties uz **Zviedriju**, vairāk gan tādēļ, ka Zviedrijā viņš cerēja gūt atbalstu savai apspiestajai tautai. Zviedrijā viņš vēlējās arī tālāk attīstīt pansofijas ideju. Tomēr viņam nācās vairāk nodarboties ar mācību grāmatu sarakstīšanu, kā to paredzēja noslēgtais līgums. Līdz 1647. g. Zviedrijā sagatavoto grāmatu lielākā vērtība ir tajās sniegtā oriģinālā valodu apguves metodika.

Nozīmīgākais šī posma darbs ir “**Jaunākā metode valodu mācīšanā**” (“*Methodus linguarum novissima*”, 1644 – 1647). Tā būtiska sastāvdaļa bija J. A. Komenska pārliecība, ka jaunās metodes tikai tad sasniegs mērķi, ja netiks aizmirsts, ka audzināts un izglītots tiek jaunā laikmeta cilvēks, kam sevī jāiemieso trīsvienība – vieda domāšana, krietna rīcība un tiem atbilstoša valoda [72, 44].

Viens no lielākajiem pārbaudījumiem J. A. Komenska dzīvē bija 1648. g. Beidzās Trīsdesmitgadu karš, bet sabruka arī cerība atgriezties dzimtenē. Bohēmu brālībai turpinājās klejojumu gadi. Atzīstot J. A. Komenska lielos nopelnus, 1650. g. viņš tika ievēlēts par brālības bīskapu.

12. att. Sarospatakas panorāma (1617)

No 1650. gada līdz 1654. gadam J. A. Komenskis dzīvoja Ungārijā, atsaucoties kņaza Zigismunda Rakoči lūgumam ierasties un reformēt skolas. Arī uz šo zemi J. A. Komenskis devās galvenokārt tāpēc, ka te par mācītājiem, skolotājiem un māksliniekiem strādāja daudzi bohēmu brālības locekļi. Ungārijā J. A. Komenskis izveidoja jaunu skolu struktūru. Viņš ieviesa mācību gada jēdzienu, dalījumu ceturkšņos, klašu pēctecību, noteica brīvlaikus un brīvdienas. Šāda skolas darba organizācija, tikai nedaudz pārveidota, pastāv arī mūsdienās.

J. A. Komenskis mēģināja realizēt savus pedagogiskos uzskatus Sarospatakas skolā. Jau 1651. gadā atvērta šis pansofiskās skolas pirmās divas klases. Skolā uzņēma visus bērnus, kas jau bija iemācījušies lasīt. Jāmācās bija "viss, kas spēj darīt pilnīgāku cilvēka dabu un labot tautas, saimniecības, valsts, baznīcas un skolu stāvokli" [7, 422].

Īpatnēja bija šīs skolas iekšējā kārtība. Katrus desmit skolēnus uzraudzīja īpašs skolēns – desmitnieks. Visi vienas klases desmitnieki reizi nedēļā pulcējās uz sēdi, kur risināja gan skolē-

nu, gan savā starpā radušos konfliktus. Ja desmitnieki paši nespēja atrisināt strīdu, tikai tad talkā tika aicināti skolotāji. Labākie desmitnieki saņēma apakšskolotāju nosaukumu. Labākos skolēnus ievēlēja par t.s. pedagogiem. Viņu uzdevums bija pamatīgi nostiprināt klasē izņemto vielu un "tādā vīzē raudzīties uz pieklājību, tikumu un dievbijību, ka lai viņi būtu reizē citu skolnieku vadītāji un draugi" [7, 422].

Jāteic, ka šāda kārtība jau agrāk pastāvēja jezuītu kolēģijās, jaunums šeit bija skolēnu pašpārvalde un humānās savstarpējās attiecības.

J. A. Komenskis mēģināja skolu padarīt estētiski pievilcīgu. Katras klases sienas rotāja attēli un atbilstoši uzraksti.

Liela vērtība tika veltīta fiziskajai audzināšanai: vingrošanai, rotaļām un pastaigām. Vienu stundu nedēļā skolēni lasīja avīzes, lai būtu informēti par sava laika vēsturi un ģeogrāfiju.

Taču pilnīgi īstenot savu plānu J. A. Komenskim neizdevās. Pēc Zigismunda Rakoči nāves skola zaudēja savu labvēli. No iecerētajām septiņām klasēm tika atvērtas tikai trīs. Ungāru muižnieki nebija apmierināti arī ar kārtību, pēc kuras viņu bērni atradās vienādā stāvoklī ar vienkāršo un nabadzīgo cilvēku bērniem.

Trūka krietnu, izglītotu skolotāju. Sākumā skolotāji "gan godāja J. A. Komenski kā Dievu", taču vēlāk, kā ar sarūgtinājumu atceras pats skolas dibinātājs, "bija gatavi viņu nomētāt ar akmeņiem" [7, 423].

Skolotājiem trūka pacietības un centības sekot J. A. Komenska norādījumiem. Viņu gausums un vienaldzība atstāja sliktu iespaidu uz skolēniem.

Gribēdams atdzīvināt mācību procesu un uzmundrināt skolēnus, J. A. Komenskis rīkoja dramatiskus uzvedumus. Pirmā izrāde, kas daudzu skatītāju priekšā tika sarīkota skolas pagalmā, guva tik lielu piekrišanu, ka pamudināja J. A. Komenski sarakstīt vairākas ludiņas.

Neraugoties uz dažām neveiksmēm, Sarospatakas skola vēl ilgu laiku bija labākā evaņģēliskā skola Ungārijā.

JOH. AMOS COMMENII,
ORBIS SEN-
SUALIUM PICTUS.

Hoc est,
 Omnium fundamentalium in Mundo Re-
 rum & in Vitâ Actionum
 Pictura & Nomenclatura.

Die sichtbare Welt /

Das ist /
 Aller vornehmsten Welt-Dinge und Le-
 bens-Berrichtungen
Vorbildung und Benahmung.

NORIBERGÆ,
 Typis & Sumptibus MICHAELIS ENDTERI.
 Anno Salutis clæ 1658.

13. att. "Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos" titullapa
 (1. izdevums, 1658)

Te tapa viens no slavenākajiem J. A. Komenska darbiem – pirmā ilustrētā enciklopēdija bērniem “Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos” (“*Orbis sensualium pictus*”, 1658).

Mūsdienās, kad krāšņas bērnu enciklopēdijas ir ikdiena, grūti iedomāties, ka agrāk bērnu grāmatas rotāja tikai reta ilustrācija. Šajā mācību grāmatā, ievērojot uzskatāmības un pēctecības principu, bērniem pazīstamu 302 priekšmetu attēliem blakus ir doti to nosaukumi latīņu

14. att. “Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos” (1. izdevums, 1658)

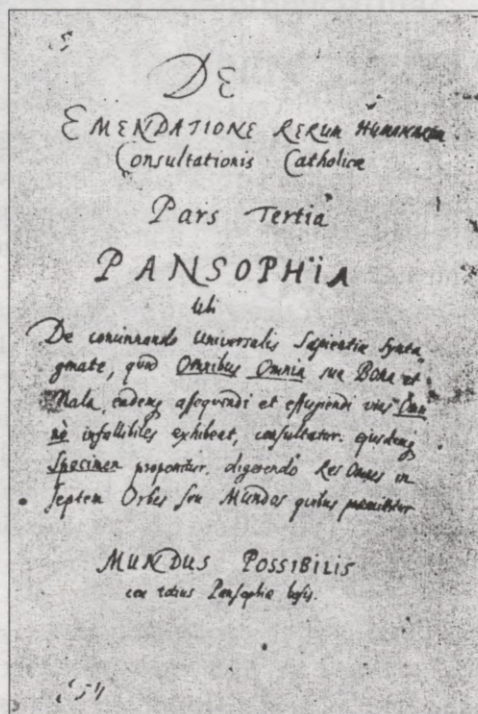
ņu valodā un īsas ziņas par tiem. Bērni guva pirmos priekšstatus par apkārtējo pasauli (visumu, ģeogrāfiju, augiem, dzīvniekiem, cilvēka ķermeni, sabiedrību), vienlaikus attīstot domāšanu un iztēli. Šī mācību grāmata “abstraktajā mācībā radīja lietišķumu un uzskatāmību. Skolā ienāca pati dzīve, skola “kļuva dzīve” [6, 319]. Līdz pat 19. gs. tā bija galvenā bērnu un skolas grāmata. 150 gadus šo grāmatu tulkoja daudzās valodās un izmantoja elementārskolās.

Ņemot par pamatu grāmatas “Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos” saturu, J. A. Komenskis uzrakstīja jau minēto savdabīgo darbu “Skolas rotaļa”. Tajā ir ietvertas astoņas ludziņas par dzīvi skolā. Drāmu J. A. Komenskis uzskatīja par līdzekli, kā padarīt mācības bērniem saistošākas, izraisīt viņos zinātkāri un interesi.

Ungārijā J. A. Komenskis sarakstīja veselu virkni nelielu darbu, kuros atspoguļoja te gūto pieredzi: “Labi organizētas skolas likumi”, “Uzvedības likumi” u.c. J. A. Komenska mācību grāmatās visspilgtāk izpaudās viņa novatora talants, galvenokārt ar tām viņš kļuva slavens visā pasaulē.

Polijas – Zviedrijas kara laikā tika izpostīta čehu kopiena Lešno pilsētā. Sadega visi J. A. Komenska manuskripti un bibliotēka.

Pēdējos dzīves gadus J. A. Komenskis pavadīja pie draugiem Amsterdamā. Te viņš pabeidza savas dzīves pamatdarbu septiņos sējumos – “Vispārīgs padoms cilvēku dzīves uzlabošanā” (“*Consulatio catholica de emendatione rerum humanum*”, 1645 – 1670). Šī darba pamatdoma – vispusīgai visa un visu uzlabošanā noteicošā vieta ir zinātnei, kultūrai, izglītībai un audzināšanai.

15. att. “Vispārīgs padoms cilvēku dzīves uzlabošanā”,
rokkraksta titullapa

J. A. Komenska dzīves laikā tiek publicēti pirmie divi sējumi – “Panegersija” (“Vispārēja atmoda”) un “Panaugija” (“Vispārēja apgaismība”), bet pārējos piecus atrada tikai 1935. gadā Vācijā. Viss darbs pilnībā publicēts 1966. gadā Čehoslovākijā.

Amsterdamā augstu vērtēja J. A. Komenska darbus un pedagoģisko jaunradi. Ar Holandes senāta lēmumu 1657. g. publicēja J. A. Komenska darbu kopojumu 4 daļās “*Opera didactica omnia*”, ietverot tajā arī “Lielo didaktiku”. Šī darba iznākšana uzskatāma par galveno notikumu pasaules pedagoģijā [2, 10].

Tajā izteiktās idejas kļuva par pamatu Apvienoto Nāciju Organizācijas UNESCO (Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija) darbībai [50, 20]. 1956. g. UNESCO Ģenerālasamblejā J. A. Komenskis tika godināts kā “ideju autors, kuras ietekmē UNESCO jau kopš tās dibināšanas”. [76, 83]. J. A. Komenskis tika atzīts par klasiķi, kura miera un cilvēku brālības ideāli ir bagātinājuši cilvēces kultūras mantojumu.

Savā pēdējā darbā “**Vienīgi nepieciešamais**” (“*Unum necessarium*”) J. A. Komenskis pateicas Dievam par sev atvēlēto dzīves gājumu, kur nav trūcis ne smagu pārbaudījumu, ne gandarījuma brīžu.

Pavīd arī tīri cilvēciskas šaubas, vai, nerimtīgi pūloties cilvēces labklājības vārdā, ir piepildījusies viņa dzīves jēga.

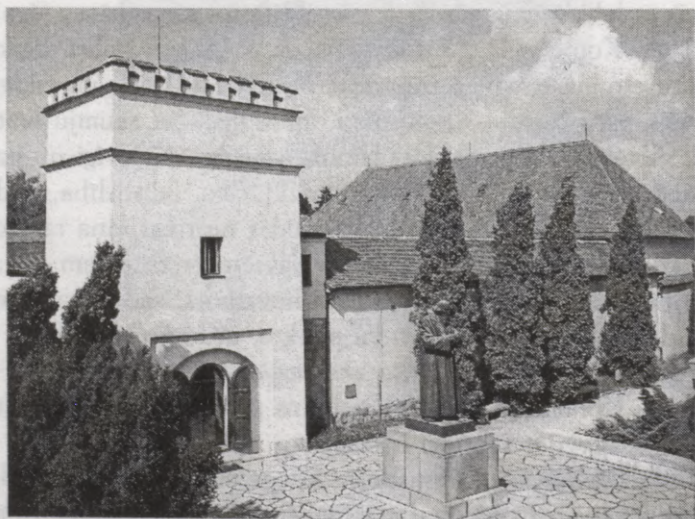
J. A. Komenskis ir miris 1670. gada 15. novembrī. Laikabiedru atmiņā ir palicis viņa tēls: “Viņš bija skaists un cildens cilvēks, garu bārdzu, augstu pieri, labsirdīgu, bet skumju skatu. Pret cilvēkiem izturējās ļoti laipni, pacietīgi, padevīgi un paš-aizliedzīgi tiem kalpoja. Viņa smalkjūtība, labsirdība, sirds-skaidrība un dziļā reliģiozitāte izpaudās ne tikai viņa rakstos, bet arī viņa rīcībā un visā dzīvē. Saviem pretniekiem nekad viņš nemeklēja atriebties, nevienu nevainoja, kad cieta pāres-tību, bet allaž slavēja Dievu kā priekos, tā bēdās” [43, 88].

J. A. Komenska lielākais nopelns pedagoģijā ir sistemati-zētas pedagoģijas teorijas izstrāde.

Līdz 17. gs. sākumam pasaules pedagoģisko domu bija veidojuši gan antīkās pasaules filosofi, gan seno Austrumu domātāji, viduslaiku teologi un sabiedriskie darbinieki, rene-sanses laikmeta humānistu un zinātnieki. Katra tauta jau no

16. att. J. A. Komenska mauzolejs

17. att. J. A. Komenska muzejs un piemineklis Uherski Brodā

vissenākajiem laikiem pauda savas atziņas par audzināšanu folklorā: pasakās, tautasdziesmās, sakāmvārdos. Bija zināmas daudzas teorijas, viedokļi, fakti, taču nebija viengabalainas mācību un audzināšanas teorijas.

J. A. Komenska pedagoģiskā koncepcija, aptverot visus mācību un audzināšanas aspektus, lika pamatus mūsdienu pedagoģijas zinātnei.

SISTEMATIZĒTAS MĀCĪBU UN AUDZINĀŠANAS TEORIJAS IZKLĀSTS J. A. KOMENSKA DARBĀ “LIELĀ DIDAKTIKA”

“Lielā didaktika” ir ievērojamākais J. A. Komenska pedagoģiskais sacerējums. Sākotnēji tā tika uzrakstīta čehu valodā, bet, zūdot cerībām uz Čehijas patstāvības atgūšanu, J. A. Komenskis to pārtulkoja latīņu valodā.

“Lielo didaktiku” par lielu padara ne apjoms, bet gan aptvertu problēmu loks. Mūsdienās, kad didaktika ir tikai viena no pedagoģijas nozarēm, šis darbs būtu jāsauc par “Lielo pedagoģiju”. Taču J. A. Komenska laikā jēdziens “pedagoģija” mūsdienu nozīmē nepastāvēja. Toreiz tam bija no Senās Grieķijas nākusi nozīme – zemākā audzināšanas pakāpe, ko veica vergi, pavadot zēnus uz mācībām.

Tomēr izvērtais “Lielās didaktikas” nosaukums liecina, ka ar vārdu “didaktika” J. A. Komenskis saprata visus audzināšanas un izglītošanas jautājumus:

“Lielā didaktika, kas ietver universālu mākslu mācīt visiem visu, jeb drošs un rūpīgi pārdomāts veids, kā ikvienas kristiešu valsts visās kopienās, pilsētās un ciemos izveidot skolas, kurās abu dzimumu bērni bez jēlkādiem izņēmumiem varētu apgūt zinātnes, pieņemties tikumībā, augt dievbijībā un tādējādi jaunības gados iemācītos visu pašreizējai un nākamajai dzīvei vajadzīgo, īsi, patīkami, pamatīgi, kur visam, kas paredzēts,

PAMATOJUMS rasts pašā lietu dabā;

PATIESUMS apstiprināts ar paralēliem piemēriem no mehānikas mākslu jomas;

KĀRTĪBA noteikta pa gadiem, mēnešiem, dienām un stundām un, beidzot, norādīts

VIEGLS un DROŠS CEĻŠ visa tā sekmīgai īstenošanai praksē” [32, 21].

“Lielā didaktika” ir ievērojama ne tikai satura, bet arī uzbūves, tās daļu loģiskās mijiedarbības ziņā. Šo darbu veido ievads un 33 nodaļas, kuru īpatnējie nosaukumi būtībā ir īsas tēzes.

“Lielās didaktikas” ievadā J. A. Komenskis, atšķirībā no saviem priekšgājējiem, kas ir rakstījuši “īsas rokasgrāmatas, lai atvieglotu kādas atsevišķas valodas mācīšanu” utt., sola “universālu mākslu, kā mācīt visiem visu. Turklāt mācīt ar drošiem panākumiem, tā, lai neveiksmes nebūtu iespējamās; mācīt ātri, lai neviens – gan tie, kuri māca, gan tie, kuri mācās, – neizjustu apgrūtinājumu vai garlaicību, lai mācības drīzāk sagādātu vislielāko gandarījumu; mācīt pamatīgi, nevis pavirši, tātad nevis formas dēļ, bet gan virzot skolēnus uz patiesām zināšanām, labiem tikumiem un dziļu dievbijību” [32, 25].

Nav noslēpums, ka vairums J. A. Komenska priekšgājēju “ir vadījušies no ārējiem novērojumiem, kas tapuši uz visai nelielas prakses pamata...” [32, 25]. Var nojaust, ka šādi ārēji novērojumi, kam pamatā nav ilgstošas prakses, varēja būt pavirši, pat kļūdaini. Turpretī J. A. Komenskis, atmetot svešus novērojumus, praksi un norādījumus, nolemj visu izskaidrot “no pašu lietu patiesi nemainīgās būtības, it kā liekot no dzilēm iztecēt neizsīkstošiem strautiņiem; pēc tam, sapludinot tos vienā lielā upē, mēs radām zināmu universālu mākslu vispārēju skolu izveidošanai” [32, 25].

J. A. Komenska mērķis ir sniegt jaunas, savam laikam atbilstošas, humānas mācīšanas un audzināšanas teorijas **zinātnisku pamatojumu**.

Uzskatu, ka viena no nozīmīgākajām “Lielās didaktikas” vērtībām ir sadarbības ideja, kas caurvij to no pirmās līdz pēdējai lappusei. Ticot tās efektivitātei, J. A. Komenskis vairākkārt griežas pie lasītājiem ar lūgumu “darbam pietiek ar jebkuram lielam pasākumam vajadzīgo uzmanību, centību un arī iedziļināšanos.. jo viens nekad nav tik vērtīgs, lai viņa skatīenam nepaslīdētu garām daudz kas nozīmīgs” [32, 26].

Pats sevi J. A. Komenskis vērtē visai pieticīgi: “.. es esmu cilvēks ar necilu prātu un gandrīz bez zinātniskas izglītības. Taču, sava laika nelaimju satriekts, es ļoti vēlos, lai kādam rastos iespēja aizpildīt lielos robus mūsu veikumā ar saviem vai citu jaunievedumiem...” [32, 28].

J. A. Komenskis ir dziļi izpratis, ka mācību procesa dalībnieki nav vis tikai skolēni un skolotāji, tāpēc arī “Lielās didaktikas” adresāts tam laikam ir neierasti plašs.

J. A. Komenska darbā ieklausīties ir aicināti **vecāki**, jo viņi “līdz šim pa lielākajai daļai nav bijuši informēti, ko viņi var gaidīt no saviem bērniem”, **skolotāji**, “kuru lielākā daļa nepavisam nezina, kā mācīt, un tādēļ, vēlēdamies izpildīt savu pienākumu, ir mocījuši sevi un tērējuši savus spēkus, darba mīlestības un centības vadīti”, **skolēni**, lai mācības būtu “bez grūtībām, garlaicības, uzklieģšanas un pēršanas, bet gan it kā rotaļājoties un jokojot”, **skolas**, kas kļūs “īstenas rotaļu vietas, prieka un liksmes mājokļi” un kur “no jebkura skolēna izaugs (lielākā vai mazākā mērā) zinātnieks”, **valsts**, **baznīca** un **debesis**” [32, 23].

Cilvēku J. A. Komenskis uzskata par visharmoniskāko un vispilnīgāko būtņi zemes virsū.

Cilvēka personības augstais novērtējums lika J. A. Komenskim izvirzīt cilvēkam arī lielus uzdevumus:

“..cilvēkam izvirzīto patieso prasību jēga ir saistīta ar to, lai viņš 1) pārzinātu visas lietas, 2) būtu lietu un sevis paša valdnieks, 3) sevi un visus pārējos atgrieztu pie Dieva – visu lietu pirmsākuma. Ja mēs šīs prasības nosauksim trīs labi zināmos vārdos, tad tie būs šādi.

I. Izglītība.

II. Tiklība jeb tikumība.

III. Reliģiozitāte jeb dievbijība” [32, 48].

Lai gan “Lielās didaktikas” autors uzskatīja, ka “pēdējais cilvēka mērķis atrodas aiz šīs dzīves” un cilvēka zemes dzīve būtībā ir sagatavošanās aizkapa dzīvei, tomēr “Lielajā didaktikā” parādītie audzināšanas mērķi un to sasniegšanas ceļš snieždas tālu pāri viduslaiku izpratnei par cilvēku un viņa dzīves mērķiem. J. A. Komenskis gan glābšanu, gan pazušanu ielika paša cilvēka rokās [20, 87].

Pēc J. A. Komenska domām, cilvēkam ir jābūt saprātīgam, aktīvam, tikumīgam, labi audzinātam un vispusīgi izglītotam jau šajā dzīvē.

Tādus cilvēkus un attiecīgi arī sabiedrības modeli J. A. Komenskis nesaskatīja ne savos laikabiedros, ne sava laika sabiedrībā. “Lielās didaktikas” ievadā, izmantojot citātus no Bībeles, viņš komentē slikto “visu un visa” stāvokli:

“Posts tev, nelaimīgā paaudze, ka tā esi izvirtusi.. Pat tie, kas uzdodas par citu vadoņiem, nevirzās uz priekšu, bet nogriežas no taisnā ceļa; tie, kuriem vajadzētu būt gaismas nesējiem, pa lielākajai daļai izplata tumsību. Un, kur vien sastopams kas labs un patiess, tas tiek izkropļots, izķēmots, saplosīts; vēl vairāk: tā ir ēna un maldīga doma salīdzinājumā ar to, kam pie mums vajadzētu būt. Kurš to neredz, lai zina, ka viņu ir piemeklējis aklums” [32, 32].

Tomēr tā nav apkārtējās pasaules, sabiedrības bezcerīga kritika. Lai cik drūma arī šķistu īstenība, J. A. Komenska ticība cilvēkam un optimisms joprojām redz izeju no visapkārt valdošā posta bērnu audzināšanā, jo “Virs zemes nav iedarbīgāka cilvēku samaitātības izlabošanas līdzekļa par bērnu pareizu audzināšanu” [32, 33].

Tomēr bērni vieni paši nevar sasniegt pilnību: viņi ir jāmāca. Taču nav “daudz tādu vecāku, kuri varētu mudināt savus bērnus uz kaut ko labu, kaut vai tāpēc, ka paši nav mācījušies neko tamlīdzīgu, vai arī tāpēc, ka, būdami aizņemti ar citām lietām, viņi pamet novārtā šo jautājumu.” Tāpat nav “daudz tādu skolotāju, kuri prastu bērniem sekmīgi izkopt labus paradumus.” Pie tam labākos skolotājus “katrā ziņā iemanto kāds augstmanis, lai viņš privātā kārtā strādātu ar tā bērniem, un skolotāja spējas nedod labumu tautai”.

Rezultātā “bērni aug bez vajadzīgās aprūpes, līdzīgi kokiem, kurus neviens nestāda, nelaista, neapgriež, neiztaisno. Tāpēc mežonīgi un neiegrožoti tikumi un paražas valda pār pasauli...” [32, 36].

Nedaudz pārspīlēts, tomēr vai šis apraksts daļēji neatsedz arī dažas mūsdienu sabiedrības negācijas?

Izeju no šī burvju loka, pēc J. A. Komenska domām, var nodrošināt vienīgi laba izglītības sistēma, kas **aptvertu visu tautu**, nevis atsevišķus cilvēkus. Lai gan arī agrāk daudzu autoru, īpaši renesanses laika humānistu, darbos izskanēja šī prasība, tomēr neviens nebija to tik kaismīgi aizstāvējis un vispusīgi pamatojis:

“Dieva priekšā visi ir vienādi... Ja mēs ļausim prātu attīstīt tikai dažiem, atstumjot pārējos, tad būsime netaisni ne vien

attiecībā pret tiem, kuriem ir tāda pati daba, bet arī attiecībā pret pašu Dievu.. visiem, kas dzimuši par cilvēkiem, katrā ziņā nepieciešama audzināšana tāpēc, lai viņi būtu cilvēki, nevis mežonīgi dzīvnieki.. skolās jābūtu ne tikai bagāto vai augstdzimušo pēcnācēji, bet visi bērni: augstdzimušie un vienkāršie, bagātie un nabagie, zēni un meitenes visās pilsētās, ciemos un sādžās” [32, 66].

Nosodot sava laika tradīcijas, kas neatzina sieviešu izglītošanu, J. A. Komenskis raksta: “ Nav iespējams atrast nekādu pietiekamu pamatojumu, kura dēļ arī vājo dzimumu.. vajadzētu norobežot no zinātniskām nodarbībām.. iesakām.. mācīt īpaši to, ko viņām vajadzētu zināt., lai pienācīgi iekārtotu savas mājas dzīvi, rūpētos par savas pašas labklājību, vīra, bērnu un ģimenes labklājību” [32, 67].

Viens no J. A. Komenska pedagoģiskās koncepcijas stūrakmeņiem ir atziņa, ka **ikviens cilvēks ir apmācāms un audzināms**, jo ikvienam cilvēkam piemīt spēja uztvert un izprast apkārtējo pasauli: “..ikviens cilvēks piedzimstot iemanto spēju izziņāt lietas” [32, 50]. Vēl vairāk: cilvēks spēj ne tikai izziņāt pasauli, bet arī pārveidot un pilnveidot to.

Zināšanu apguve nenotiek uzreiz, tas ir process, kur vislielākā nozīme ir **jutekliskajai uztverei**. Visu zināšanu avots ir **sajūtas**, jo “redzamajā pasaulē nav nekā, ko nevarētu saskatīt vai sadzirdēt, vai saost, vai izgaršot, vai aptaustīt un kam tādējādi nevarētu noteikt būtību un kvalitāti.. pasaulē nav nekā, ko nevarētu aptvert ar sajūtām un prātu apveltīts cilvēks” [32, 51].

Tāpat zināšanas ir jāgūst nevis no grāmatām vai citu spriedumiem, bet gan novērojot apkārt esošās lietas vai parādības, nosakot to cēloņsakarības, jo, “staigājot pa mežu un domājot, daži ir aizgājuši daudz tālāk par citiem, kas strādājuši rūpīgā skolotāju vadībā” [32, 52].

Šis secinājums ļāva J. A. Komenskim formulēt didaktikas “zelta likumu”: “..visu, kas vien iespējams, jāļauj uztvert ar sajūtām, un proti: redzamo uztvert ar redzi, dzirdamo – ar dzirdi, smaržas – ar ožu, garšojamo – ar garšu, taustāmo – ar tausti. Ja kaut kādus priekšmetus var uztvert ar vairākām sajūtām reizē,

tie arī jāuztver ar vairākām sajūtām..." [32, 140].

Ne jau visu skolēns var novērot. Tāpēc padoms: "Ja dažkārt trūkst lietu, tad to vietā var izmantot kopijas vai attēlus..." [32, 141].

J. A. Komenskis iesaka izmantot **uzskati** "visās zināšanu jomās".

"Lielajā didaktikā" J. A. Komenskis sniedz tik izsmeļošu ilustratīvi izskaidrojošās metodes aprakstu, ka vēlāk viņam tika pārmesta uzskatāmības fetišizācija. Te tomēr jāpiebilst, ka pārlieto dedzību un aizrautību acīmredzot izraisījis nepietiekamais šīs metodes lietojums viduslaiku skolās un pārlicība par tās efektivitāti.

Un kā ir šodien?

"Zelta likums" ir izturējies gadsimtu pārbaudi, atzīts par visnotaļ efektīvu, bet vai daudzveidīga uzskate ir arī skolu ikdienā pašsaprotama lieta? Ne vienmēr, ne visās skolās. Trūkst uzskates materiālu, nav pieredzes, kā īsti rīkoties ar to, kas ir, nav entuziasma meklēt piemērotus uzskates materiālus, nav pārlicības par uzskates noderību.

Pagātnes pieredzē padoms parasti meklēts netiek. Daudz lielāka ir sajūsma par citu zemju kolēģu piedāvāto savdabīgo un mācību procesu optimizējošo uzskati, kas būtībā ir J. A. Komenska "zelta likuma" radoša transformācija gadsimtu gaitā. Tomēr izpratne par šī pirms gadsimtiem pamatotā principa mūsdienīgo izpausmi spētu pārlicinošāk iekļaut to ikdienas darbā.

Atziņa par cilvēka izziņas spējām pedagoģiskajā aspektā nozīmēja **pavērsienu mācību saturā un metodēs**.

J. A. Komenska skatījumā zināšanas nav viedoklis par to vai citu jautājumu, tās ir tieši zināšanas. Zināšanas par kādu lietu, tās būtību un rašanās cēloņiem.

Zināšanas par lietu būtību var gūt, izmantojot pareizu, **zinātniski pamatotu** metodi. Visbūtiskākais ir, lai mācīšana un audzināšana vienmēr notiktu **dababilstoši**.

Sekojošajiem filosofiem, J. A. Komenskis cilvēku uzskata par dabas daļu, kas attīstās saskaņā ar dabas objektīvajiem likumiem, jeb cilvēks ir mikrokosms, kas saistīts ar visu-

mu – makrokosmu – un pakļaujas tā likumiem. Līdz ar to visu J. A. Komenska pedagoģisko koncepciju caurvij atziņa: mācībām un audzināšanai ir jāatbilst dabai un dabas likumsakarībām: “..mācīšanas māksla var būt stipra vienīgi tad, ja tā balstās uz dabas atdarināšanu” [32, 86].

Tātad “**precīza skolas kārtība jāaizgūst no dabas**”, ir jābalstās uz novērojumiem “par tiem procesiem, kas visur atklājas dabā”.

J. A. Komenskis cenšas noteikt dabas vispārīgās likumsakarības, kas izpaužas kā augu un dzīvnieku, tā arī cilvēku dzīvē.

Viņš ir sekojis sen iedibinātai tradīcijai katru pedagoģisko atzinumu pamatot ar citātiem no Svētajiem rakstiem. Tos viņš papildināja arī ar matemātikas, mehānikas, astronomijas likumiem, tos attiecīgi interpretēdams. Dažkārt šis pamatojums ir visai apstrīdams, piemēram: “Daba centīgi izvairās no visa pret-runīgā un ļaunā” vai “Daba nerada neko tādu, kura derīgums drīz vien nekļūtu skaidri redzams.” Kā zināms, dabā ir pietiekami daudz gan pretrunīga, gan ļauna, un dažkārt dabā vērojamas lietas un parādības, kuru derīgums ir visai apšaubāms.

Dabai atbilstoša metode ir jāizmanto mācībās tāpēc, ka “.. viss, kas ir dabisks, attīstās pats no sevis. Nav nepieciešams ūdenim likt tecēt lejup pa slīpu virsmu; novāc tikai aizsprostu vai kaut ko citu, kas to aiztur, un tu redzēsi, ka tas tūlīt sāks plūst. Nav vajadzīgs lūgt putniņu aizlaisties – atver tikai būrīti” [32, 107].

Mācot un mācoties atbilstoši dabas likumiem, vispirms ir jāievēro **vispārējās prasības**, kas nodrošina labu rezultātu [32, 94 – 104].

Svarīgākās no tām:

- cilvēku izglītošana **jāsāk agrā bērnībā**, “dzīves pavasari”, jo “vislabāk zinātņu gudrības uztver jauni prāti, kas vēl nav paguvuši pievērsties citām nodarbībām. Jo vēlāk sāk mācības, jo grūtāk ir virzīties uz priekšu, tāpēc ka prāts jau aizņemts ar ko citu.” Mācības vislabāk uzsākt **dienas pirmajā pusē**, jo “rīta stundas nodarbībām ir vairāk piemērotas...”;

- pirms mācībām ir laikus **jāsagatavo vide**, t.i., jāraugās, lai "lietošanai būtu sagatavoti visi vajadzīgie līdzekļi: grāmatas, tāfeles, modeļi, paraugi..." Jānovāc visi šķēršļi, kas varētu traucēt skolēnu;
- jā**māca**, ievērojot noteiktu **sistēmu**. Jāvīrās no faktiem uz secinājumiem, no piemēriem uz likumiem, no konkrētā uz abstrakto, no vieglā uz grūto. Piemēram, apgūstot valodu, sākumā skolēns iemācās to saprast (visvieglākais), pēc tam rakstīt un, beidzot, runāt (visgrūtākais);
- jā**māca secīgi**, jo arī daba "nesamudžina savas darbības, bet veic tās atsevišķi, noteiktā kārtībā... Liekot pamatu, celtņieks tai pašā laikā nebūvē sienas un vēl jo vairāk, neliek ēkas jumtu..." Skolēnam vispirms jāattīsta ārējās sajūtas, pēc tam atmiņa, tad izpratne un visbeidzot – spriešanas spējas;
- uz priekšu jā**vīrās pakāpeniski**, jo arī daba "nemīl lēcienus";
- jāievēro **plānveidība**: katram gadam, mēnesim, nedēļai, dienai un pat stundai jāparedz savs īpašs darbs;
- **neko nedrīkst izlaist un sagrozīt**;
- darbs vienmēr jā**pabeidz**, līdz gala rezultātā skolēns "kļūst izglītots, tikumīgs un dievbijīgs cilvēks".

Dabiska metode ir **viegla**, dod **noturīgas zināšanas**, **saīsina mācību procesu** [32, 104 – 114].

Mācību metodei ir jānovērš mācīšanās grūtības, lai skolēni nevairītos no mācībām. Viegli, pēc J. A. Komenska domām, tas vispirms ir tīkami.

Šī doma ir aizvien biežāks viesis mūsdienu skolā.

Piemēram, pēdējos gados, klausoties skolas vadītāju uzrunu pirmo klašu skolēniem un viņu vecākiem, patīkami pārsteidz uzvaru maiņa: auditorija vairs netiek biedēta ar priekšā stāvošu smagu darbu (kaut gan arī tas netiek aizmirsts), daudz vairāk tiek uzsvērts prieks un gandarījuma izjūta, kas pavadīs skolēnus viņu ikdienas darbā.

Mācības ir **vieglas** un **tīkamas**, ja bez iepriekšminēto vispārējo prasību ievērošanas pievērš uzmanību arī šādiem aspektiem:

- veicina bērnu tieksmi mācīties;
- vienlaikus ar mācībām uzsāk arī **tikumisko audzināšanu**;

- nepārslogo bērnu;
- mācās to, kas ir **labi izprasts**. "Viss, kas skolēniem jāiemācās, jāpasniedz un jāizklāsta tik skaidri, lai viņi to izprastu kā savus piecus pirkstus";
- mācībās iesaista ārējās sajūtas (uzskates lietošana);
- norāda, kādu **ikdienas labumu** dzīvē dod viss, ko skolēns iemācās.

Dabiskas metodes rezultāts ir **noturīgas zināšanas** [32, 114 – 124].

J. A. Komenska laika problēma – vairākums audzēkņu iegūst "tikai virspusēju izglītību vai pat tās atblāzmu" – šķiet, ir tikpat aktuāla arī mūsdienai skolai.

Vai ir kāds līdzeklis pret šo ļaunumu? Jāmeklē atbilde dabā!

Sekojojot dabai, skolēns iegūs noturīgas zināšanas, ja

- mācīsies tikai to, kas "dod vislielāko labumu"?
- attīstīs spēju "izprast lietas", t.i., izprast lietu būtību.

Nepieļaujami ir "skatīties ar svešām acīm, domāt ar svešu prātu";

- nākamās zināšanas pamatosies uz iepriekšējām, bet iepriekšējās tiks nostiprinātas ar nākamajām;
- viss tiks pamatots ar argumentiem.

Visu pamatot ar argumentiem nozīmē mācīt, norādot cēloņus, t.i., ne tikai parādīt, kā kaut kas notiek, bet vispirms atklāt, kāpēc tas nevar būt citādi;

- izmantos biežus un prasmīgi organizētus vingrinājumus.

Skolēns, kas vēlas gūt labas sekmes, var mācīt kādam citam skolēnam to, ko mācās pats. Pat visatpalikušākie skolēni tad visu sapratīs, bet spējīgākie skolēni izjutīs gandarījumu. Atkārtojot un mācot citiem, var ne tikai nostiprināt savas zināšanas, bet arī iedziļināties tajās. Pareizs ir teiciens: "Kas māca citus, mācās pats!"

"Lielajā didaktikā" J. A. Komenskis arī raksturo **īsāko** mācību ceļu [32, 124 – 138]. Viņš apgalvo, ka viens skolotājs var mācīt jebkuru skolēnu skaitu. Tas, protams, no mūsdienai vienkārša ir apstrīdams pieņēmums, tomēr būtiski ir ieteikumi, kā panākt rezultatīvu darbu klasē ar lielu skolēnu skaitu.

Mācību process saīsināsies, ja

- skolotājs mācīs tikai tad, ja skolēni ir **uzmanīgi**. Piesaistīt uzmanību var galvenokārt “ar paša pūlēm”: jāstāsta tas, kas sagādā “gan patiku, gan labumu”, “katra darba sākumā vai nu jāieinteresē skolēni, iesakot viņiem izmantojamo materiālu, vai arī jāuzmundrina viņi ar jautājumiem par iepriekš izņemto, lai secīgi nonāktu līdz jaunajam materiālam vai lai skolēnos, redzot savu nezināšanu, mostos lielāka interese.. skolotājam jā rūpējas, lai visi raudzītos uz viņu...”;
- apvienos savstarpēji saistītas darbības.
“..jebkurš darbs dod vairāk nekā vienu rezultātu,” apgalvo J. A. Komenskis. “Vispārējais likums šajā gadījumā ir tāds, ka vienmēr un visur kopā jāņem tas, kas ir savstarpēji saistīts”, piemēram, var vienlaikus vingrināties lasīšanā un rakstīšanā. Šis ieteikums būtībā ir mūsdienu pedagoģijā praktizēto integrēto mācību sākotne;
- mācībās izmantos spēles.
“.. darbs krietni samazināsies, ja prāta atpūtināšanai jauniešiem atļaus un izdomās tādas rotaļas, kas aktīvi atspoguļo dzīves nopietnās norises...”;
- atteiksies no tā,
 - kas nav vajadzīgs (bez kā var iztikt izglītība);
 - kas ir svešs, proti – “kas nav raksturīgs attiecīgā skolēna dabai”.

J. A. Komenska padoms: “Ja skolotājs redz, ka kāds no skolēniem ķeras pie darba bez atbilstošām spējām, tad lai viņš netrenc to uz priekšu un atceras, ka šis trūkums citā darbā tiks aizpildīts...”;

- kas ir pārāk speciāls (piemēram, pārāk plašas vārdnīcas), jo “ir jā mēcās nevis skolai, bet dzīvei...”.

Īpaša nodaļa “Lielajā didaktikā” veltīta **mākslu metodei**. Lai gan šo metodi bieži vien izprot sašaurināti kā prasmju un iemaņu veidošanas metodi, J. A. Komenskis ar to saprata jebkuru cilvēka darbības jomu – kā māksliniecisko, tā arī amatus un visāda veida prasmes. Galvenais – viss ir jāveic meistarīgi un skaisti – jebkura

darbošanās kļūs arī estētiska. Lai sasniegtu tik sarežģītu mērķi, ir jāievēro 11 likumi [32, 145 – 150].

Svarīgākais no tiem: “Tas, kas jāizpilda, jāapgūst darbībā.” Skolām jābūt kā darbnīcām, “kur mutuļo darbs”. Ir jāmacās rakstīt rakstot, runāt runājot.

Skolēniem ir vajadzīgas “skaidras prasības un noteikti paraugi... Būtu cietsirdīgi likt kādam darīt to, ko tu gribi, lai gan viņš nezina, ko tu vēlies; prasīt, lai viņš novelk taisnas līnijas.. nedodot viņam rokās lineālu...”.

Ir jāmaca ar paraugiem, nevis ar likumiem. Pat “bērni macās staigāt, skraidīt, runāt, spēlēt dažādas spēles tikai ar atdarināšanu, bez jebkādiem aprūtinošiem likumiem.... Nevienš un nekad nav apguvis valodu vai kādu mākslu, iemācoties vienīgi likumus: parasti tās tiek apgūtas praksē, pat bez jebkādiem likumiem.”

Tomēr nedrīkst ķerties pie praktiskām nodarbībām neapdomīgi: “Vingrināšanās jāsāk ar atsevišķiem elementiem, nevis ar visa darba izpildi.”

Nav jālasa uzreiz viss teksts, ir jālasa ar atsevišķiem burtiem, tad zilbēm, vārdiem un, visbeidzot, jāizlasa viss teikums. Tas pats attiecas uz rakstīšanu, svešvalodu apguvi utt.

Sākumā vingrinājumiem ir jābūt saistītiem ar skolēniem jau zināmu vielu.

Atdarināšanai jānotiek stingri noteiktā formā, tikai vēlāk tā var būt brīvāka. Paraugiem ir jābūt “augstvērtīgiem”, ir jāievēro precizitāte to atdarināšanā.

Ir jāizvairās no steigas, un nav jānožēlo laiks, kas veltīts “pareizai pamatu izveidošanai”. Šis laiks ir “labākā ķīla tam, ka turpmāk darbs samazināsies, paātrināsies un kļūs vieglāks”.

Skolēnu kļūdas ir jālabo, ir jānorāda, kā darbs ir precīzi veicams. Norādījumiem ir jābūt īsiem un skaidriem.

Apģūstot mākslas, jāizmanto gan sintēze, gan analīze. Ar sintēzi saistītie vingrinājumi ir jāveic pirms analīzes, jo vienmēr ir jālasa ar vieglāko un vienkāršāko. Lai iepazītu daudzveidīgās un bezgalīgās lietas, sintēzei jāpievieno arī svešu darbu analīze. Apgūve sākas ar atdarināšanu :“..sveša darba augļi kļūst par

mūsu ieguvumu tikai rūpīgas izpētes un izzināšanas rezultātā un tad, kad mēs sacenšoties un atdarinot apgūstam paradumu atveidot kaut ko līdzīgu.”

Tomēr spēja atveidot kaut ko līdzīgu nav galējais mērķis. Gala rezultātā ir jāprot veidot “savas lietas”, tātad svarīga ir skolēna **radošā izpausme** – arī pašlaik tas ir viens no svarīgākajiem mācību un audzināšanas mērķiem.

“Lielajā didaktikā” ir izstrādāta arī **valodu apguves meto- dika** [32, 150 – 156]. Valodas J. A. Komenskis uzskatīja nevis par “gudrības daļu” kā daudzi viņa laikabiedri, bet gan par līdzekli, “lai smeltos zināšanas un nodotu tās citiem”.

Valodas nav jāapgūst pilnīgi, bet gan “tik, cik vajadzīgs”.

Valodu var iemācīties runājot. Bet jārunā ir par to, kas “bērna prātam” piemērots.

Mācības un audzināšanu J. A. Komenskis uztvēra kā vieno- tu, nešķiramu procesu [32; 156 – 169]. Viņš uzsvēra: “Mācīties gudrību, kas vērs mūs cildenākus, vīrišķīgākus un augstsirdī- gākus, būs īstais darbs.”

Vispirms ir jāattīsta galvenie tikumi: **gudrība, mērenība, vīrišķība un taisnīgums**.

Gudrība izpaužas spējā saredzēt lietu būtību, to kvalitāti. Mērenība ir jāievēro “ēšanā un dzeršanā, miega un nomoda ilgumā, darbā un rotaļās, sarunās un klusēšanā”.

Patiesa vīrišķība izpaužas, “pārvarot pašam sevi, apvaldot savu vēlēšanos skraidīt vai rotaļāties ārpus paredzētā laika, iegrožojot nepacietību, kurnēšanu, naidu”. Allaž ir jārikojas pārdomāti, nevis pārsteidzīgi vai jūtu uzplūdā.

Cilvēks ir taisnīgs, “cenšoties nevienu neapvainot, katru pienācīgi novērtējot, izsargājoties no meliem un viltus, izrādot pretimnākšanu un laipnību”.

Svarīgi ir ieaudzināt skolēnos izturību darbā. Tikai darbs padara cilvēku par meistar. Dikdienībai nav vietas cilvēka dzīvē, allaž ir jānodarbojas ar kaut ko derīgu vai saistošu.

Tikumus ieaudzināšana ir jāsāk jau no agras bērnības. Tāpat kā runāt iemācās runājot, rakstīt – rakstot, arī tikumus iemācās

“pastāvīgi rīkojoties godīgi”. Bērnam pastāvīgi jāvēro arī “vecāku, aukļu, skolotāju, draugu kārtīgās dzīves paraugi”. Bet ar to vien vēl nepietiek – “..paraugi jāpapildina ar pamācībām un dzīves likumiem, lai atdarināto labotu, papildinātu un nostiprinātu...”.

J. A. Komenskis saskatīja apkārtējās vides lielo ietekmi uz bērnu. Viņš brīdināja vecākus un skolotājus sargāt bērnus “no samaitātiem cilvēkiem, lai tie viņus nesabojātu”.

Šķiet, ar šo prasību J. A. Komenskis ir nedaudz nonācis pretrunā saviem uzskatiem par tikumisko audzināšanu.

Vecākiem ir jābūt modriem. Tomēr vislabākā aizsardzība pret agresīviem, ciniskiem, kādas patoloģijas māktiem cilvēkiem ir jau agri ieaudzināta izpratne par šādām parādībām, prasme izvairīties no tām, uzmanība un sirsnība attiecībās ar bērnu.

Par labāko līdzekli pret sliktiem paradumiem J. A. Komenskis uzskatīja **disciplīnu** [32, 180 – 183].

Viņš pilnīgi piekrita čehu tautas parunai: “Skola bez disciplīnas ir kā dzirnavas bez ūdens.”

Arī par disciplīnu J. A. Komenskim bija krasi atšķirīgs viedoklis no tolaik vispārpieņemtā. Pat mūsdienās bērnu lielākoties soda par to, ko viņš izdarījis, bet J. A. Komenskis uzsver, ka daudz svarīgāk ar sodu panākt, lai vainīgais turpmāk pārkāpumus vairs neizdarītu. Disciplīna nav vis kliegzieni, belzieni, sitieni. To vietā jābūt “kā skolotāju, tā arī skolēnu možam garam un uzmanībai”.

Pārkāpumu profilaksē visvairāk var izdarīt tieši skolotājs: “Ja mācības ir organizētas pareizi..., tad tās.. piesaista pie sevis visus... Ja mums nav prasmes piesaistīt prātus radoši, tad tādā gadījumā ir velti izmantot spēku. Sitieni un belzieni nespēj modināt prātos mīlestību uz zinātnēm. Nav šaubu, ka tie rada dvēselē pretīgumu un naidīgu attieksmi pret zinātnēm. Tādēļ, tiklīdz vērojams slimīgs dvēseles stāvoklis, kas rada negribīgu attieksmi pret mācībām, tas ir jāizskauž ar attiecīgu garīgo barību un tūlītējiem saudzīgiem līdzekļiem, nevis ar bargām zālēm vēl vairāk jāsaasina.”

Noderīga "recepte" mūsdienu skolotājiem, kas, cīnoties pret skolēnu nedisciplinētību vai, gluži otrādi, apātiju, par cīņas līdzekli nereti izmanto morālos sitienus un belzienus, nemaz neapzinoties savas rīcības cēloni un izraisītās sekas.

Ja iepriekš aprakstītā pieeja tomēr nelīdz, J. A. Komenskis iesaka arī citus līdzekļus: rājienu vai sabiedrisku nopēlumu, vai arī citiem veltītu uzslavu. Var organizēt sacensības ik nedēļu vai mēnesi par pirmo vietu klasē. Nevīžīgie ir jānopeļ, uzcītīgie publiski jāuzslavē.

J. A. Komenskis uzskatīja: "Par uzvedību ir jāsoda stingrāk nekā par mācībām un zinātni." Bargam un stipram sodam ir jābūt

1. "par jebkuru bezdievības izpausmi",
2. "par spītīgu nepaklausību un apzinātu ļaunprātību",
3. "par uzpūtību un godkāri, kā arī par skaudību un slinkumu, kura dēļ kāds atsakās palīdzēt biedram, ja viņš to ir lūdzis" [32, 182].

Tomēr atkal un atkal J. A. Komenskis atkārtoti, ka vislabāk disciplīnu nodrošina labs paraugs, laipni vārdi, sirsnīga un atklāta labvēlība.

Princips par **audzināšanas atbilstību dabai** ļāva J. A. Komenskim pamatot bērnu vecuma periodizāciju, skolu sistēmas izveidi, mācību (didaktikas) likumus, mācību un audzināšanas vienotību, bērnu dzīves un darbības organizāciju, nepārtrauktās izglītības nepieciešamību.

Jaunās paaudzes dzīvi, pamatojoties uz vecuma īpatnībām, J. A. Komenskis iedala četros vecuma posmos, pa 6 gadi katrā:

- agrīnā bērnība;
- bērnība;
- pusaudža gadi;
- jaunība.

Bērnības būtiskas īpatnības ir strauja fiziska augšana un sajūtu orgānu attīstība; pusaudža gados attīstās atmiņa un iztēle, kā arī mēle un rokas; jaunībai ir raksturīgs augstāks domāšanas līmenis, kam seko gribas attīstība un spēja saglabāt harmoniju.

Katram vecumam J. A. Komenskis paredzēja attiecīgu skolu:

- agrīnai bērņībai – “Mātes skolu”;
- bērņībai – elementārskolu jeb dzimtās valodas skolu;
- pusaudžu gadiem – latīņu skolu jeb ģimnāziju;
- jaunībai – akadēmiju un ceļojumus.

Pamatoti kritizēdams sava laika skolas, cildinošus vārdus J. A. Komenskis velta tikai tādai skolai, kas “būtu patiesa cilvēku kalve, kurā skolēnu prātus apmirdzētu gudrības gaisma, lai viņi varētu iedziļināties visā acīm redzamajā un arī aplēptajā.., lai viņu dvēseles un gars tiektos pēc vispārējas tikumiskas harmonijas, bet sirdis piepildītos ar dievišķo mīlestību un būtu pārpilnas ar to, ka visi, kas uzticas kristīgo skolu dotajām gudrībām, jau zemes virsū iemācītos dzīvot debesu dzīvi. Īsi sakot, lai skolas mācītu visiem, turklāt visu un vispusīgi” [32, 72].

Šajā plašajā raksturojumā sevišķi gribētos izcelt 2 aspektus: uzskatu, ka cilvēkam ir jābūt laimīgam jau šajā dzīvē, un otru, ko J. A. Komenskis sīkāk komentē tā: lai, skolu beigušam, “nenāktos sastapties ar kaut ko tādu, par ko viņam nebūtu it nekāda sprieduma”. Tātad, atbilstoši pansofijas idejai, cilvēkam jāzina viss par savu dzīvi, apkārtējo pasauli, dabu, sabiedrību.

J. A. Komenskis bija iecerējis 4 pakāpju izglītības sistēmu, katrai pakāpei paredzot 6 gadus:

“Mātes skolai ir jābūt katrā mājā, dzimtās valodas skolai – katrā kopienā, katrā ciemā un katrā pilsētā, ģimnāzijai – katrā pilsētā, akadēmijai – katrā valstī vai pat katrā nozīmīgākā provincē” [32, 184].

Aprakstot savu izglītības sistēmu, J. A. Komenskis iesaka, kā padarīt katram bērnam un jauniešiem pieejamas visas 4 pakāpes. Nabadzīgie bērni ir materiāli jāatbalsta, jo “ir visai iespējams, ka nabadzīgo vidū atrodas izcili talanti, kas šādu apstākļu dēļ zūd, nesot baznīcai un valstij lielu zaudējumu”.

J. A. Komenska iecerē visas četras pakāpes veido vienotu sistēmu, kur bērns mācās un attīstās dabatbilstoši, t.i., saskaņā ar vecuma īpatnību diktētajām iespējām.

Mātes skolā bērnam jāuzzina, kas ir ūdens, zeme, gaiss, lietus, sniegs, ledus, jāiepazīst augi un dzīvnieki, paša ķermenis – t.i., jāapgūst dabaszinību pamati. Bērnam ir jāgūst priekšstats par abstraktiem jēdzieniem: līdzīgs, atšķirīgs, jāzina, kas ir stunda, diena, gads, jāizpēta apkārtnē, kur viņš dzīvo, un, iespēju robežās, šīs vietas un viņa ģimenes vēsture. Tāpat jāapgūst pirmās prasmes: pareizi runāt dzimtajā valodā, skaitīt “kaut vai līdz desmit”, sakārtot lietas, mērīt, svērt, jāpazīst sadzīves priekšmeti un jāprot lietot, utt. Bērnam jāprot jautāt un atbildēt, jāzina no galvas īsi dzejoļi, jādzied vienkāršākās dziesmiņas.

Tieši šajā vecumā ir jāieaudzina stingri tikumiskie pamati: mērenība, tīrīgums, cieņa pret vecākiem cilvēkiem, paklausīgums, patiesīgums, taisnīgums, jāattīsta mīlestības jūtas pret tuviniekiem un apkārtējo pasauli, jāradina pie pastāvīga darba, jāprot apdomīgi klusēt, būt pacietīgam, gatavam palīdzēt citiem, pieklājīgam un dievbijīgam.

J. A. Komenskis atkārtoti atgādina, ka vairums vecāku nav spējīgi labi pildīt savus pienākumus: viņi neapzinās bērnības īpašo nozīmi cilvēka dzīvē, viņiem pietrūkst zināšanu un izpratnes bērnu audzināšanā. J. A. Komenskis iesaka izmantot rokasgrāmatu vecākiem, kur būtu īss mātes skolas būtības un vecāku pienākumu izklāsts, bet bērniem – ilustrētu grāmatiņu, jo šajā vecumā “jāattīsta sajūtu orgāni ārējo lietu uztverei, bet redze starp sajūtām ir vissvarīgākā.”

Dzimtās valodas skolā ir jāpanāk, lai “visi bērni no sešu līdz divpadsmit (vai trīspadsmit) gadu vecumam iemācītos to, kas cilvēkam būs noderīgs visā dzīvē” [32, 192]: tekoši lasīt, rakstīt “sākumā glīti, tad ātri un, beidzot, pareizi”, rēķināt, mērīt visos veidos, apgūt mūzikas mākslas pamatus, mācīties no galvas psalmus un garīgās dziesmas, “Bez katķisma sīki zināt arī svēto notikumu vēsturi un Svēto rakstu teksta ievērojamākās vietas...”, elementārā līmenī spriest par politisko un ekonomisko stāvokli, apgūt kosmogrāfijas pamatus un iepazīties ar vispārējiem amatniecības paņēmieniem.

Dzimtās valodas skolā jābūt sešām klasēm, kas “strādā pēc iespējas atsevišķās telpās, lai cits citu netraucētu”.

Katra klase izmanto savas mācību grāmatas, kur "viss būtu piemērots bērna prātam, kuram ir iedzimta tieksme pievērsties patīkamajam, jautrajam, rotaļīgam, nevis nopietnajam un bargajam" [32, 193].

Kā liecina jau šīs skolas nosaukums, mācības tajā notiek dzimtajā valodā. "Mūsu mērķis ir panākt, lai šajā mācīšanās sākumposmā būtu pēc iespējas mazāk kavēkļu un grūtību un lai viss ritētu pēc iespējas viegli... Mēs dodamies talkā vienkāršiem cilvēkiem, lai palīdzētu viņiem izprast brīvās mākslas un zinātnes, nerunājot ar viņiem svešā valodā, vārdos, kurus viņi nesaprot" [32, 194].

Katru dienu šajā skolā notiek tikai 4 stundas, lai pārējā laikā skolēni varētu strādāt mājsaimniecībā vai lietderīgi atpūsties.

No rīta notiek nodarbības, kas attīsta prātu un atmiņu, pēcpusdienā tiek vingrinātas rokas un balsis.

Par **latīņu skolas** mērķi J. A. Komenskis izvirza "vienlaikus četru valodu un visas zinātņu enciklopēdijas apguvi" [32, 197].

Pēc sešgadīgā kursa pabeigšanas jauniešiem būtu jāiegūst "ja arī ne pilnību.. tad vismaz stingru pamatu" sekojošās nozarēs: gramatikā, dialektikā, retorikā, aritmētikā, ģeometrijā, mūzikā, astronomijā, fizikā, ģeogrāfijā, hronoloģijā, vēsturē, teoloģijā.

Latīņu skolā ir sešas klases:

I. Gramatikas klase.

II. Fizikas klase.

III. Matemātikas klase.

IV. Ētikas klase.

V. Dialektikas klase.

VI. Retorikas klase.

Šādu secību J. A. Komenskis pamato ar principu, ka "ar lietām ir jāiepazīstina agrāk nekā ar to īpašībām, t.i., saturu agrāk nekā ar formu... Lietas pastāv pašas par sevi tādas, kādas tās ir, kaut arī tās nav skāris ne prāts, ne vārds; prāts un vārds tikai riņķo ap lietām un ir atkarīgs no tām, bet bez lietām.. vārdi zaudē savu jēgu vai arī kļūst par bezsaturīgām skaņām" [32, 197].

Akadēmijai “ar pilnām tiesībām ir uzticēts pabeigt un papildināt visu zinātņu mācīšanu, kā arī rūpēties par visiem augstākās izglītības priekšmetiem” [32, 200].

Lai gan J. A. Komenskis iestājās par vienādām iespējām visiem mācīties visās skolās, tomēr attiecībā uz akadēmiju viņš atzīmējis, ka “darbs virzīsies uz priekšu daudz vieglāk un sekmīgāk, ja.. uz tām tiks virzīti tikai izredzēti prāti, cilvēces zieds...” Bez tam arī akadēmijā ikvienam sevi jāvelta “tam nodarbību veidam, kuru viņam, kā var secināt no drošām pazīmēm, paredzējusi daba., ..pievēršoties kaut kādam nodarbību veidam pretēji sliekšmēm, nav iespējams neko ievēriības cienīgu sasniegt, un bieži vien kādā blakus nozarē mūsu zināšanas ir lielākas nekā tiešajā profesijā.

..sevišķi apdāvinātie audzēkņi ir jāstimulē, lai netrūktu gudru un zinošu cilvēku, kas ieguvuši vispusīgu izglītību.

Tomēr jāraugās, lai akadēmijās tiktu audzināti tikai čakli, godīgi un spējīgi cilvēki. Tajās nedrīkst paturēt pseidostudentus, kuri citiem ir slikts bezdarbības un ārišķīgas greznības paraugs...” [32, 201].

Kā vienu no piemērotākajām J. A. Komenskis akadēmijai iesaka pārrunu metodi.

Studijas papildina ceļojumi, kuros studenti padziļina savus priekšstatus, bagātina pieredzi, gūst rosinošus iespaidus.

Šis īsais raksturojums norāda uz vairākām 4 pakāpju skolu atšķirībām: “Pirmajās divās skolās viss tiks mācīts vispārīgās, elementārās formās, nākošajās – detalizētāk un precīzāk.. zemākajās skolās – mātes skolā un dzimtās valodas skolā – izglītību iegūst visi abu dzimumu jaunieši, latīņu skolā – galvenokārt tie, kuri vēlēties būt kaut kas vairāk nekā amatnieki, bet akadēmija gatavos zinātniekus un nākamos vadītājus...” [32, 185].

J. A. Komenska iecere ir tāda, lai **katra nākamā pakāpe būtu iepriekšējās turpinājums**. Šo saistību viņš gleznaini salīdzina ar dabu: “Šos četrus skolu tipus pamatotī ir iespējams

salīdzināt ar četriem gadalaikiem. Mātes skola atbilst skaistajam pavasarim, kas rotājies ar pumpuriem un dažādu smaržu ziediem. Dzimtās valodas skola atbilst vasarai ar nobriedušām vārpām un dažiem agrīniem augļiem. Ģimnāzija atbilst rudenim, kad laukos, dārzos un vīna kalnos tiek ievākti bagātīgi augļi un sakrāti prāta dārgumu krātuvēs. Beidzot, akadēmija ir līdzīga ziemai, kad ievāktie augļi tiek šķīroti dažādiem uzdevumiem, lai to pietiktu visam mūžam” [32, 186].

Visās četrās skolās **mācību saturs pēc struktūras ir nemainīgs**. J. A. Komenskis uzskata, ka jā māca vienas un tās pašas lietas, tikai katrai vecuma grupai piemērotā līmenī: “Neraugoties uz šo skolu dažādību, mēs tomēr vēlamies, lai tajās tiktu mācīta nevis dažāda mācību viela, bet gan viena un tā pati tikai dažādos veidos, t.i., viss, kas spēj padarīt cilvēkus par īsteniem cilvēkiem, kristiešus – par īsteniem kristiešiem, zinātniekus – par īsteniem zinātniekiem un ļauj katrā pakāpē pacelties arvien augstāk atbilstoši vecumam un iepriekšējai sagatavotībai” [32, 184].

Mācību saturam ir jābūt vienotam: “Saskaņā ar mūsu dabiskās metodes likumiem mācību priekšmeti cits no cita nedrīkst tikt atrauti, bet tie ir jā māca kopā” [32, 184]. Pasaule ir jā uztver tās veselumā, nevis kā mozaīka, atsevišķi aplūkojot katru tās daļiņu. Mācību satura pamatu jā veido pansofijai, jo “tā aptver vienotā veselumā kā mākslu domāt un rīkoties, tā arī saprātīgu loģiku un vārda mākslu. Tā iekļauj sevī lietu būtības apjēgšanas metodi un aplūko pasauli tās vienotā veselumā” [50, 14].

J. A. Komenskis ir ievērojis **pedagoģiskā reālisma principu**. Noraidot sholastisko viduslaiku skolu novecojušo mācību veidu un latīņu valodas pielūgsmi (piemēram, J. Šturma ģimnāzijās), viņš izstrādāja jaunu mācību saturu, kas balstījās uz tā laika zinātnes atklājumiem un jaunā laikmeta diktētajām ekonomiskajām un lietišķajām attiecībām.

Skolai ir jā iepazīstina bērni ar **reālās** pasaules lietām un parādībām, nevis ar to nosaukumiem, pie tam vēl bērniem nesaprotamā valodā. Valodu apguvei (vispirms dzimtās valo-

das un tikai pēc tam latīņu un kaimiņu tautu valodu) ir jābūt cieši saistītai ar konkrētu un derīgu zināšanu apguvi, kuras var izmantot ikdienā, praktiski darbojoties.

Mācību un audzināšanas procesā skolēnu vada skolotājs. Skolotājs ir **skolēna palīgs**, “dabas palīgs, nevis tās valdnieks, viņš ir tās veidotājs, nevis pārveidotājs”. Kā jau iepriekš tika minēts, optimālais attiecību veids starp skolēniem un skolotāju J. A. Komenska skatījumā ir **sadarbība**.

J. A. Komenska laikā skolotāji visbiežāk bija cilvēki, kas kaut kāda iemesla dēļ vai nu vairāk nevarēja jeb vispār nespēja veikt kādu darbu. Pie bērnu audzināšanas viņi ķērās “kā pie pēdējā glābšanas līdzekļa sadzīves viļņos”. Tie bija atlaisti ierēdņi, skrīveri, mācītāji, padzīti mūki, panīkuši amatnieki, studenti. Neapšaubāmi, ka viņu darbs nevarēja J. A. Komenski apmierināt: “Ir kauns skolniekiem mest mācības priekšā kā suņam kaulu un tad dusmoties, ka darbi netiek padarīti kā vajadzīgs”.

J. A. Komenska skatījumā skolotājam bija jābūt vispusīgi izglītotam cilvēkam, kurš mīlētu savu darbu un bērnus. Skolotājam jābūt kā saulei, kas “saviem stariem apņem visu”. Skolotājam, mīlot savus audzēkņus, jārikojas kā tēvam: Pat “mācot, atgādinot, pavēlot vai nopeļot skolotājam ir jācenšas, lai skolēns saprastu, ka tas viss ir caurausts ar tēvišķām jūtām...” [32, 182].

Viņam jābūt lieliskam sava amata pratējam, “.. jāievēro visi izziņas spēju atklāšanas un attīstīšanas paņēmieni un tie jālieto saskaņā ar apstākļiem un reālajām iespējām” [2, 47].

Ir jāapgūst vislielākā pedagoģiskā meistarība, lai savā darbā nepārkāptu dabas likumus, lai spētu ievērot un izkopt katra skolēna dabiskās spējas.

Skolotāja svarīgākais uzdevums: mācīt vispusīgi visus visam. Tas nozīmē – tuvināt cilvēces kultūras bagātības ne tikai šauram izredzēto pulkam, bet gan ikvienam cilvēkam, lai viņš spētu pilnvērtīgi dzīvot pasaulē un pilnveidot to un sevi.

1650. g. Sarospatakā, uzrunājot pilsētas iedzīvotājus,

J. A. Komenskis jautāja: “Tātad jūs vēlaties pazīt izglītotu cilvēku? Tad pievērsiet savu uzmanību viņa rīcībai, viņa uzvedībai, viņa valodai, jā, arī klusēšanai, tāpat arī gaitai, kā viņš sēž, kā tur savu ķermeni, pievērsiet uzmanību viņa acīm, rokām un visam, kas viņā ir. Visur izcelsies pieklājība, skaistums, laipnība, visur viņš būs pats sev līdzīgs, visur viscaur harmonisks. Vēlaties viņu redzēt darbībā? Viss viņam viegli veiksies, jo viņš visu dara saprātīgi, pamatojoties uz iepriekšējiem apsvērumiem. Vai jūs gribat, lai viņš runā? Viņš prātis veikli izteikties par jebkuru lietu, jo viņš katru pazīst tik tālu, ka nevar rasties ļaunums...” [72, 46].

Lūk, harmonisks cilvēks J. A. Komenska redzējumā. Par tādiem cilvēkiem bija jāklūst skolu audzēkņiem, tādiem bija jābūt viņu skolotājiem. Skolotājam bija jāiemieso sevī cildenas tikumiskas īpašības, jo viņam jā māca un jāaudzina bērni ar patstāvīgu paraugu: “Bez tā viss pārējais ir veltīgs” [32, 182].

Veicot savu misiju, skolotājs liek pamatus tautas kultūrai [2, 47].

J. A. Komenska pedagoģiskajā koncepcijā rodam daudz dziļu, progresīvu ideju: vispārējā izglītība, vienota skola, optimāla mācību darba organizācija, mācību procesu sekmējoši didaktiskie principi, personības vispusīga attīstība, nepārtraukta izglītība u.c.

Risinot sava laikmeta izvirzītos uzdevumus, J. A. Komenska pedagoģija stājās pretī viduslaiku sholastiskajai skolai. Noraidot vecajā skolā valdošo tukšvārdību un rupjību, čehu skolotājs tiecās pēc skolas humanizācijas. Viņa pedagoģiskā darbība bija vērsta uz to, lai pārvērstu skolu no bezjēdzīgas iekalšanas, miesas sodu, bērnu apspiešanas vietas par saprātīgas, tīkamas audzināšanas un mācīšanas iestādi, kur valdītu uzmanība un mīlestība pret bērniem. Ideālai skolai bija jāklūst par “laboratoriju”, kur sagatavo humānus cilvēkus, kas iemācīti patstāvīgi, radoši domāt un efektīvi strādāt. Skolai J. A. Komenska redzējumā bija jāklūst par skolēnu prāta un spēju izkopšanas vietu, kur līdztekus tiktu iznīdēti morālie netikumi.

J. A. Komenskis pieprasīja valstij uzņemties atbildību par

skolu un pārliecinoši parādīja izglītības atgriezenisko lomu valsts labklājībā.

Viņš cēla godā dzimto valodu, pierādot tās ciešo saistību ar domāšanas attīstību, parādot tās priekšrocības mācīšanās sākumposmā, kad katrs paskaidrojums mātes valodā kļūst skaidrs un iegulst atmiņā, rodas mazāk kavēkļu, viss rit raitāk. Viņš aizstāvēja katras valodas tiesības, uzskatot katru par skaistu un pietiekami bagātu, lai tā ienāktu skolā.

J. A. Komenska pedagoģija bija vērsta uz to, lai cilvēks kļūtu **dzīvesgudrs, dzīvotu redzīgām acīm un jūtīgu sirdi.**

Tomēr, kā jau iepriekš tika minēts, J. A. Komenska sociālās idejas, viņa teorētiskie darbi gan viņa dzīves laikā, gan 18. gs. un daļēji arī 19. gs. bija mazpazīstami. Skolās lietoja tikai J. A. Komenska sarakstītās mācību grāmatas, dažās valstīs ievēriību bija guvuši J. A. Komenska skolu reformēšanas plāni.

Tikai daži progresīvi domātāji (G. V. Leibnics, J. G. Herders u.c.) bija spējuši novērtēt J. A. Komenska pedagoģiskā mantojuma bagātību. Tā, piemēram, G. V. Leibnics atzīmēja, ka pedagoģijas attīstībā J. A. Komenskim ir tāda pati loma kā R. Dekartam un F. Bēkonām filozofijas attīstībā, kā N. Kopernikam astronomijas attīstībā.

Ienesot kardināli jaunas idejas pedagoģijā, J. A. Komenskis bagātināja tās attīstību gadsimtiem uz priekšu. Viņa mācību tālāk attīstīja apgaismības laikmeta domātāji (Ž. Ž. Ruso) un vēlāko laiku izcilie pedagogi (F. Frēbels, K. Ušinskis u.c.).

J. A. Komenska darbu atkalatklāšana sākās 19. gs. otrajā pusē, kad intensīvi tika izstrādāti pedagoģijas zinātniskie pamati.

Izglītības sistēmas izveidei, pedagoģiskā procesa organizācijai, laikmetam neatbilstošā novecojušā mācību veida pārvešanai, skolotāja lomas izpratnei par ierosmju avotu kalpoja gan "Lielā didaktika", gan "Mātes skola", gan citi darbi.

No jauna apgūstot un izdodot J. A. Komenska teorētiskos darbus, 19. gs. beigās viņš tika atzīts par pedagoģijas zinātnes pamatlicēju.

Kāpēc tas nebija noticis agrāk?

J. A. Komenska pedagoģiskās sistēmas, viņa sociālo ideju īstenošana būtu prasījusi tik visaptverošus pārkārtojumus, vecās, ierastās kārtības sagraušanu, ka J. A. Komenska laikā tas nebūtu bijis iespējams. Tā bija sava laika utopija, to labi neizprata, tai pretojās. Īpaši iznīcinoša bija konservatīvo spēku izteiktā kritika.

Kari un epidēmijas bija izraisījušas morālu pagrimumu.

Bez tam audzināšana un izglītība ir jomas, kuras, no vienas puses, nereti tiek uzskatītas par mazsvarīgām, vieglprātīgi neapzinoties to patieso lomu, no otras puses, te valdošie stereotipi parasti ir visgrūtāk salaužami.

Taču arī pašlaik vēl nav realizētas daudzas J. A. Komenska izteiktās idejas. Latvijā nav pat vēl izdoti daudzi nozīmīgi J. A. Komenska darbi.

ERNSTS GLIKS – J. A. KOMENSKA IDEJU ĪSTENOTĀJS LATVIJĀ 17. GS.

Laika gaitā J. A. Komenska pedagoģiskās idejas nonāca arī Latvijā. Tās ietekmēja un bagātināja Latvijas pedagoģisko domu.

Tāpat kā visur pasaulē, arī Latvijā vispirms iepazīna J. A. Komenska mācību grāmatas. Par to galvenokārt jāpateicas "Čehu brāļu" draudzes loceklim G. Holīkam, kurš, darbodamies Rīgas poļu skolā, iepazīstināja skolotājus un citus sabiedriskos darbiniekus ar J. A. Komenska "vieglo un drošo" mācību metodi.

Pateicoties viņa ierosmei un sadarbībā ar vācu mācītāju E. Gliku, 1682. g. Rīgā Vilkena spiestuvē nāca klajā J. A. Komenska ilustrētā mācību grāmata "*Orbis sensualium pictus*" latīņu, vācu un poļu valodā, bet 1683. g. šo pašu grāmatu turpat izdeva kā zviedru – latīņu mācību grāmatu. 1685. g. tika iespiests arī J. A. Komenska darbs "*Janua linguarum reserata Vestibulum*" [2, 52]. Līdz ar to Latvija nepalika nomaļus no šiem svarīgajiem notikumiem pedagoģijā.

Baltijas vācu mācītājs un literāts **Ernsts Glik**s (1652 – 1705) bija viens no pirmajiem J. A. Komenska pedagoģisko ideju īstenotājiem Latvijā. Viņš piederēja tiem retajiem cilvēkiem, kas savus nodomus, spītējot šķēršļiem, spēj tomēr sekmīgi piepildīt.

Bērnībā un pusaudža gados E. Glik dzimtajā Saksijā bija mācījies pēc J. A. Komenska mācību grāmatām, bet jaunībā, studējot Vitenbergas un Leipcigas universitātēs teoloģiju, viņš līdztekus iepazīnās arī ar J. A. Komenska pedagoģisko koncepciju un savā turpmākajā darbībā centās to realizēt.

E. Glik visu mūžu blakus teologa darbībai aktīvi darbojās arī izglītības jomā. Mācītāja darbs, protams, ietekmēja E. Glika pedagoģisko darbību, jo skolu viņš lielā mērā uzskatīja par līdzekli zemnieku pievēršanai luterānismam.

Tomēr E. Glika darbība Latvijā skolu dibināšanā un skolotāju sagatavošanā liecina, ka viņš izprata un atbalstīja J. A. Komenska demokrātiskos un humānos uzskatus.

Uz Latviju E. Glikš atbrauca 1673. gadā. Viņš ir bijis mācītājs Daugavgrīvas cietoksnī, bet no 1683. gada darbojās Alūksnē.

Tieši Alūksnē E. Glikš saskārās ar ārkārtīgi zemo izglītības līmeni un, kā viņš uzskatīja, līdz ar to radušos vienaldzību pret baznīcu:

“Cik bēdīgi šeit stāv ar nevāciešu ticību, tas vairāk ir apraudāms, nekā aprakstāms. Starp desmitiem viens mācītveizi un starp simtiem viens – to mazumiņu, ko viņi mēdz skaitīt no 5 katehisma galvas gabaliem. Tādēļ baznīca un altārs stāv tukši, jo nav patikšanas ne pie tā vārda, ne pie tā sakramenta. Pret šādu postu var ko līdzēt vienīgi caur skolām” [44, 35].

E. Glikš ķērās pie skolu dibināšanas zemnieku kārtas bērniem, kas, kā viņš pats atzīst, līdz šim “bija tā kā pasaciņa, par ko mēdza smiet un zoboties” [23, 31].

Jau pirmajā darba gadā viņam izdevās atvērt vairākas skolas – Alūksnē, Apukalnā un Zeltiņos.

E. Glikā rakstos un ziņojumos mēs nekur neatradīsim prasību pēc vispārējās izglītības, taču viņa vēlme sniegt izglītību pēc iespējas lielākam bērnu skaitam skaidri saskatāma rūpēs par skolu atvēršanu. Viņš aicināja valdību “panākt tādu stāvokli, lai katram pagastam būtu sava skola, kas nebūtu tālu no bērnu mājām” [23, 37].

No E. Glikā ziņojuma Virskonsistorijai uzzinām: “Skolu paplašināšana nepieciešama visā iecirknī, jo cik tad ilgi no vienas mājas saimes nāks tikai 1 – 2 skolas bērnu” [44, 37]. Ziemas mēnešos tās, viņaprāt, varētu būt pat 1000 dvēseles, kas tādējādi tiktu arī tuvinātas Kristum.

E. Glikš nekad un nekur nav pieprasījis vienādas izglītošanās iespējas visiem bērniem, taču lūdz atbalstīt nabadzīgos bērnus:

“Visvairāk kungi gādās par tiem, kas nespēj iztikt ar maizi priekš skolas bērniem līdz ziemas beigām, tā, ka tiem aizdod kādu mazumu, lai bērni nebūtu jāatrauj no darba pašā labākā mācības laikā” [22, 33].

Pats E. Glikš šai ziņā rādīja priekšzīmi, bieži rikojoties pēc bohēmu brālības parauga: nepretendējot ne uz kādām privilēģijām, daloties ar to, kas viņam bija.

Kādā rakstā par saviem labības nodokļiem viņš stāsta: “.. savus nodokļu graudus tā esmu lietojis, ka caur Dieva žēlastību tie bija par atspaidu dažai dvēselei. To var ne tikai apliecināt visi trīs skolmeistari šinī draudzē, kam bieži esmu rokā licis maizi un rudzus, ko izdalīt tiem bērniem, kam pietrūka, bet arī šobrīd ir 8 gabali nabagu skolēnu, kam savs kortelis ir manās mājās un kas top uzturēti no šās maizes” [23, 34].

E. Glika dibinātajās skolās tika ievēroti daži svarīgi J. A. Komenska pedagoģiskie principi.

Tāpat kā J. A. Komenskis, arī E. Gliks uzskatīja, ka bērniem jāmacās savā dzimtajā valodā. Viņa dibinātajās skolās mācības notika latviešu valodā.

E. Gliks paredzēja arī noteiktu stingru kārtību, piemēram, mācības bija jāuzsāk “taisni Miķeļu dienā”. Tāpat viņš ieteica, cik bērnu būtu jābūtu skolā.

Bija jābūt arī disciplīnai, un atšķirībā no J. A. Komenska E. Gliks pieļāva arī miesas sodus:

“Ja skolas bērns aizmuktu no skolas paslepen bez atļaujas, tad tēvs vai draugs, pie kā tas aizskrējis, lai to tūlīt ved atpakaļ, citādi bērns dabūs riksti un tēvs pātagu” [23, 33].

Taču tik bargi bērns ir jāsoda tikai smagu pārkāpumu dēļ. Kopumā E. Glika attieksme pret skolas bērniem bija humāna.

E. Gliks apzinājās, ka izglītības darbu krietni vien veicinās skolotāju sagatavošana no vietējo zemnieku vidus un, noraidot uzskatu, ka latvieši nevar būt par skolotājiem, nekavējoties uzsāka šo darbu: “.. jau 1684. un 1685. g. varēju no saviem izmācītiem zemnieku zēniem sūtīt skolmeistarus uz citām vietām un tos novēlēt tiem mācītājiem, kas pēc šā piemēra arī uzņēma skolas lietas” [23, 34].

Līdz ar to viss Kokneses apvidus – 22 draudzes – tika nodrošināts ar “Alūksnes skolmeistariem”. Ir gan jāpiebilst, ka skolotāju sagatavošanas līmenis bija stipri pieticīgs viņu vājo priekšzināšanu un īsā mācību laika dēļ. Galvenokārt viņi bija apguvuši lasītprasmi, ko nodeva tālāk zemnieku bērniem. Tomēr no 1695. g. līdz 1697. g. Vidzemē apmēram pāris tūkstoši latviešu zemnieku bērnu iemācījās lasīt, apguva nozīmīgākos Bībeles stāstus un lūgšanas [23, 20].

E. Gliks tika dēvēts par skolotāju skolas tēvu. Vēl pēc ilgiem gadiem, kad E. Gliks "jau bija aizdzīts un viņa darbs izputināts no ziemeļu kara vētras, Vidzemes austrumos vēl aizvien topot pieminēti Glika "skolas puīši" [23, 117].

Tāpat kā J. A. Komenskis, arī E. Gliks izjuta piemērotu mācību līdzekļu trūkumu un pats ķērās pie to tulkošanas vai veidošanas.

Skolu vajadzībām E. Gliks sastādīja vairākas ābece, kurās jūtama J. A. Komenska mācību grāmatu veidošanas principu ietekme [69, 67].

Tulkot un veidot mācību grāmatas E. Glikam sākumā traucēja nepietiekamās latviešu valodas zināšanas. Pretēji vairākumam vācu tautības mācītāju, kuri "tik labi neprot šo valodu, lai varētu tajā uzrakstīt sprediķi, ko zemnieks spētu izlasīt un saprast" [44, 37], E. Gliks visu mūžu pilnveidoja savu latviešu valodas prasmi.

Viņa pirmajiem darbiem gan raksturīga "vēl samērā kropla valoda un jucekļīga ortogrāfija" [38,16].

Taču viņa nozīmīgākajā darbā, "grāmatu grāmatas" Bībeles tulkojumā latviešu valoda ir tēlaina, teikumi saprotami. Attieksmē pret valodu E. Gliks spējis vēl soli tālāk nekā J. A. Komenskis. Lielais čehu pedagogs cildināja savas dzimtās valodas skaistumu un bagātību, mācīja apgūt citas valodas, bet E. Gliks radīja citas tautas valodas " jaunu izteiksmes līdzekļu lietošanas sistēmu, jaunu valodas stilistisko slāni ..." [44, 35]. Lielais ieguldījums latviešu valodas attīstībā tika augstu novērtēts:

"Valodas vecos svārkus šā vai tā par jaunu uzpušķot, to dara katra paaudze savā laikā, bet tā atjaunot, ka vairs nenovecojas un nenodilst, tas ir tikai milzu gariem lemts" [23, 176].

Bībele tika izdotā 1694. g. J. Vilkena spiestuvē 1500 eksemplāros un "tapa bez maksas izdalīta baznīcām un skolām par inventāru..."

Līdz 1890. g. tika nodrukāti 127378 Bībeles eksemplāri.

Gan E. Glika tulkoto M. Lutera katehismu, gan Bībeli ilgus gadus skolās izmantoja kā lasīšanas grāmatas.

Kopš tā laika "paaudžu paaudzēs E. Glika darbs bijis par vadoni ticībā un tikumā" [23, 36].

J. A. KOMENSKA DIDAKTISKĀS IDEJAS G. F. STENDERA VEIDOTAJĀS MĀCĪBU GRĀMATĀS

18. gs. Latvijā, īpaši Kurzemē, no Vācijas nākušo apgaismības ideju ietekmē kļuva aktīvāka sabiedrības garīgā dzīve.

Daudzi vācu muižnieki un mācītāji sāka uzskatīt, ka draudzes locekļiem ir jābūt kaut nedaudz izglītotiem, ne tikai dievbijīgiem. Arī ekonomiskā situācija noteica nepieciešamību pēc kvalificētāka darbaspēka. Daži muižnieki ierīkoja latviešu skolas. Tomēr to bija tik maz, ka ir pārsteidzoši, ka tieši Kurzemē "sperts solis tālāk latviešu mācību literatūras veidošanas procesā" [38, 12].

Šis pavērsiens vislielākā mērā saistīts ar **Gotharda Frīdriha Stendera** (Vecā Stendera) (1714 – 1796) vārdu.

18. att. Gothards Frīdrihs Stenders (sena gravīra)

Vācu tautības mācītāja un rakstnieka G. F. Stendera centieni mērķis "bija paaugstināt zemnieku reliģisko un tikumisko apziņu, samierināt tos ar pastāvošo iekārtu un pārliecināt par savu saimniecisko apstākļu uzlabošanas nepieciešamību" [44, 38].

Skolas un didaktiska satura literatūra viņam šķita drošākais sava mērķa sasniegšanas līdzeklis.

Tiek uzskatīts, ka G. F. Stenderam bija zināmas J. A. Komenska pedagoģiskās idejas. Šo uzskatu apstiprina fakts, ka G. F. Stenders ir studējis teoloģiju, senās valodas un retoriku Jēnas un Halles universitātēs. Hallē 18. gs. sākumā bija uzkrāts liels daudzums J. A. Komenska darbu, kuri bija viegli pieejami studentiem.

G. F. Stenders bija iepazinis arī J. A. Komenska mācību grāmatas un to veidošanas principus. Tas uzskatāmi parādās viņa veidoto mācību grāmatu **saturā** un **uzbūvē** [69, 68].

Par G. F. Stendera literārās darbības sākumu jāuzskata darbs "Svēti stāsti". Lai gan grāmata sastādīta pēc sveša (J. Hibnera) darba parauga, jau šajā darbā izpaužas G. F. Stendera vēlme ieinteresēt savu lasītāju. Dogmu un sprediķu vietā te ir dota Bībeles nostāstu un leģendu izlase.

Viņa literārās darbības aktīvākais un latviešu kultūras dzīvē nozīmīgākais posms saistās ar šādu darbu iznākšanu: "Tā Vecā Stendera Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas" (1774), "Jaukas pasakas in stāsti" (1766), "Jauna ABC un lasīšanas mācība" (1782), "Bildu ābice" (1787).

J. A. Komenska didaktiskās idejas visvairāk izpaužas "Augstas gudrības grāmatā". Par to liecina grāmatas didaktiskais raksturs un tajā ievērotie pieejamības, uzskatāmības un zinātniskuma principi. Grāmatas saturs veidots, ejot no tuvākā uz tālāko: no Kurzemes – IX nodaļa, no Vidzemes un igauņu zemes – X nodaļa, no Pēterburgas – XI nodaļa [69, 68].

Ievadā G. F. Stenders pauž svarīgas audzināšanas atziņas, sevišķi izceļot zināšanu nozīmi: "Jo vairāk viena tauta īstā, labā gudrībā pieaug, jo viņas laime ceļas. Gudrais zin visā likstā līdzēties... Gudrība aplaimo valdīšanas, gudrība dara zemi auglīgu, gudrība dod prieku, veselību, mantas un ilgu dzīvošanu" [52; 44, 40].

Tepat arī rodami ieteikumi, kā vieglāk iegaumēt te sniegtās zināšanas – jālasa ar apdomu, nesaprotamās vietas trīs un četreiz jāpārlasa, jāpārrunā un, kas ir vēl svarīgāk – jāizmanto pašam darbojoties.

Grāmatas XXIII nodaļā G. F. Stenders izsaka ļoti demokrātiskas domas, proti, arī dzimtzemniekam ir tiesības uz plašu, arī abstraktu zināšanu apguvi, ne tikai uz praktiskām dzīves pamācībām. Viņš ir pārliecināts, ka visiem cilvēkiem piemīt spēja izzināt un saprast [69, 69].

Tāpēc arī “Augstas gudrības grāmata” ir iecerēta kā populārzinātnisks izdevums, kas pirmoreiz latviešu valodā sniedza elementāras ziņas ģeogrāfijā, ģeoloģijā, astronomijā, meteoroloģijā, fizikā, zooloģijā, botānikā. Tajā pirmo reizi latviešu valodā bija izklāstīta N. Kopernika mācība par pasaules heliocentrisko sistēmu, atziņa par Visuma bezgalību [44, 39].

“Augstas gudrības grāmata” jūtami paplašināja latviešu zemnieku redzesloku.

1782. g. izdotā “Jauna ABC un lasīšanas mācība” ir pirmā latviešu ābece, kurā nemaz nav reliģisku tekstu.

Burtiem, zilbēm, vien- un vairākzilbju vārdiem seko garš didaktisks dzejojums. Boksterēšanas vietā te ir ieviesta skaņu metode.

Bija pagājuši jau vairāk nekā 100 gadu kopš pasaulē pirmās ilustrētās mācību grāmatas – J. A. Komenska “Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos” (1658) – iznākšanas, līdz arī latviešu bērni sagaidīja savu pirmo ilustrēto ābeci. Tā bija G. F. Stendera sastādītā “Bildu ābice” (1787). G. F. Stendera mērķis bija ieinteresēt bērnus un atvieglot viņiem māj mācībā lasīt mākas apgūšanu. “Bildu ābice” ir vienīgā tāda veida grāmata līdz pat 19. gs. 60. gadiem.

“Bildu ābicē” skaidri saskatāms J. A. Komenska uzskatāmības princips. Vispirms ir dots divrindu pantiņš, kas sākas ar atbilstošu alfabēta burtu, piemēram:

- B Bites ziedos medu salasa:
Tā no grāmatām nāk gudrība.
- P Pils nesātīgu nemierina;
Taisnam pietiek sava sētiņa.
- Z Ziņģes, danči iraid vēlēti,
Kad tie dienas darbi nobeigti.

19. att. Ilustrācijas no G. F. Stendera grāmatas "Bildu ābice"

Pantiņu saturā ietvertas bērniem labi zināmas lietas un parādības.

Virš pantiņiem ir atstāta vieta bildītēm, kas uz atsevišķas lapas pievienotas grāmatas beigās. Grāmatu lasot, attēli bija jāizgriež un jāpielīmē attiecīgajās vietās.

Pēc burtiem sekoja zilbes, vārdi. "Bildu ābici" rotāja 24 paša Stendera veidoti kokgrebumi.

Nav šaubu, ka bērniem patika un bija viegli mācīties no šīs ābece. Tā lielā čehu pedagoga J. A. Komenska lieliskā ideja, G. F. Stendera savdabīgi izmantota, atviegloja arī latviešu bērnu ceļu uz izglītību.

Visos Stendera darbos paralēli didaktiskajām ir arī tikumiska rakstura atziņas.

Vecais Stenders aicina būt patstāvīgiem un apdomīgiem savā rīcībā, nosoda sūdzēšanos un aprunāšanu, lišķību un iztapību.

Atzinīgi tiek vērtētas cilvēku tikumiskās īpašības – čaklums, godīgums, jautrība, zinātkāre, satiecība, atturība no smēķēšanas un dzeršanas.

G. F. Stenders ir uzskatāms par latviešu valodā rakstītās laicīgās literatūras aizsācēju.

BOHĒMU (ČEHU) BRĀLĪBAS IDEJISKO MANTINIEKU – HERNHŪTIEŠU KUSTĪBA VIDZEMĒ 18. GS.

18. gs. arī Vidzemē, gan samērā netiešā veidā, bija vērojama J. A. Komenska ideju ietekme. Uzaudzis demokrātiskajā bohēmu brālības vidū, J. A. Komenskis ne tikai pozitīvi vērtēja tās dzīvesveidu, bet, būdams skolotājs, mācītājs un vēlāk bīskaps, to pilnveidoja. Ceļojot pa Eiropu ar nolūku reformēt izglītības sistēmu un rast atbalstu savai tautai, J. A. Komenskis nenogurstoši popularizēja bohēmu brālības pieredzi.

17. gs. bohēmu brālības demokrātisko tradīciju elementi ieplūda piētismā – vācu luterānisma atjaunošanās kustībā. Pretstatā oficiālajam luterānismam piētisti tiecās pēc subjektīva, individuāla ticības apliecinājuma un draudžu locekļu personiskā ieguldījuma baznīcas dzīvē [8, 113]. Viņi sludināja askētismu, pašdisciplīnu, stingrību. Piētisti uzsvēra cilvēka līdzību Dievam, tādējādi pieprasot no cilvēka augstu tikumību, postošu emociju apspiešanu, veidoja cilvēkā sava nozīmīguma izpratni un līdz ar to arī pašapziņu.

Atbalstu saviem uzskatiem piētisti atrada arī J. A. Komenska darbos, pie tam laikā, kad gandrīz visi lielā čehu domātāja darbi, izņemot mācību grāmatas, bija aizmirsti. Tieši piētisti pievērsās J. A. Komenska garīgajam mantojumam un veltīja daudz pūļu tā saglabāšanai.

Vispirms piētistu uzmanību saistīja darbs “Vienīgi nepieciešamais”. Tur paustās ilgas pēc iekšējas, darbīgas kristietības, pēc pasaules atjaunošanas brāļu mīlestībā un mierā atbilda piētistu centieniem. Viens no ievērojamākajiem vācu piētisma pārstāvjiem A. H. Franke (1663 – 1727) pat nolēma izdot J. A. Komenska Kopotos rakstus. Viņš savāca visus saglabājušos J. A. Komenska darbus. No J. A. Komenska mazdēla D. E. Jablonska viņš ieguva arī “Vispārīgo padomu” [72, 73].

1702. gadā tika iespiesta “Panegersia”, taču nenoskaidrotu apstākļu dēļ darbs tika pārtraukts. Iespējams, trūka kādas teksta daļas vai arī piētistus nobiedēja pārlieku pārdrošie J. A. Komenska pasaules reformēšanas plāni.

Gan bohēmu brālības tradīcijas, gan piētistu pārlicība saplūda vienā strāvojumā – hernhūtismā. Hernhūtisms atšķirībā no piētisma bija mazāk skarbs, tajā varēja rast mierinājumu un garīgu spēku.

Viens no piētisma atzarojumiem bija grāfa Nikolaja Ludviga fon Cincendorfa 1727. g. dibinātā Bohēmijas brāļu hernhūtiešu kustība. Daži tās pārstāvji grāfa vadībā devās uz Vidzemi, Valmiermuižu, kur tika likts pamats vidzemnieku hernhūtiešu kustībai [8, 113].

18. gs. pirmā puse ir uzskatāma par vienu no visgrūtākajiem laikiem latviešu tautas vēsturē. Ziemeļu karš, bads un mēris bija nogalinājis 70% iedzīvotāju [13, 14]. Starp pāri palikušajiem bija vērojams morāls un tikumisks pagrimums. Vidzemē bija tikai 29 skolas, kuras par tādām varēja nosaukt tikai ar grūtībām. Muižniecības galvenās iezīmes bija varmācība un brutalitāte.

Smaga darba un slikto dzīves apstākļu nomāktie latviešu dzimtzemnieki neguva atbalstu luterāņu baznīcā. Vairums mācītāju pat neprata latviešu valodu un neizcēlās ar augstu tikumību.

Gluži pretēji attieksmi pret zemniekiem pauda hernhūtieši. Hernhūtiešu kopienās nosodošu sprediķi aizstāja uzmundrinošas sarunas par dievbijības izkopšanu un sevis pilnveidošanu. Tās cēla zemnieku pašapziņu un mazināja mazvērtības izjūtu.

Tāpēc nav pārsteidzoši, ka hernhūtisms 18. gs. 30. – 40. g. tik strauji izplatījās Vidzemē. 1742. g. latviešu hernhūtiešu draudzēs bija ap 4000 locekļu (brāļu un māsu) [8, 113]. Zemnieki skaistās vietās cēla brāļu draudžu saiešanas namus.

Hernhūtismam bija jūtama ietekme arī uz skolu ierīkošanu un izglītības izplatīšanos.

Muižnieki – hernhūtisma piekritēji – iekārtoja muižu skolas. Atšķirībā no draudžu skolām tās bija labāk apgādātas, jo tās uzturēja un mācību grāmatas pirka muižnieki. Nedaudz atšķirīgs bija arī mācīšanas veids: te mācīja nevis iekalt no galvas katehismu un lūgšanas, bet gan izprast Biblii un Jauno Derību.

Hernhūtieši ticās nevis pēc iemācītas, bet gan pēc pārdzīvotas religiozitātes [44, 51].

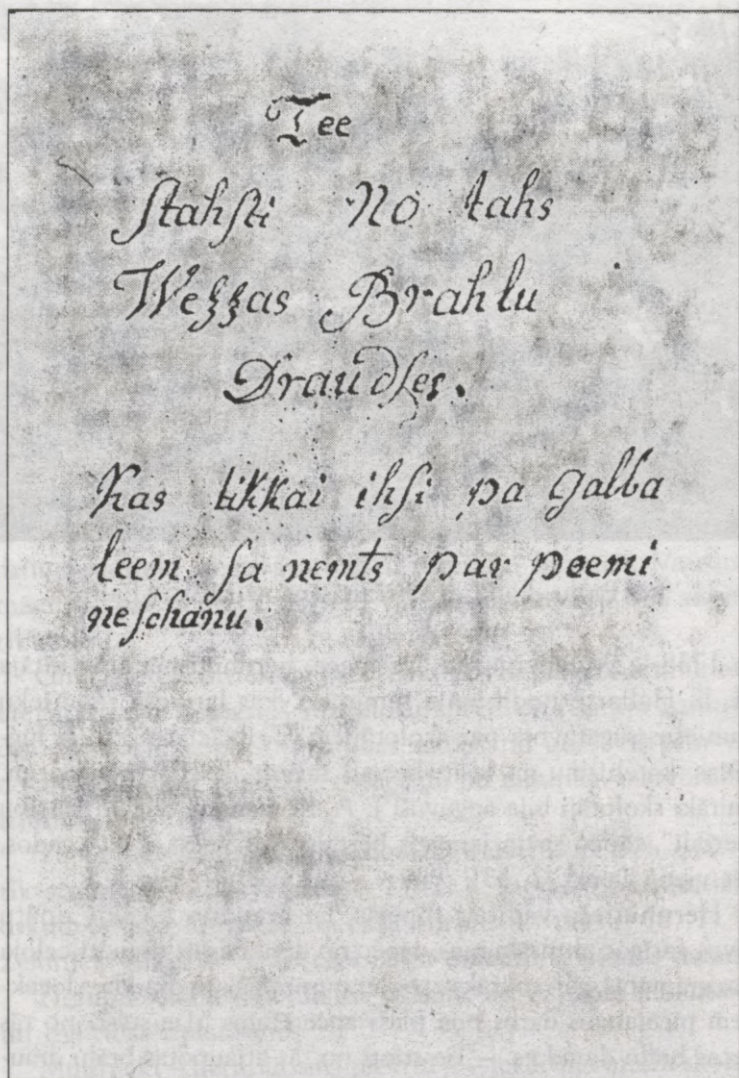

21. att. Brāļu draudzes saiešanas nams Bilskas Baltacī

1738. g. Valmiermuižas īpašniece, hernhūtisma atbalstītāja M. E. Hallarte nodibināja semināru, kas latviešu zemnieku jauniešus sagatavoja par skolotājiem. Te mācīja ne tikai lūgšanas, katehismu un lasīt, bet arī rakstīt, dziedāt pēc notīm. Vairāki skolotāji bija apguvuši J. A. Komenska "vieglo mācību metodi", tāpēc spēja iemācīt bērnus lasīt nevis 2 – 3 gados, bet vienā ziemā [2, 53].

Hernhūtiešu vadītāji rūpējās, lai draudzes locekļi zinātu savus garīgos pirmsākumus, tāpēc no draudzes uz draudzi ceļoja gan grāmatas, gan rokraksti. Šķiet, nozīmīgākais draudzes locekļiem pieejamais darbs bija plašs apcerējums "Tie stāsti no tās vecas brāļu draudzes. – Tie stāsti no tās atjaunotas brāļu draudzes". Vairākkārt tulkots, pārrakstīts, rakstītājam katreiz papildinot tekstu ar savu domu vai svītrojot, viņaprāt, lieko, šis apcerējums tomēr nepārprotami liecina, ka tā sākumdaļā plaši ir izmantots J. A. Komenska darbs "*Historia persecutionum*

ecclesiae Bohemicae” (“Bohēmijas baznīcas vajāšanas vēsture”, 1647) [4, 25].

22. att. D. Kranca “Tie stāsti no tās vecas brāļu draudzes”.
Noraksts ap 1798 – 1801 Cēsu apkārtnē

Tā, laiku lokos, līdz latviešu zemniekiem nonāca čehu domātāja darbs, un netieši, ar hernhūtiešu atbalstu, mudināja apspiestos zemniekus apzināties savas dzīves notikumu svarīgumu un pierakstīt tos. Saglabājušies rokraksti liecina, ka ap 1750. g. katrā saiešanas namā bija amatpersona, kas rakstīja diāriju – savdabīgu draudzes hroniku.

Brāļu draudzēs zemnieki rokrakstos veidoja savu literatūru. Tie bija gan moralizējoši traktāti, gan svētrunas, dziesmas, biogrāfijas. Šie raksti bija “pirmā latviešu zemnieku literārās aktivitātes izpausme” [4, 15].

Vēl nozīmīgāka tā bija tāpēc, ka latviešu skolās un mājniecībā rakstīšanu nemācīja, bet brāļu draudžu statūti noteica: “Tāpat top tiem vecākiem pie sirds likts labi vērā ņemt, ka tie bērni iekš lasīšanas un rakstīšanas labi top mācīti” [4, 15].

Vidzemē ievērojami auga rakstītpratēju un lasītpratēju skaits. Hernhūtisma novados ap 1800. g. lasīt prata 70 – 90% zemnieku [44, 50].

Lielākā daļa sacerētāju, pārrakstītāju, tulkotāju (ikvienā darbā savijas visas šīs darbības) ir palikusi anonīma.

Pirmais zināmais latviešu rakstītājs ir Valmiermuižas kalējs Krišs Pēteris, kas no 1740. – 1770. g. ir pārrakstījis tulkotas runas un sacerējis autobiogrāfiju.

Dažkārt rakstītājs vienā iesējumā apvienoja dažāda satura darbus. “Sacerējumus lasīja gan mājās klusu pārdomu brīžos, gan sanāksmēs aizrautīgam ļaužu pulkam priekšā. Grāmatas ceļoja no draudzes uz draudzi” [4, 15]. Tās, tāpat kā agrāk J. A. Komenska dzimtenē, tika rūpīgi vāktas un glabātas.

Šajos darbos ietvertie uzskati par audzināšanu uzskatāmi par pirmajām pašu zemnieku sarakstītajām pedagoģiskajām atziņām. Piemēram, brāļu draudzes likumi paredzēja vecākiem daudz pienākumu:

“4. ..Tādēļ nebūs savus bērnus vest uz tādām vietām, kur apgrēcību var ņemt, un būs arīdzan pašiem iekš vārdiem un darbiem tā dzīvot, ka viņi saviem bērniem par labu priekšzīmi paliek.

5. Viņiem arī nebūs ļaut, ka tie bērni sliktus ieradumus uzņem – nepaklausīšanu, melus runāt, plukšķēt..." [44, 51].

Nav pārsteidzoši, ka hernhūtiešu darbības rezultātā zemnieku vidū mazinājās noziedzība, dzeršana, izvērtās savstarpējā palīdzība, nostiprinājās pienākuma apziņa.

Pastiprinājās arī protesta gars pret apspiedējiem, kas izpaudās J. Ķikuļa, J. Peitāna, J. Ruģēna rokrakstu literatūrā.

Diemžēl muižniekus un oficiālo baznīcu neapmierināja tas, ka zemnieki labprātāk apmeklēja hernhūtiešu lūgšanu namus nekā baznīcu, ka nostiprinājās zemnieku morāle un auga izglītības līmenis.

1743. gadā varas iestādes aizliedza hernhūtiešu brālību un slēdza Valmiermuižas semināru. Lai gan 1770. g. tika ieviesta reliģijas brīvība, hernhūtieši atkal uzsāka darbību un viņu skaits pārsniedza 20000, luterāniskā baznīca vēlreiz vērsa pret viņiem represijas, līdz 1860./61. g. hernhūtiešu kustība beidza pastāvēt.

Ir jāpiekrīt uzskatam, ka hernhūtieši ievadīja latviešu tautas atmodu [69, 215].

J. A. KOMENSKA IDEJAS JAUNLATVIEŠU DARBĪBĀ

19. gs. sākumā pēc dzimtbūšanas atcelšanas Kurzemē un Vidzemē sāka veidoties pirmā latviešu inteliģence. Latviešu jaunekļi, studējot Tērbatā, Pēterburgā, Maskavā u.c., iepazinās ar Rietumu pedagoģiskajām idejām. Liela daļa šo izglītoto, patriotiski noskaņoto latviešu iekļāvās jaunlatviešu kustībā 19. gs. 50 – 70. gados.

Jaunlatvieši aizstāvēja latviešu pilsonības intereses, vērsās pret vācu muižniecību un garīdzniecību un pārvācošanas politiku. Viņu interešu lokā bija latviešu kultūra un izglītība. Viņi konsekventi iestājās par dzimtās valodas tiesībām, par mācībām dzimtajā valodā.

Latviešu skolu vēstures pētnieki uzskata, ka jaunlatviešu pedagoģiskie uzskati sakņojas, pirmkārt, Baltijas vācu apgaismotāju – G. Merķeļa, J. G. Eizena u.c. – darbos, kas pauda Ž. Ž. Ruso, K. A. Helvēcija, D. Didro idejas, un, otrkārt, – klasiskās pedagoģijas pārstāvju – J. A. Komenska, J. A. Pestalocija, F. Ā. Dīstervēga, K. Ušinska – atziņās [44, 10].

Pašlaik, protams, ir gandrīz neiespējami pateikt, cik liela un kāda ir bijusi viena vai otra pedagoģijas dižgara ietekme, vai tā ir bijusi tieša vai pastarpināta, citu pedagogu domu bagātībā ievīta, nākusi no Rietumeiropas un Krievijas universitātēm vai monogrāfijās izlasīta. Bet vai būtu jāizvirza tāds mērķis?

Ja arī jaunlatviešu rakstos, publikācijās “Pēterburgas Avīzēs” pavīd kādas agrāk izskanējušas domas atblāzma, varam tikai uzslavēt jaunās latviešu inteliģences erudīciju, prasmi orientēties filosofijas, pedagoģijas strāvojumos, ņemt no tiem savai darbībai noderīgāko.

Jaunlatviešu darbos reti kad parādās atsauces par kādu domātāju uzskatiem. Iespējams, tie bija pārāk cieši savijušies ar viņu pašu domām. Nekur nepavīd arī J. A. Komenska vārds, taču ir jomas, kur lielā čehu domātāja ietekme ir nepārprotami jūtama – tās ir nostādnes jautājumā par dzimto valodu, skolu izveidi, mācību metodēm un saturu, skolotāja personību.

Jaunlatviešiem piemita augsta pašcieņa, un viņi augstu vērtēja visas latviešu tautas attīstības iespējas, jo latviešu zemnieks "ir cilvēks ar tādām pašām jušanām un iegribēšanām kā visi citi... Un viņam tādas pašas gara dāvanas kā citiem..." [44, 74].

Arī gadsimtiem vāciešu nonievāto latviešu valodu jaunlatvieši vērtēja kā līdzvērtīgu citām valodām, noraidot apgalvojumus, ka latviešu valoda ir nabadzīga un tajā nevar izteikt dziļākas atziņas, tāpēc tā derīga tikai zemnieku sadzīvē.

Vēlēdamies parādīt dzimtās valodas labskanību un skaistumu, čehu students J. A. Komenskis 1621. g. veidoja čehu valodas vārdnīcu, pēc vairāk nekā 200 gadiem latviešu students J. Alunāns ar līdzīgu mērķi radīja "Dziesmiņas, latviešu valodai pārtulkotas" (1856) – ar ko apliecināja, ka "latviešu valodā iespējams ietvert visu to bagāto jūtu un domu pasauli, kas rodama mākslinieciski augstvērtīgā pasaules literatūrā, piemēram, V. Gētes, H. Heines, A. Puškina, M. Ļermontova un citu klasiķu dzejā" [44, 112]. J. Alunāns bija vēlējies valodu "cik paspēdams no svešiem grabažiem iztīrīt". Talkā nākot viņa domubiedriem – K. Baronam, A. Kronvaldam, latviešu valoda ieguva jaunus, skanīgus vārdus: attālums, attīstība, skaņa, daile, dzeja, māksla, zinātne, nākotne u.c.

J. Alunāns ir teicis savai tautai svētus vārdus: "…turiet savu tēvu valodu godā un cieņā, un jums labi klāsies virs zemes. Jo, kas sevi pašu negodā, to arī citi negodās. Turklāt nesmādējiet vis citas svešas valodas, sevišķi vācu valodu, iemācīties, bet, tās iemācījušies, arī nekaunaties joprojām būt īsti latvieši. Tad latvietis savu tautas brāli, kas pie gaismas nācis, vairs ar greizām acīm neuzlūkos, bet ar to leposies, ka no viņu starpas arī mācīti, slavējami vīri ceļas, tad mācīti latvieši vairs savus tautas brāļus nesmādēs, bet lūkos arī pie gaismas vest, tad gaisma latviešu starpā ātri pieņemsies, tad latvieši tiks godāti arī no tiem, kas tagad tos var tik smādēt vien, tad arī beidzot zudīs tās pasacīņas, ka visiem, kas latvieši ir, arī vajaga būt zemniekiem" [44, 116].

Šķiet, tik dziļi dzimtās valodas lomu kā J. Alunāns neviens pirms viņa nebija izpratis un reti kurš pēc viņa: "Valoda ir brīnišķīga lieta. Kā kāds neredzams spēks viņa pārvalda cilvēku domas, prātu un sirdi ... Caur valodu cilvēki nāk pie atzišanas,

caur valodu cilvēks savu prātu vairo, caur valodu cilvēks ar cilvēku sabiedrojas, caur valodu ceļas pilsētas un valstis, caur valodu tiesas, skolas un likumi..." [44, 115].

Galvenais – dzimtajai valodai bija jāienāk latviešu skolās.

Pastāvošās skolas jaunlatviešus neapmierināja: to bija maz, tajās mācīja bērnu prātiem nepiemērotas lietas nesaprotamā valodā. Taču tikai izglītībā jaunlatvieši saskatīja vienīgo iespēju tautas attīstībai.

Šīs kustības ievērojamākie pārstāvji – J. Alunāns, K. Barons, K. Valdemārs, A. Kronvalds – mudināja latviešus iegūt izglītību: "Tautas īstā, tautas bagātākā manta ir tie jaunekļi, kas savas garīgās dāvanas tik pilnīgi, cik tiem iespējams, izkopj, ar zinātnībā izrotā un tad tās, cik un kur varēdami, tautai par labu izlietā... Vajag jaunekļus.. uzskubināt uz zinātnības ceļiem..." [44, 100].

Jaunlatvieši aizstāvēja laicīgās skolas ideju. Šķiet, tā ir galvenā jaunlatviešu uzskatu atšķirība no J. A. Komenska uzskatiem. K. Biezbārdis, Auseklis u.c. ticības mācībā saskatīja tikai tumsonības un atpalcības veicinātāju. Šos uzskatus var saprast. Gadsimtiem ilgi lielākā daļa vācu mācītāju tikai notrulināja bērnu prātu ar reliģisko dogmu iekalšanu no galvas.

Jaunlatvieši rosināja arī iegūt arodizglītību. Te viņi redzēja ceļu uz tautas materiālo labklājību. Celmlauzis šai jomā bija K. Valdemārs – lai atceramies viņa dibinātās jūrskolas, no kurām pirmā tika atvērta 1864. g. Ainažos.

Jaunlatviešu sapņi sniedzās līdz pat vidējās un augstākās izglītības iegūšanas iespējai dzimtajā valodā.

Jaunlatviešus neapmierināja tālaika šaurais mācību saturs. Viņi ierosināja to papildināt ar reālas zinības sniedošiem mācību priekšmetiem – dabas zinībām, dzimtenes mācību, ģeogrāfiju, vēsturi, arī dziedāšanu, zīmēšanu un vingrošanu.

Tomēr vissvarīgākais viņu skatījumā bija bērnu domāšanas un viņu radošo spēju attīstīšana.

A. Kronvaldam pieder doma, ka mācībās, kurās "bērniem nekas nav jāgroza domājot, redzēsiet, bērns paliks muļķis" [28, 72].

Daudzi jaunlatvieši paši strādāja skolā, ar lielu dedzību darbā īstenodami savas ieceres: A. Spāģis Meldzeres skolā bērnus mācīja pēc plašākas programmas, svētdienās viņš pulcēja vietējos zemniekus uz kopīgām mācībām un dziedāšanu. Arī A. Kronvalds, Auseklis skolās centās sniegt plašākas zināšanas.

Viņu darba stilā atbalsojās arī J. A. Komenska didaktiskie principi. A. Kronvalds īpaši ieteica ilustratīvi izskaidrojošo mācīšanu, lietu būtības izzināšanu: “..bērni ..(jāieradina) par dabas notikumiem tā domāt, spriest un runāt, ka tie skaidri izšķir pēc kārtas: a) iesākumu – notikuma cēlēju sakni, b) notikumu pašu un c) notikuma sakni – augļus” [28, 72].

Jaunlatvieši rosināja bērnu aktivitāti – pašiem novērot, salīdzināt, secināt. Mācībās bija jāiet no vieglākā uz sarežģītāko, no tuvākā uz tālāko.

Ir jāmin arī jaunlatviešu sastādītās mācību grāmatas, kurās atspoguļojās viņu izpratne par jauno mācību saturu un tā atbilstību attiecīgā bērnu vecuma uztveres spējām: A. Kronvalda “Dzimtenes mācība”, K. Biezbārža “Ģeometrija”, A. Spāģa “Bērnu prieks”.

Jaunlatvieši pauda uzskatu, ka skolotājs bez zināšanām psiholoģijā, anatomijā un fizioloģijā skolā nemaz nevar un nedrīkst strādāt.

Tautskolu trūkumus jaunlatvieši centās novērst, uzlabojot tautskolotāju sagatavošanu, saliedējot skolotājus, ceļot viņu pašapziņu. Jaunlatviešu ietekmē bija vērojama īsta tautskolotāju atmoda.

A. Kronvaldam pieder asprātīgā veidolā ietērtā nopietnā doma par augstajām prasībām, kas izvirzāmas skolotājam: “..priekš šāda svarīga vai grūta darba veicināšanas nevar kādu klibzaķi vai nemāķi iecelt pār meistarū, tur vajag dziļi un pieklājīgi iemācīta vīra spēkus” [28, 73].

Divi aspekti jaunlatviešiem šķita svarīgi – skolotāju sagatavošana un pašizglītība.

Viņi uzsāka plašu sabiedrisku un izglītojošu darbību.

A. Kronvalds vadīja skolotāju metodiskos kursus (1874. g.), par kuru mērķi izvirzīja savstarpējo teorētiskās un praktiskās pieredzes apmaiņu. Tika organizētas pirmās skolotāju konfe-

rences. Vidzemē un Kurzemē 60. g. notika skolotāju sapulces.

Jaunlatvieši pievērsās arī pieaugušo izglītībai: tika lasītas lekcijas, rīkoti jautājumu vakari, K. Biezbārdis izdeva ilustrētu nedēļas laikrakstu "Pasaule un Daba" (1875 – 1876). Tika atvērta pirmās tautas bibliotēkas (vienu no tām atvēra K. Valdemārs Ēdolē).

Šī daudzpusīgā darbība liecināja par jaunu izglītības lomas izpratni, ko bija kaldinājuši iepriekšējo paaudžu domātāju, tai skaitā arī J. A. Komenska, idejas un pašu jaunlatviešu personīgais un garīgais briedums.

J. A. KOMENSKA IDEJU ATSPUGUĻOJUMS LATVIEŠU PERIODIKĀ 19. GS. BEIGĀS

19. gs. beigās Latvijā bija vērojams ekonomiskais kāpums: strauji attīstījās gan rūpniecība, gan lauksaimniecība. Tas viesā latviešu uzņēmējos un inteliģences pārstāvjos spēku un pašapziņu.

Ar šo procesu klajā pretrunā nonāca impēriskā cara valdības politika, kuras mērķis bija nacionālo nomaļu apspiešana un pārkrievošana. Šo mērķi tā cerēja sasniegt arī ar skolu palīdzību.

1881. g. pēc cara "ukaza" Baltijas tautskolas un skolotāju semināri tika iekļauti Krievijas skolu sistēmā un nodoti Izglītības ministrijas pārziņā. Reāli skolu pārkrievošana sākās pēc 1890. gada. Apzinoties šādas skolu politikas postošās sekas, latviešu un arī baltvācu inteliģencei radās vienots mērķis – rūpes par dzimtās valodas saglabāšanu nacionālajās skolās [45, 3].

Otrs problēmu loks, kas radīja bažas latviešu inteliģencē, skāra mācību saturu un metodes. Cariskās skolu virsvadības ierēdņi "aizstāvēja valdošajām aprindām labvēlīgu mācību saturu un rekomendēja tādas darba formas un metodes, kas nomāca bērnu iniciatīvu, aktivitāti un patstāvību, padarīja tos par paklausīgiem svešas gribas izpildītājiem" [45, 4].

Progresīvajiem latviešu skolotājiem un inteliģences pārstāvjiem tāda skolu politika bija nepieņemama, tāpēc gadsimta beigās aktualizējās prasība pēc visas izglītības sistēmas reformēšanas.

Šādos apstākļos Latvijā 1892. gadā tika plaši atzīmēta **J. A. Komenska 300. dzimšanas diena**. To svinēja abi pretspēki – gan latviešu skolotāji, gan cariskās skolu virsvadības ierēdņi, interpretējot notikuma nozīmi atbilstoši saviem uzskatiem.

Krievu ierēdņu runās un publikācijās vārdkopa "čehu pedagogs" pilnībā tika aizstāta ar "slāvu pedagogs", tā netieši izceļot Krievijas nopelnus pedagoģijas attīstībā. Izpalika J. A. Komenska darbības un pedagoģiskās sistēmas dziļāka analīze, toties netrūka pārmēru cildinošu epitetu un salīdzinājumu.

Savukārt progresīvie latviešu skolotāji visvairāk uzsvēra J. A. Komenska prasību pēc mācībām dzimtajā valodā, laikmetam atbilstoša, reāla, zinātniska mācību satura un progresīvām, bērna dabai atbilstošām mācību metodēm.

Par plašāko pasākumu izvērtās Rīgas skolotāju sanāksme par godu J. A. Komenska 300.jubilejai 1892. gada 28.martā.

Jau vairākas dienas iepriekš lielākie Latvijas laikraksti ziņoja par "J. A. Komenska piemiņas svētkiem", "pie kuriem piedalīsies arī skolu priekšniecība" [9 – 17]. Svētku sapulce notika pilsētas elementārskolā pie Esplanādes. Par svētku vērienīgumu liecina sapulci pagodinājušo viesu augstie amati: tos apmeklēja gan Tērbatas mācību apgabala inspektors, gan šī paša apgabala tautskolu direktors, gan apgabala inspektori. Svētkos piedalījās ap 120 skolotāju. Skolotāju koris dziedāja dziesmas latviešu un krievu valodā, bet pēc J. A. Komenska biogrāfijas noklausīšanās nodziedāja arī čehu tautas himnu.

Svētkus atklāja kurators, "izrādīdams atzinību, ka svētku izriktotāji ceļot cieņā un atmiņā slāvu un visas pasaules lielākā pedagoga vārdu un nopelnus" [17].

Sapulces pirmajā daļā skolotājs Tretjakovs iepazīstināja klātesošos ar čehu skolotāja dzīves gājumu. Īpaši viņš uzsvēra J. A. Komenska daudzpusīgo darbību: ".. viņš.. apkopa baznīcu un skolu, iepriecināja vajātos brāļus un atjaunoja skolas."

Sapulces 2.daļā klātesošie tika iepazīstināti ar J. A. Komenska pedagoģisko darbību.

Sākumā tika stāstīts par vairāku ievērojamu filosofu un pedagogu – F. Bēkona, V. Ratkes nopelniem pedagoģijā, kas "stipri sadragāja veco mācības metodi", tomēr "nedeļa nekādas jaunas skolas". Savukārt J. A. Komenskis "to izdarīja ļoti plaši, skaidri un gaiši; viņš padarīja šo jautājumu tik plašu, kā neviens cits līdz viņam un pēc viņa..."

Priekšlasījuma autors cildināja J. A. Komenska prasību pēc "skolas visiem", viņa "dabisko audzināšanu", izveidoto mācību organizāciju, kā arī cieņu pret dzimto valodu: "Tautas skolas uzdevums un pamats ir tēvu valoda, uzskatu mācība, atmiņas un iedomu attīstība."

Akcentējot J. A. Komenska mācības aktualitāti, tika atzīts,

ka "tagadējās skolas pamata mācība tiek arvienu ar tiem pašiem J. A. Komenska vārdiem izteikta: mācībām jāiet no pazīstama uz nepazīstamu, no vieglākā uz grūtāko, no tuvāka uz tālāko, no redzamā uz neredzamo, no konkrētā uz abstrakto".

Klātesošie tika aicināti, sekojot J. A. Komenska mācībai, padarīt skolas pēc iespējas patīkamākas bērniem – padomāt par atpūtas brīžiem, ierīkot rotaļu laukumus, izveidot dārzus.

Priekšlasījuma nobeigumā autors atzīmēja, ka J. A. Komenska mācība bija jauna un nedzirdēta, taču, lai gan "grieza uz sevi visas mācību pasaules vērību", daudz kas no tās nav īstenots, " kaut gan atzīts, ko J. A. Komenskis prasa".

J. A. Komenska piemiņas svētkos visnozīmīgākā bija savienoto Suvorova elementārskolu skolotāja Medņa uzstāšanās "par J. A. Komenska kā pedagoga svaru vispārējā bērnu audzināšanas laukā un sevišķi priekš tagadnes skolotājiem".

Referents vispirms uzsvēra pedagoģijas zināšanu nepieciešamību katram skolotājam: "Kas tautas skolotājs tagad ir bez pedagoģijas zinātnes. Tikai kā bērnu didītājs, bez īsta vērtā un iespējas. Tādam nav iespējas talantīgi attīstīt visas cilvēka gara dāvanas, darīt to saprātīgāku, laimīgāku un krietnāku..."

Kā vislielāko nopelnu Mednis izcēla J. A. Komenska izvirzīto "reālo principu" – īpaši laikā, kad "skolās vēl valdīja sholastiskais virziens (kur visu vēl ņēma pēc mēmā burta), kad mācītā pasaule vēl padevās dažādiem māņiem un aizspriedumiem.., kad dabas zinātnes vēl bija ievīstītas bērnu autos..." Otrs lielākais nopelns – atziņa, ka "nav vien jā māca, bet arī jāaudzina". Tas īpaši jāpatur atmiņā un tam jāklūst par rīcības vadmotīvu Latvijas tautskolotājam.

Referents aicināja visus Latvijas skolotājus uzmanīgi ieklausīties prasībās, ko J. A. Komenskis izvirzījis skolotājam, proti, "...par skolotāju ieceļams un pielaižams tikai visapgaismotākais un krietnākais cilvēks un nevis kaut kādi salašņas, kas citur vairs neatron vietu..."

Skolotājam ir jābūt lepnam uz savu darbu.

Referents arī atzīmēja J. A. Komenska drosmi un uzņēmību izteikt šīs prasības 17. gs., kad "skolotāju stāvoklis bij pavisam

necienīgs, pat zemāks kā vienkāršu amatnieku stāvoklis...”

Pats J. A. Komenskis šajā ziņā rādīja priekšzīmi, kam vērts sekot, jo bija “ievērojams nevien kā pedagogs, bet arī kā cilvēks ar augstiem ideāliem centieniem. Viņš netik vien mums cēlis skolu, bet bijis arī ideāls skolotājs šā vārda daiļākajā nozīmē. Viņš savā dzīvē necentās pēc goda un slavas un citāda labuma, bet nodevās nenogurstošai darbībai, kuru vadīja pašreizējā tuvākmīlestība un cilvēces labklāšanās”.

Svētku laikā vairākkārt izskanēja doma, ka “J. A. Komenska lielos nopelnus un viņa lielo garu...” var pilnīgi izprast tikai kopā ar viņa laiku. Tad arī apjauš, “cik daudz viņš savā garā un darbos aizsteidzies savam laikam priekšā”.

J. A. Komenska mācība tika ne vien cildināta, bet arī kritiski izvērtēta. Referātā tika norādīts uz dažām kļūdām, ko sastopam J. A. Komenska darbos. Tās gan vairāk attiecas uz spriedumiem dabas zinātņu jomā, mazāk uz pedagogiju, kur viņš “stāvējis un stāvēs kā vīrs”. Tāpat tika norādīts, ka savos darbos J. A. Komenskis lielā mērā balstījies uz savu priekšgājēju – Šturma, Ratkes, Vivesa – atziņām, taču, piemēram, attiecībā uz “Lielo didaktiku” tika atzīts, ka “grāmatas sastādījums, gars un ierīkojums pilnīgi sarakstītāja paša īpašums”.

J. A. Komenskis tika salīdzināts ar Šekspīru, jo abi “gandrīz pēc 200 gadu aizmirstības pacēlušies par spīdošām zvaigznēm, izstarodami tūkstošiem gaismu un siltumu, līdz tam neauglīgus laukus padarīdami par auglīgiem”.

Atceres svētku nobeigumā kurators “izsacīja patikšanu par izriekšiem svētkiem un aicināja skolotājus uz priekšu sevišķi nodoties J. A. Komenska rakstu studijām”.

Atceres svētki tika plaši atspoguļoti latviešu demokrātiskās inteliģences kustības “Jaunā strāva” laikrakstā “Dienas Lapa”. Taču tas nebūt nebija bezkaislīgs izklāsts. Publikācijās vienmēr bija īpaši izcelta prasība pēc mācībām dzimtajā valodā. Tas skaidri norādīja, ko “Dienas Lapa” redakcija uzskatīja par svarīgāko.

Nobeigumā “Dienas Lapa” “no savas puses” izsaka atzinību skolotājiem, kas “šādus jaukus piemiņas svētkus sarīkojuši un pie tiem tik dzīvi piedalījušies” [19].

Arī citi preses izdevumi nebija palikuši nomalūs no šī notikuma.

Jānis Amoss Komenskis (Comenius).

No A. T o m a.

Šajā gada 16. (28.) martā pagājušā 300 gadi no tāš decas, kad Morāvijā Rīmonizas pilsētiņā, netālu no Ungaru-Brodas, piedima Jānis Amoss Komenskis, veens no vislavēnākiem pedagogiem. Wina tehvs, turīgš melberis, drišj nomira, un majais Komenskis nahja aishilbnu gahbivā. Bet aishilbni toti mārūhpējās par wina audzināšānu. Jau 16 gaduš weš, winšch tilai wehl šahja mahzitees latīnu walodu, kas tam laikā bija galwēnais, gandrīš weenigais mahzibas preeščmets. Ir aishilbijumi, ka Komenskam no šehwa nahwes lihbs školā laitam, t. i. lihbs wina dšhweš 16. gadam naw bijis ihšas dšimtenes, pašahwigas uštūreščanās weetas, bet rešam winam bijis jūdhīwo pee weena rabinēka, rešam atkal pee otra. Gruhtās apstahkās pawaditā jaunība bija darījuši uš wina tašlato atliščišānos leelu eespaudu, kas ii sewiščki manams wina dšhweš wehlatās gabds.

Latīnu školā eestahjees, Komenskis ar leelu bedšibu žentās panahli, ko „zaur weliigi pawaditu laikā” bija notawejis. Wuhdams jau tajās gabds, kad zilwēlam šahli atliščitees pašahwiga domāščana, Komenskis newarēja neewehrot wīfus ka laika šolu trahlumus un nedabīgumu. Tei laikā wīfa iglihtība wehl dibinajās uš widus-laiku školastikas*) pamateem. Widus-laikos pahwešta wara bija šafneeguši wisaugstāto palahpeni un preešč tās lozjās tautas un laizigi walbineeti. Pahwešta gribas išpilbitāji un palīgi bija awalšchejee garidšneeki bistāpi, wīrdšilāpi un leels, šingri dšjipilimets muhtu pulks. Šahli laikā wīfa Meektrumu-Europa, turedeemes peestātoju

tizibas, ištāištja kopā it tā weenu garidšneeku walsti, turās widuspunktis bija Roma un pahwešis wīfu Meektrumu-Europas křištigo tautu garigā galwa. Šahli garidšneeku walsti, pee turās peereēja daubj un dāščabas tautas, wīspāhri bija išplatita latīnu waloda, tā bānuizās waloda, jo ar Romas katolu tizibu štāhweja wīščeščatā šakarā latīnu waloda. Tā tā wīšas ka laika šinibas igahja no katolu bānuizās un mahzīščāna atradās garidšneeku rofās, tab, šinams, galwēnātee mahzibas preeščmēti bija křištiga tiziba un lihbs ar to latīnu waloda. „Šierakštija (garidšneeku waldiv-

ba) ir widus-laiku leelā škola un pahwešis wīnas augstākās školāje,” šata R. Šchmidis šawā pedagogijas weštūrē. Katram, kas zil nešj grībeja pazētees pahj weentahjrečo iaušču pulku, bija jāmahzās latīnu waloda. Wet latīnu walodu nēmahzjās wīš preešč tam, lai buhtu eespeščjams eepāšhitees ar weštāšlsto literatūru un kultūru, bet weenigi tilai

preešč šogatawoščanās uš garidšneeka amatu un šwehtu rāstu ištāidroščānu. Par weštāšlštās literatūras un kultūras študeščānu, newālarigi no křištigas tizibas, neween, newomaja. Rešjormāzjās laimēts un mahšlu ur šinību atmoščanās gan bija dēwuščki školam jānuu dšhwiwu, eepuhtuščki jānuu dšwasču, bet tomehj wehl nebija rābūščees wihri, kas buhtu špehjuščki nogreest audšinaščānu no gadu-šimteneem eemihšām pešdam un dot tai pareišalu un dabīgālu wīrseenu. Tāpat protestantu, tā katolu školās galwēnātee mahzibas preeščmēti bija latīnu waloda un šaušā teologijas školāstika. Uš to, wāj bešrni pašneepātās tizibas mahzības arī jā-

*) Školāstika — widus-laiku křištigas tizibas šilofos, kas ar Aristoteļa un Platona šilofosijas palīdzību mehģināja notšpirinat křištigas tizibas mahzību. Rušju deendē šem wāhēda školāstika beščki šaprot tūšču wāhēdu štābināščānu, šurā naw nešahda eesčšigja šaturo, nešahdas nošhmes preešč dšhweš.

23. att. J. A. Komenska dzīves un darbības apskats mēnešrakstā "Austrums", 1892. g., 260. lpp.

Plašākā publikācija ir atrodamā mēnešrakstā “**Austrums**”, kur 3 turpinājumos ir aprakstīts gan J. A. Komenska dzīves gājums, gan viņa pedagoģiskā un sabiedriskā darbība, gan tās nozīme pagātnē un pašlaik.

Ievadā autors uzsver J. A. Komenska uzskatu plašumu un daudzpusību, to kraso atšķirību no viduslaiku domāšanas: ar audzināšanu un mācīšanu J. A. Komenskis vēlējās visus – kā vīriešus, tā sievietes, kā bagātos, tā nabagos – vest “tik tālu, ka lai viņi savu dzīves laiku zemes virsū var laimīgi un derīgi pavadīt un sagatavoties uz mūžīgo dzīvi viņā pasaulē”. Šis mērķis atšķīrās no tolaik vispārpieņemtā, kas paredzēja skolās sagatavot vienīgi “padevīgus pāvesta kalpus un katoļu baznīcas locekļus” [6, 317].

Rakstā tiek vērsta uzmanība uz J. A. Komenska sociālajām idejām: “Caur tēvu valodas kopšanu un vienādu tautas skolu ietaisīšanu priekš visiem tautas bērniem J. A. Komenskis grib mazināt to plaisu, kas caur dažādu audzināšanu izceļas starp vienas tautas locekļiem un šķīrām” [6, 319].

“Austrumā” rodams plašs sholastiskās viduslaiku skolas raksturojums, pret ko asi nostājās J. A. Komenskis: “Uz to, vai bērni pasniegtās ticības mācības arī saprot un vai tās viņiem arī iet pie sirds, tanīs laikos vēl neprata griezt vērību. Visa audzināšana un mācīšana bija nedzīva, mehāniska. Skolēni gan mācījās, bet viņu gara spējas neattīstījās, viņi neiemācījās skatīties, klausīties, domāt. Nevienam arī nenāca prātā vadīt viņus uz patstāvīgu domāšanu un pašdarbību. Grāmatas un vārdi bija sholastiskās audzināšanas periodā mācības priekšmeti. Ar pašām lietām skolēnus neiepazīstināja. Dzīvās dabas vietā bija nedzīvie vārdi un dabiskās, attīstītājas mācīšanas vietā mehāniskā, kas tikai notrulināja bērna gara spējas” [5, 260].

Autors atzīst, ka arī tagad, 300 gadus pēc J. A. Komenska, šāds mācīšanas veids sastopams vai pusē skolu. Izņēmums nav arī latviešu tautskolas. Tieši tas padara J. A. Komenska pedagoģisko sistēmu vērtīgu latviešu skolotājam.

Par J. A. Komenska nopelni autors atzīst arī viņa aktīvo praktisko darbību, jo čehu skolotājam “nepietiek ar garu

nospiedējas bezmērķīgas mācīšanas vīzes kritizēšanu vien – viņš sajūt sevī neapturamu dziļšanos cilvēcei par svētību tai vietā likt ko labāku” [5, 262].

Šie vārdi izskan kā pamudinājums latviešu tautskolotājam neieslikt bezmērķīgā kritizēšanā, bet gan aktīvi darboties.

Tālāk uzmanība tiek vērsta uz dzimto valodu, kam “viduslaikos un arī vēlāk.. bija jācieš zem pretdabīgiem apstākļiem, zem pārmērīgas latīņu valodas kalšanas.. pie tādiem apstākļiem nevarēja būt runa no prāta svabadas attīstīšanās, personīgas pārliecināšanās un pašdarbības” [5, 261].

Tā autors atkal nonāk pie 19. gs. beigās Latvijā tik sāpīgās problēmas – dzimtās valodas vietas skolā. Augstu novērtējot J. A. Komenska prasību pēc mācībām dzimtajā valodā, tiek dots vēlāko laiku psihologu un filologu sniegtais šī uzskata zinātniskais pamatojums:

“Valoda ir līdzeklis ne tikai vien priekš domu izteikšanas, bet arī priekš domu radīšanas un sakārtošanas... Caur tēvu valodas iepriekšēju mācīšanu bērnam nodibinājas un nokārtojas tie vērojumi, priekš kuriem viņam vēl nebija nosaukumu. Bet ja bērnam jārūnā kāda sveša valoda.., kuru viņš nepilnīgi prot,.. caur to paliek arī neskaidra un nesakārtota domāšanas darbība...” [5, 261].

Uzskatīdams dzimto valodu par visas tālākās izglītības iesākumu un pamatu, J. A. Komenskis nebūt nenoliedza citu valodu apguvi. Viņa veidotās mācību grāmatas veicināja svešvalodu un, pirmkārt, latīņu valodas apguvi, ko J. A. Komenskis, atbilstoši savam laikam, uzskatīja par “vispārīgo satiksmes un pasaules valodu”.

Autors izceļ J. A. Komenska veidotās mācību grāmatas “*Janua linguarum reserata*” nozīmi: “Izņemot bībeli, neviena grāmata tai laikā nebija tā izplatīta kā J. A. Komenska “*Janua*” desmit gadus pēc viņas iznākšanas” [6, 320]. Pievienojoties vispārējam atzinīgajam viedoklim, ka šī grāmata ir pirmais reālais valodu mācīšanas metodes mēģinājums, autors ir saskatījis vēl vienu svarīgu svešvalodu apguves aspektu, ko skaidri pauž J. A. Komenska veidotās valodu mācību grāmatas: “..valodu mācoties ir iespējams un vajadzīgs iepazīties ar tautas garu – tas ir

galvenais un vienīgais valodu mācīšanās mērķis. Katras tautas valodā ir salasīti viņas garīgās dzīves augļi” [6, 320].

Autors gan atzīst, ka patlaban J. A. Komenska skolas grāmatas ir zaudējušas savu svaru, bet to veidošanas princips – analītiskā metode – atrod arvien vairāk piekritēju. Lai apgūtu svešvalodu “tiek lasīti un pārtulkoti tēvu valodā un no tēvu valodas atkal atpakaļ svešā valodā veseli, sakarīgi gabali, p.p. stāsti, pasakas, anekdotes un t.t. ... analītiskā metode dod bērna garam daudz vairāk barības un saista viņa uzmanību pie lasāmā un tulkojamā gabala nekā mūsu laikos vispārīgi tik iecienītā, priekš skolotāja vieglā gramatiskā metode, kad bērnam jākaļ sausi gramatikas likumi un vokabuli un jāpārtulko garlaicīgi teikumi, kuriem vienam ar otru nav nekāda sakara. Psihologija mums pierāda, ka mācāmās svešās valodas vārdi daudz vieglāki iespiežas atmiņā un ilgāki tiek paturēti prātā, kad viņi nāk priekšā veselos sakarīgos gabalos, nekā kad mums tie jāiemācās katrs par sevi vai nesakarīgos teikumus” [6, 321].

Analītiskā metode prasīja arī, lai skolēns labi un gramatiski pareizi zina savu dzimto valodu. Pastāvot šim priekšnoteikumam, latīņu valodas apguve būs sekmīga, nebūs grūti no pazīstamā pāriet pie nepazīstamā, no saprotamā pie nesaprotamā.

“Austrumā” tika aplūkoti arī vairāki līdz šim mazāk zināmi J. A. Komenska darbības aspekti, kā, piemēram, jauno skolotāju sagatavošana. J. A. Komenskis asi izjuta skolotāju sagatavošanas iestāžu trūkumu. Bohēmu brālībai smagajos gados “Komenskis ļoti daudz pūlējās draudzes labā. Jaunekļus visai cītīgi sagatavoja uz skolotāja amatu un izgādāja viņiem vietas Vācijā, Polijā, Ungārijā un citās zemēs, jo visur čehi tika meklēti kā krietni skolotāji. Izlikās, it kā visos Komenska tautas brāļos cerēja atrast kādu daļu no Januas un Didaktikas sarakstītāja pedagoģiskā ģēnija. Nebija gandrīz nevienas zemes, kur čehi nestāvēja kā audzinātāji, skolotāji, mākslinieki, garīdznieki” [7, 421].

Par to, ka šī darbība ir bijusi sekmīga, liecina kāds J. A. Komenska biogrāfs: “Ir jāatzīst, .. ka čehu un morāviešu skolu

uzplaukšana, kas notika bez sevišķa pabalsta no Austrijas valdības puses, pat pret tās gribu, ir panākta pa lielākai daļai caur Komenska didaktikas studēšanu... Komenska idejas arī izsargā Čehijas un Morāvijas skolotājus no tā ceļa staigāšanas, uz kuru skolas būšanu pūlas novirzīt neveiklie, jaunās paaudzes dabai un vajadzībām nepiemērotie likumi un priekšstati” [7, 423].

Pēc autora domām, J. A. Komenska ideju ievērošana spētu izsargāt arī Latvijas tautskolas no neauglīga ceļa iešanas.

Plašajā publikācijā ir izsmēloši iztirzāta J. A. Komenska ieteiktā mājas audzināšana, skolu sistēma, mācību saturs dzimtās valodas un latīņu skolā, kas bija vērsts arī uz “praktiskās dzīves vajadzībām”, atbilstošas mācību metodes.

Latviešu tautskolotāji un sabiedriskie darbinieki tika iepazīstināti ar pastāvošajām starptautiskajām organizācijām J. A. Komenska pedagoģiskā mantojuma izpētei un saglabāšanai.

Pazīstamākā no tām bija 1891. gadā Vācijā nodibinātā “Komenska biedrība”, kura izvirzīja 3 mērķus:

1. “Uzturēt dzīvu un izplatīt tālāk J. A. Komenska un viņam iekšēji radniecīgu vīru garu.”
2. “Nodarboties ar vienošanu un izlīdzināšanu nākotnes veselīgai attīstībai...”
3. “Viņa garā rūpēties par šā laika paaudzes izglītošanu un audzināšanu” [7, 428].

Šī biedrība apzināja un izdeva vēl npublicētus J. A. Komenska, viņa priekšgājēju, skolotāju un domubiedru rakstus un vēstules. Svarīgs darba aspekts bija arī bohēmu (čehu) brālības, “viņu priekšgājēju, pēcnācēju un reliģijas radinieku” vēstures un ticības uzskatu pētīšana un šīs vēstures avotu izdošana.

Latvijas skolotājiem noderīga varēja izrādīties informācija par Leipčigas “Comenius – Stiftung” – lielu bibliotēku, kas krāja visu tautu un visu laiku pedagoģijas izdevumus un darīja tos pieejamus visiem pedagoģijas pētniekiem un rakstniekiem. Tobrīd centrālbibliotēkā bija 65000 sējumu.

24. att. "Komenska Biedrības Mēnešraksts" titullapa

Aplūkojot J. A. Komenska ietekmi uz vēlāko laiku pedagogiem, autors citē vācu pedagogijas vēsturnieka Raumera šai sakarā teikto: "Neizmērojami liels ir Komenska iespaids uz vēlāko laiku pedagogiem, it īpaši uz metodologiem; zināms, bieži grūti ir izpētīt, vai viņi ar Komenska rakstiem ir bijuši pazīstami, jeb paši par sevi nākuši pie tiem pašiem uzskatiem, bet, Ruso, Bazedovu un Pestaloci lasot, mēs pie viņiem atrodam daudz gluži līdzīgu Komenska likumiem. Arī Komenskis stutējas uz saviem priekšgājējiem, bet viņš ir pacēlies pār viņiem, apņēmis lietu visā viņas dziļumā un plašumā un tādā vīzē nācis mērķim tuvāk" [7, 427].

Nobeigumā tika atzīts, ka J. A. Komenska "audzināšanas pamata likumi (didaktiskie) atkārtojas katrā mūsu laika pedagogikas grāmatā, un vēlāko laiku pedagogiem nācies ļoti maz pie tiem pielikt klāt. Mūsu laiku psihologi pa lielākai daļai tikai teorētiski izpēta un apstiprina Komenska priekš vairāk nekā divsimts gadiem uzrakstītos likumus. Lielā didaktika ir tiešām apcirknis, pildīts pedagogiskiem zelta graudiem".

Turpmākajos 100 gados notika līdzīgs process – zinātne un prakse apstiprināja lielāko daļu J. A. Komenska teorētisko priekšstatu. Paralēli notika arī daudzi citi atklājumi, pārmaiņas visās cilvēku darbības sfērās, mainījās arī pats cilvēks. Aizvien biežāk tika secināts, ka uz pagātnes pieredzi vien var paļauties aizvien mazāk. Nereti nācās atzīt, ka jaunais un progresīvais ir tas pats jau sen aizmirstais vecais. Pedagoģijā tas nereti bija kāds no minētajiem J. A. Komenska pedagoģijas "zelta graudiem". Bet vai tas nebija un nav pietiekams iemesls, lai pārļūkotu visu apcirkni?

J. A. KOMENSKA IDEJU IETEKME LATVIJAS PEDAGOĢISKAJĀ DOMĀ 20. GS. SĀKUMĀ UN 20. – 30. GADOS

20. gs. sākumā ar jaunu spēku sākās jau gadu desmitiem ilgusī latviešu progresīvās sabiedrības cīņa par skolas demokrātizāciju un vienotu skolu. Tās pamatprasība – vispārēja, obligāta, bez dzimumu, kārtu un ticības atšķirības visiem pieejama skola – bija veidojusi arī J. A. Komenska pedagoģiskās sistēmas pamatu. Nākot no paaudzes uz paaudzi, no vienas zemes uz citu, šī ideja pārliedzinoši iekļāvās arī latviešu inteliģences pasaules uzskatā. Tiecoties pēc demokrātiskas, vienotas skolas, progresīvie latviešu sabiedriskie darbinieki meklēja un atrada atbalstu J. A. Komenska pedagoģijā.

Latviešu skolu nomāca gan cara patvaldība, gan vācu muižniecība. 1902. gadā Londonā iznākušajā brošūrā "Mūsu tautskola" K. Dēķens rakstīja: "Sabiedriskā ziņā mūsu skola ir katras personiskas pašapziņas bendētava un.. vergu audzinātava. Lai tā paliktu tāda un neizvērstos par īstu skolu tautiskā un sabiedriskā ziņā, tai no valsts puses uzraugiem piedoti divi policisti – viens melnā mētelī ar krustu rokā un otrs raibā uzvalkā ar šķēpu pie sāniem: krusts un šķēps, šie.. izmēģinātie un par derīgiem atrastie varmācības ieroči, ar ko turēt paklausībā zemākās ļaužu šķiras, šimbrīžam valda neaprobežoti pār mūsu skolu" [42, 1].

Pirmsrevolūcijas Krievijā nebija vienotas izglītības sistēmas. Arī Latvijā bija "pagastskolas ganiņiem, draudzes un ministrijas saimnieku bērniem.., bet vidusskolas ar sagatavošanas klasēm mantīgo šķiru augošai paaudzei" [59, 102].

Bez tam tautskolu un vidusskolu programmas nebija saskaņotas, un tas bija nopietns šķērslis nabadzīgo bērnu ceļā uz izglītību.

1905. gada revolūcijas priekšvakarā cīņā par demokrātisku, vienotu skolu parādījās pirmie panākumi: demokrātiski noskaņotie skolotāji atbalstīja J. Asara vadībā izstrādāto Latvijas tautskolu jauno programmu, kuras pamatā bija prasība pēc pārejas visās skolās uz mācībām dzimtajā valodā un uzdevums

“gatavot audzēkņus dzīvei, audzināt apzinīgus cilvēkus, kas labi izprot sabiedriskās dzīves parādības un aizstāv tautas intereses...” Programma ieteica izmantot metodes, kas “attīsta bērnu domāšanu, rosina viņu aktivitāti, izkopj gara spējas, patstāvīgumu, sekmē noteiktu mācību mērķu un uzdevumu sasniegšanu” [45, 5]. Mācību saturam bija jābūt saistītam ar praktisko dzīvi, bet mācību ilgumam – 6 gadiem.

1905. gada novembrī notikušais Vidzemes un Kurzemes tautskolotāju 1. kongress apsprieda un pieņēma šo programmu, kā arī aicināja tajā ietvertās demokrātiskās idejas nekavējoties ieviest skolās.

Pēcrevolūcijas laikā, kad plosījās reakcija, atkal pastiprinājās pārkrievošanās tendences, kavējās demokrātisko spēku pieprasītā skolu reforma.

Taču jau dažus gadus vēlāk atkal tika izvirzīts jautājums par visiem bērniem pieejamu skolu dzimtajā valodā un par bezmaksas izglītību.

Vēl radikālākas prasības izskanēja 1917. gadā Tērbatā notikušajā Latvijas skolotāju 2. kongresā, kura dalībnieki pieprasīja Latvijas autonomiju, jo tikai tā nodrošinātu skolu dzīves demokratizāciju. Kongress izstrādāja latviešu nacionālās skolas pamatdokumentus, kas paredzēja dažādu skolas pakāpju pēctecību, lai skolēni varētu bez grūtībām turpināt izglītību.

Tika pieņemts lēmums par obligātās izglītības sistēmas izveidi: 6 – 8 gadu vecumā bērni mācās mājās vai pirmsskolā, 8 – 14 gadu vecumā viņi apmeklē sešklašu pamatskolu, bet no 14 – 18 gadiem – vidusskolu vai papildskolu.

Tomēr, lai cik progresīvas arī nebija šīs prasības, tās palika tikai ideju un ieceru līmenī līdz pat Latvijas valsts neatkarības atgūšanai. Cara patvaldībai kā jebkuram totalitāram režīmam nebija pieļaujama pat doma par labu izglītību pakļautajiem pavalstniekiem, tā saskatīja tur vislielākos draudus savai pastāvēšanai.

Par patiesi demokrātisku var uzskatīt tikai 1919. g. 8. decembrī pieņemto likumu par Latvijas izglītības iestādēm, kas paredzēja vispārēju obligātu bezmaksas pamatizglītību dzimtajā

valodā no pilna 6. līdz 16. mūža gadam, nodrošinot trūcīgos ar apģērbu, apaviem un mācību līdzekļiem uz vietējo pašvaldības iestāžu rēķina.

Kā rādīja turpmākie gadi, likuma realizācija nebūt nenoritēja gludi. Traucēja ne tikai jaunie, sarežģītie, smagie sociāli ekonomiskie apstākļi, bet bieži vien arī pašu izglītības darbinieku domstarpības.

Visasāk izvērtās polemika par vienotās skolas ideju.

Sākotnējo, jau J. A. Komenska darbos atrodamo skaidro nostāju aizstāvēja Latvijas skolotāju savienības pedagogi. Viens no redzamākajiem šīs grupas pārstāvjiem K. Dēķens 1927. g. iznākušajā grāmatā "Skola, tās veidi un iekārta", balstoties uz J. A. Komenska atziņām un interpretējot tās atbilstoši Latvijas apstākļiem, norādīja, ka "visā valstī jābūt vienotai skolu sistēmai, vienotai skolu pārvaldei un vienotai skolotāju pieņemšanas, sagatavošanas un atalgošanas kārtībai. Tautas izglītības sistēmas vienības princips nosaka, ... ka skolās jābūt vienādām programmām, mācību grāmatām, mācību līdzekļiem, jābūt vienādiem darba apstākļiem" [15, 26].

Par svarīgu viņš uzskatīja arī saikni starp visām izglītības iestādēm un skolu tipiēm:

"Vienības skola organiskajā nozīmē apvieno par vienu organismu visas skolu pakāpes, iesākot ar pirmskolu un beidzot ar akadēmiju. Kur nav tiešas pārejas no zemākās skolas uz augstāko, tur vienības skolas nav" [16, 28].

Savukārt izglītības darbinieki, kas bija apvienojušies Nacionālo skolotāju centrā, pieļāva atkāpes no šīm viennozīmīgajām prasībām. Pamatojoties uz domu, ka "valstij nepieciešami ne vien zinātnieki un kultūras darbinieki, bet arī lauksaimnieki, amatnieki un strādnieki," viņi prasīja sešklašu pamatskolas piektajā un sestajā klasē ieviest divu veidu mācību plānus, lai daļa absolventu varētu turpināt mācības vidējās mācību iestādēs, bet pārējie būtu sagatavoti praktiskai dzīvei un darbam [45, 13].

1928. gadā tika pieņemts lēmums par divu veidu pamatskolas beigšanas apliecībām, kuras vai nu atļāva, vai liedza

pamatskolas absolventiem iestāties vidusskolā.

Pat vēl 1930. gadā, uzstājoties Saeimā, K. Dēķenam nācās konstatēt, ka pieņemtais likums nedarbojas, jo nav apvienotas atsevišķas skolu pakāpes, nav radīts tilts starp pamatskolu un vidusskolu un vidusskolu un Universitāti.

Arī 1934. gadā pieņemtais skolu likums neparedzēja visiem vienādas tiesības iegūt līdzvērtīgu izglītību.

Laika gaitā ir radušies vairāki skolu modeļi, kas pieļāva būtiskas novirzes no J. A. Komenska vienotās skolas plāna. Vairums no tiem tomēr neizturēja laika pārbaudi. Bez šaubām, dzīves attīstība ievieš savas korekcijas, tomēr pedagoģijas vēsture rāda – pārāk lielas atkāpes no vienotas skolas plāna līdz šim nav guvušas lielus panākumus.

Ja 19. gs. pēdējos gadu desmitos latviešu pedagoģiskā doma galvenokārt iepazīna un vērtēja klasiskās pedagoģijas pārstāvju – J. A. Komenska, Ž. Ž. Ruso, J. H. Pestalocija, F. Ā. Dīstervēga u.c. – devumu pedagoģijā, tad 20. gs. sākumā, bet īpaši 20. – 30. gados bija vērojama pašu latviešu pedagogu teorētiskā izaugsme, viņu prasme radoši attīstīt ārzemju pedagogu pieredzi un piemērot to Latvijas apstākļiem.

Pēc 1918. gada 18. novembrī pasludinātās Latvijas valsts neatkarības izglītības darbiniekiem bija nepieciešams veidot tādu tautas izglītības sistēmu, kas spētu sniegt gan labu izglītību, gan vispusīgu audzināšanu, gan jaunajā paaudzē veidotu stingru tikumisko pamatu un uzticību savai valstij. Bija jāmeklē atbildes pedagoģijas teorijā uz praktiski risināmiem izglītības jautājumiem: kādam jābūt izglītības saturam, kādas darba formas un metodes izmantojamas demokrātiskajā nacionālajā skolā, kādai jābūt audzināšanai, kādam jāklūst skolotājam utt. [45, 11].

Pastāvošā izglītības sistēma nespēja atrisināt neatliekamos uzdevumus. Tā pelnīti tika kritizēta ne vien kā nedemokrātiska, nepieņemams bija arī te valdošais vecais, iesīkstējušais mācīšanās veids – iekalšana un dresūra.

Par intensīviem mēģinājumiem rast jaunu ceļu skolu dzīvē liecināja gan asā polemika par vienotu skolu, gan interese par

“jaunās skolas” idejām, kas nāca no Rietumeiropas un Amerikas, gan atbalsts Ļ. Tolstoja un Ž. Ž. Ruso sludinātajai brīvās audzināšanas teorijai. Daudzi pedagogi par daudzsološu uzskatīja darba skolu, citi aizrāvās ar jaunu aktivizējošu metožu un darba formas meklējumiem, kas izvērtās skolotāju mēģinātāju kustībā.

Šis sarežģītais process vispusīgi atspoguļojās pedagoģiskajā presē, kur aizvien biežāk parādījās latviešu pedagogu oriģināl-raksti.

Tomēr par visnopietnāko mēģinājumu aptvert gan pagātnes pedagoģisko mantojumu, gan modernās pedagoģijas virzienus un radīt savas nacionālās pedagoģijas pamatu liecināja lielo monogrāfisko darbu parādīšanās.

1919. g. iznāca K. Dēķena “Rokas grāmata pedagoģijā”, 1921. g. tika publicēts viņa darbs par pirmsskolas audzināšanu “Agrā bērnība”, 1924. g. lasītājiem tika piedāvāts darbs “Skola, tās veidi un iekārta”. Ražīgi bija arī citi autori. 1921. g. iznāca P. Birkerta “Psiholoģija”, 1923. g. – “Pedagoģiskā psiholoģija”, vēl pēc gada – “Psiholoģija vidusskolām un pašmācībai”.

Plašu rezonansi sabiedrībā izsauca A. Dauges darbi – “Skolas ideja un tautas audzināšanas uzdevumi” un 1928. g. iznākušais “Audzināšanas ideāls un īstenība”. 1931. g. skolotāji sagaidīja E. Pētersona “Vispārīgo didaktiku” un K. Obšteina “Pedagoģijas vēsturi”. Šo izdevumu rindu papildināja arī J. A. Studenta darbi “Psiholoģija”, “Ētika”, “Vispārīgā paidi-gōģija”.

Lai gan šajos darbos pedagoģijas teorētiķi balstījās galvenokārt uz vācu pedagogu – J. Herbarta, J. H. Pestalocija, F. Ā. Dīstervēga u.c.– pedagoģiskajiem uzskatiem, tomēr atsevišķu aspektu iztīrījumā un tālākattīstībā tika aktualizēta J. A. Komenska pedagoģiskā koncepcija.

Vispilgtāk J. A. Komenska pedagoģijas ietekme parādās K. Dēķena “Rokas grāmatā pedagoģijā”.

Savas ilgās un raženās pedagoģiskās darbības laikā, allāž būdams pedagoģiskās dzīves centrā, K. Dēķens bija atvērts

visiem jaunajiem strāvojumiem. Viņš samēroja tos ar jau agrākajām atziņām, savu pedagoga pieredzi un mudināja kolēģus būt tikpat ieinteresētiem: "Pedagoģiskā zinātne nekad vēl nav darbojusēs ar tādu ātrumu un intensitāti kā mūsu dienās... Skolotāji, pat tie, kurus ieskata par piedzīvojušiem pedagogiem, jūt, ka viņi iet ne uz priekšu, bet atpakaļ, ja viņiem nav iespējas sekot pedagoģiskās zinātnes attīstībai. Bez tam jāievēro, ka audzināšana – skolotāju galvenais uzdevums – nav mehāniska lieta un necieš vienkāršu sekošanu paraugam. Tādēļ mums arī jāpaplašina savas senāk iekrātās zināšanas un jāiegūst arvien jaunas" [59, 33].

K. Dēķena erudīcijas labākais piemērs ir jau minētā "Rokas grāmata pedagoģijā". Tas ir īpašs darbs, jo tajā pirmo reizi Latvijā tika vienkopus aptvertas vai visas pedagoģiskās problēmas. K. Dēķens aplūko pedagoģijas teorijas vispārīgos jautājumus, pamato savu uzskatu par pedagoģiju kā "filozofisku zinātņi", raksturo visdažādākos pedagoģijas virzienus, skar audzināšanas problēmas, pauž nepieciešamību pēc humānas attieksmes pret audzēkņi, pievēršas nacionālās audzināšanas problēmai, pašaudzināšanai utt.

Grāmatas nozīmi kāpināja fakts, ka nākamais visaptverošais darbs – E. Pētersona "Vispārīgā didaktika" – iznāca tikai pēc 10 gadiem. Lai gan "Rokas grāmatu" ar interesi varam lasīt un no tās mācīties arī pašlaik, tomēr vislielākā nozīme tai bija iznākšanas laikā. Tajā izteiktās atziņas ilgus gadus palīdzēja skolotājam pārvarēt rutīnu un sastingumu bērnu mācīšanās.

Īpašā nodaļā ir sakopotas K. Dēķena svarīgākās didaktiskās atziņas. Tajā aplūkoti mācīšanas uzdevumi, saturs, metodes, iztīrāti mācīšanas veidi (tēlojamā mācīšana, izskaidrojošā mācīšana un attīstītājmācīšana), darba principa ieviešana mācīšanās un raksturota skolotāju sagatavošanās stundām. Didaktisko principu iztīrījumā ir vērojama J. A. Komenska pedagoģiskās sistēmas ietekme, ko papildina savdabīgs paša K. Dēķena redzējums.

Tāpat kā J. A. Komenskis, arī K. Dēķens kritizēja dogmatisko, formālo mācīšanas veidu: "Skolotājs atprasīja uzdoto

un izstāstīja vai izskaidroja jauno vielu, dažreiz uzdeva mācīties, grāmatā ievilkdams ar nagu strīpas: no šejienes līdz šejieni... Skolēni allaž izturējās pasīvi: klausījās un uzņēma. Skolā galvenām kārtām kultivēja atmiņu" [59, 79].

Lai pārvarētu šo stagnāciju, K. Dēķens par vienu no svarīgākajiem izvirzīja **apzinīguma** un **aktivitātes** principu.

Pēc K. Dēķena domām, skolēni apgūst mācāmo vielu apziņoti, ja tiek attīstītas skolēna domāšanas spējas.

Skolēniem ir jāiemācās patstāvīgi spriest, izteikt savas domas, pamatot tās, salīdzināt pētāmās problēmas dažādus aspektus, t.i. – prast apjēgt cēloņsakarības.

Skolēnu interesi kāpina arī prasmīga **uzskatāmības** principa ievērošana. K. Dēķens to traktēja šādi: "...bērnu psihe sevišķi pieķeras konkrētam, kāpēc mums mācība jāved uzskatāmi, pat taustāmi un tverami."

Pēc K. Dēķena domām, labāk ir izmantot priekšmetus, nevis attēlus, jo "...priekšmets atstāj lielāku iespaidu nekā viņa attēls vai vārds..." [15, 113].

Lai aktivizētu skolēnus, ejami dažādi ceļi. Viens no tiem bija skolēnu interešu izpēte: "Uzspiesta zināšana, kas uzņemta bez interese, atstāj velti izšķiestu garīgu pūļu sāpju izjūtu, izzūd drīz no atmiņas un rada riebumu pret mācīšanos un pret iemācīto. Ar interesi uzņemta mācība attīsta garu, paliek cilvēkam par garīgu īpašumu uz visu mūžu, to mudinādama uz garīgas attīstības turpināšanu" [15, 116].

Tāpat kā visu šī laika pedagogu darbus, arī K. Dēķena "Rokas grāmatu" caurvij atziņa, ka mācību procesā ir jābalstās uz psiholoģijas atziņām. J. A. Komenska "Lielajā didaktikā" tā bija prasība pēc bērna dabai atbilstošām mācībām, K. Dēķens šo pamatnostāju sauc par piemērotības principu, t.i., "...katrā pakāpē sniedzama tāda mācība, ko šī vecuma skolēni spēj uzņemt un kas saista viņu interesi" [15, 138].

Tomēr šai pamatprasībai viņš pievieno niansi, kas būtiski maina sākotnējo, jau daļēji stereotipo priekšstatu par mācību vielas un mācīšanas veida atbilstību bērna attīstības līmenim, proti, bērnu spējas attīsta ne pārāk viegla mācīšana: "...mūsu bērni nav izlutināmi ar pārāk vieglu garīgu darbu. Viņu gara

spēkiem jāaug, un tādēļ prasības drīzāk stādāmas par augstām nekā par zemām” [15, 121]. Tomēr ir jāraugās, lai apgūstamā viela nebūtu arī par smagu, jo “.. grūti jautājumi laupa bērniem dūšu un izkriedē uzmanību” [15, 146].

“Rokas grāmatā” skolotājiem dots padoms mācību procesā ievērot **individuālās pieejas principu**. Jau savā laikā J. A. Komenskis nosodīja visu skolēnu vērtēšanu ar vienu mērauklu, neņemot vērā katra spējas. Arī K. Dēķens vairākkārt atgādina: skolēni ir dažādi, tāpēc skolotāja pienākums ir “pazīt katra sava audzēkņa spējas ikkurā mācību priekšmetā” [15, 114].

Ja skolotājs ir rūpīgi iepazinis savus skolēnus, tad “.. viņam nāksies arvien mazāk runāt par nesekmību, arvien mazāk rāties par neuzmanību un nerātībām. Īstam pedagogam, kas prot izprast bērna dabu un tai piemērot savu darbību, slinku skolēnu nav, bet tikai bērni ar dažādām tieksmēm un spējām; individualizējot savu darbību, viņš pēc iespējas ievēro katra bērna savādības un nedara it nevienam pāri” [15, 114 – 115].

Ar “Lielajā didaktikā” paustajām atziņām sasaucas K. Dēķena apgalvojums, ka mācību vielas apguvi sekmē **sistemātiskuma** princips. K. Dēķens rosina tā sadalīt mācāmo vielu, lai “katra daļa sastāv organiskā sakarā ar citām un ar visu vielu”. Mūsdienīgs ir viņa ierosinājums izcelt mācāmās vielas galvenās atziņas “īsā pārskatā, izviljumā, tabelē, sistēmā” [15, 144].

Kā J. A. Komenskim, tā K. Dēķenam tuva ir atziņa, ka mācībām nav lielas nozīmes, ja viela netiek stingri iegaumēta, t.i., netiek ievērots **pamatīguma** princips: “Lai atmiņā uzņemtais, ielāgotais arī prātā paliktu, vajadzīgi atkārtojumi.” Atkārtošanai nevajadzētu būt mehāniskai, “ieteicams atkārtojot vielu ņemt citādos sakaros un apskatīt no citādiem viedokļiem”. Galvenais ir izjust mācīšanās prieku arī šajā it kā vienmuļajā, neinteresantajā procesā, skolēniem atrodot “jaunas un interesantas puses” [15, 118].

Prasmīgi izvēlēti vingrinājumi un uzdevumi nostiprina mācāmo vielu.

Līdzīgi J. A. Komenskim arī K. Dēķens uzskatīja, ka dabisks

zināšanu nostiprināšanas ceļš ir prakse: "Kas prātā ir iespiedies izlietojuma ceļā, tas nav sevišķi jādod mācīties" [15, 144].

Darba princips aktivizē skolēnus un rosina līdzdarboties, jautājot un izsakot savas domas. Teorijas saistībai ar praksi ir jāpastāv ikviena priekšmeta mācīšanās – mēģinājumos, eksperimentos, praktiskajos darbos. Ja bērns mācās apzinīgi un līdzdarbojoties, attīstās viņa intelektuālās spējas. K. Dēķens to sauca par attīstāmām mācībām jeb – mūsdienu izpratnē – par **attīstītājmācīšanu**.

K. Dēķens atbalstīja arī J. A. Komenska prasību mācībās izprast lietu būtību. K. Dēķens to nosauca par "lietas kodolu, pierādījuma nervu": "Reālā sapratne rauga aptvert kāda priekšmeta būtību, atsevišķo no vispārīgā, sekas no iemesla. Lietas būtība jāizloba jeb jāattīsta no visām čaumalām un ietīnumiem. Tas notiek attīstāmā mācībā" [15, 140].

"Rokas grāmatā" K. Dēķens skar jautājumu par skolotāja lomu. Arī Dēķena interpretācijā skolotājs ir "dabas palīgs, ne valdnieks". Skolotājs "nedrīkst tikai pats darboties pierādīdams un izvezdams. Skolēniem jādarbojas vismaz līdzī; vēl labāk, ka tie pašdarbībā, skolotājam vadot un piepalīdzot, paši atrod pierādījumus" [15, 151].

Lai gan "Rokas grāmatā pedagoģijā" skaidri manāma J. A. Komenska ideju ietekme, K. Dēķena attieksme pret izcilo pedagoģijas klasiķi bija neviennozīmīga. Tas raksturīgs arī pārējiem ievērojamākajiem šī laika posma pedagogiem – E. Pētersenam, A. Daugem, J. A. Studentam u.c.

Meklējot tā laika pedagoģijas problēmu skaidrojumu un risinājumu, viņi vairāk pievērsās attīstīto valstu modernajai pedagoģijai un īpaši vācu pedagogu didaktiskajām atziņām.

Ja 19. gs. beigās J. A. Komenskis bija vispāratzīts kā pedagoģijas zinātnes pamatlicējs, tad minēto autoru darbos viņš vairs ir tikai "liels didaktiķis". Lielākoties par pedagoģijas zinātnes dibinātāju tiek atzīts J. F. Herbart (K. Dēķens, J. A. Students).

E. Pētersona "Vispārīgajā didaktikā" J. A. Komenska vārds gan tiek minēts starp "lielajiem didaktiķiem", kas "paceļ savu balsi 17. gs.", tomēr viņa mācība netiek tuvāk aplūkota. Pēc

E. Pēterona domām, J. A. Komenskis tikai sīki izteicis un "Lielajā didaktikā" pamatojis savu priekšgājēju domas. Pat aplūkojot uzskatāmības principu, kas kā didaktikas "zelta likums" jau gadsimtiem ilgi pastāvēja pedagogijas teorijā, J. A. Komenskis netiek pieminēts, bet uzsvērti tikai J. H. Pestalocija nopelni šai ziņā [46, 39].

Arī 1933. gadā iznākušajā J. A. Studenta "Vispārīgajā paidagōģijā" ir vērojama pretrunīga attieksme pret čehu pedagogu. J. A. Komenska uzskati pieminēti tikai garāmejot. J. A. Students gan atzīst, ka "Komenska "*Didactika magna*" ietver sevī visus svarīgākos paidagōģijas principus, un tie ar retiem izņēmumiem palikuši arī mūslaiku paidagōģijas pamatā", tomēr uzskata, ka "paidagōģija parādījās tikai Herbarta sistēmā" [54, 63].

Taču, iesakot lasīt izcilo pedagogu oriģināldarbus, jo tie "ir avots, no kā smeļam savas zināšanas", J. A. Students kā piemēru min tieši J. A. Komenska "Lielo didaktiku": "Īstu jēgu, piem., par J. A. Komenska uzskatiem iespējams gūt, studējot viņa lielo didaktiku, nevis monografijas un apcerējumus par šo darbu... Neviena – pat vislabākā – monografija nevar dot to jēgu par oriģināldarbu kā šis oriģināldarbs pats" [54, 65].

Vienīgi **Krista Obšteina** "Pedagogijas vēsturē" ir izteikts apgalvojums, ka "visai tagadnes paidagōģijai J. A. Komenskis licis pamatu". Turpat rodams arī šīs domas pamatojums: "Komenskis radījis filozofiskas domas cauraustu, skaisti un sistēmātiski izveidotu paidagōģiju... Savā jaunās skolas plānā viņš virs nepiešķir latīņu valodai un *eloquenz'ei* galveno vietu. Viņš lūko lauzt ceļu mātes valodai, reāliem priekšmetiem un modernām svešām valodām... Reālie priekšmeti nav jānācās no veciem rakstniekiem, bet no modernām mācības grāmatām. Viņš prasa psiholoģiski pamatotu un dvēseles attīstībai pieskaņotu mācību: tāda mācība labi saprotama un viegla, pilnīgi izslēdz pārpūlēšanos un ierosina skolēnus uz pašdarbību. Piespiešana, iebaidīšana, sitieni atmetami, bet jārūpējās, lai mācība būtu interesanta... Ar "mātes valodas skolu" Komenskis visos sīkumos aprādījis mūsu ideālās vienotās tautas skolas iekārtu" [43, 102].

K. Obšteins uzsver J. A. Komenska pedagoģijas mūsdienīgumu: "Skolas darbs vēl šimbrīžam pamatots uz Komenska radītiem un psiholoģiski pamatotiem paidagōģiskiem principiem. Atveriet skolas grāmatas, ieejiet mācības līdzekļu kabinetos, aplūkojiet mācības plānus un skolu pakāpes, mācības metodes un mācības priekšmetu sarakstus, visur Jūs sastapsieties ar Komenska uzstādītiem principiem" [43, 102].

Šajā darbā ir pamanīta arī čehu pedagoga teorijas sociālā nozīme, jo J. A. Komenskis "lūkojas uz izglītību ar filozofisku un tālredzīgu skatu, pārliciecinōšāki par visiem agrākiem paidagōģiem norādījis, ka pareizi nostādīta audzināšana un mācība ir drošākais tautas kultūrālas attīstības un labklājības pamats" [43, 102].

Doma par skolēnu – kā attīstīt viņa garīgās spējas, audzināt viņa raksturu, kā veicināt viņa praktiskās iemaņas, ar kādām metodēm viņu aktivizēt – bija 20. gados radušās **skolotāju mēģinātāju** kustības uzmanības centrā. Lai gan arī viņi pārsvarā pievērsās modernajai pedagoģijai, tomēr pirmā ierosme varēja būt nākusi no klasiskā manojuma. Par to liecina šīs kustības ierosinātāja un aktīva dalībnieka J. Grestes vēlāk rakstītais: "Nu ir atkal laiks domāt par darba metodēm, par Pestalocija, par Komenska, Ruso, par Ušinska un Vahtereva prasībām. Kā pacelt darba ražību, ar kādām metodēm īsā laikā var vairāk panākt, kā iepotēt labus tikumus..."

..vārdu skola ir visneražīgākā skola. Vārdi nelīp. Dodiet lietas, māciet uzskatāmi, cik iespējams taustāmi, asiniet novērošanas spējas, mēģiniet darbu iekārtot tā, lai bērni no novērojumiem un mēģinājumiem paši varētu taisīt secinājumus" [45, 125].

Skolotāji mēģinātāji vērsās pret sastingumu un rutīnu, dogmatismu un iekalšanu, kas šķita esam mūžīgi skolas pavadoņi.

No klasiskās pedagoģijas nākusi ierosme veda skolotājus mēģinātājus, kā arī citus aktīvākos skolotājus pie modernās pedagoģijas.

Tika iepazīta H. Gaudiga brīvas garīgās darbības teorija, G. Keršenšteina darba skolas un pilsoniskās audzināšanas

idejas, A. Laja t.s. ilustrējošā metode, Bogena apvienotās mācības idejas, Daltonas plāns, Dž. Djūija pedagoģiskie uzskati.

Skolotāji izvērtēja jaunās metodes kritiski, ieviešot skolu darbā tikai to, ko atzina par piemērotu vietējiem apstākļiem un Latvijā izsenis pastāvošajām audzināšanas tradīcijām. Īpatnēja skolotāju mēģinātāju sadarbības forma bija savstarpējā stundu hospitēšana. Redzētais pēc tam tika kopīgi pārrunāts un analizēts.

Ne visas skolotāju izmēģinātās metodes varēja tikt ieviestas Latvijas skolās. Vāja bija skolu materiālā bāze, zema pārējo skolotāju aktivitāte un nepietiekams zināšanu līmenis, ne vienmēr šīs metodes deva cerētos panākumus.

Tomēr skolotāju mēģinātāju kustība kā spirta gaisa vēsma pāršalca mierā ieslīgušās Latvijas skolas, nesdama sev līdz rosinošu, aktivizējošu entuziasma un radoša azarta garu. Tas arī bija tās lielākais nopelns Latvijas pedagoģiskās domas vēsturē.

Populāra šajā laikā bija **darba skolas** ideja. 1925. gadā mācību plānā "gandrīz trešā daļa no skolēniem obligātā mācību stundu laika bija atvēlēta priekšmetiem, kuru apguve veicina skolēnu aktīvu darbošanos". Īpaši populāri bija rokdarbi. Šim šķietami maznozīmīgajam mācību priekšmetam bija izvirzīti nopietni uzdevumi: no bērna tieksmes darboties un kustēties apmierināšanas un iepazīstināšanas ar ikdienā lietojamiem materiāliem un to apstrādes tehniku līdz pat citos mācību priekšmetos gūto zināšanu izmantošanai praksē, darba prieka ieaudzinašanai un estētiskās gaumes izkopšanai [45, 14].

Īpašu pedagoģisko rokdarbu sistēmu izveidoja K. Cīrulis. Pastāv uzskats, ka viņš balstījās arī uz J. A. Komenska atziņām, "prasot saskaņoti izkopt bērnu fiziškās un garīgās spējas, uz plašu vispārīgo zināšanu pamata apgūt "darba ābeci" " [2, 54].

Otrs mācību priekšmets, kas negaidīti izvirzījās priekšplānā, bija **apkārtnes mācība**. Arī šī mācību priekšmeta popularizētājiem un atbalstītājiem ierosme nāca no J. A. Komenska atziņu pūra. Tā, piemēram, skolotājs mēģinātājs, novadpētnieks J. Ģirupnieks 1931. gadā izdotajā "Dabas mācības meto-

dikā" rakstīja: "Gribējām uzsvērt J. Komenska domu .. Lai skolēnu pašdarbība tiešām ieņemtu skolā pirmo vietu, skolotājam bērnu darbs padarāms interesants.. caur dabas mācības ciešu saistīšanu ar .. praktisko dzīvi" [22, 13].

Apkārtnes mācības lietderība tika pamatota ar to, ka bērni tādā veidā attīsta savu uzmanību un novērošanas spējas, valodu, iegūst prasmi spriest, apgūst daudzveidīgas zināšanas darbojoties.

Skolotāju mēģinātāju kustība un citas skolotāju aktivitātes skaidri liecināja, ka latviešu tautskolotājs, iespējams, cīnījās ar materiālajām grūtībām, taču ne ar mazvērtības izjūtu. Skolotāju pašapziņu bija cēlusi gan no klasiskās pedagogijas nākusi skolotāja cildenās misijas apziņa, gan rosīgā sabiedriskā dzīve. Līdzdarbība pedagogiskajā presē, piedalīšanās skolotājuursos cēla skolotāju profesionālo meistarību un bagātināja viņus kā personības.

J. Greste sev raksturīgajā ekspresivitātē jautāja: "Vai ir kas varenāks par skolotāju? Vai ir atbildīgāks uzdevums? Vai no skolotāja nav atkarīgs valsts – tautas liktenis? Vai tas nav kuģa stūrmanis, kura varā ir kuģi griezt vēlamā virzienā? Vai ir atbildīgāks darbs nekā skolotājam? Citi veido koku, metālu, ādu, rušina zemi, raksta papīrus, pērk un pārdod, bet skolotājs apstrādā dzīvu cilvēku bērnus..." [45, 123].

Taču J. Grestem pieder arī piebilde par amatniekiem, kas strādā skolā un kas ir "iedresēti izdarīt noteiktas manipulācijas vai nu ar mēli, vai rokām" [45, 123].

Savdabīgu viedokli par skolotāja darba stila un viņa labsajūtas kopsakaru, par pamatu ņemot J. A. Komenska domas, izteica J. A. Students "Vispārīgajā pēdagogijā": "Bērni nav pesimismam, bet optimismam radīti. Tādēļ ikviens iespaids, kas rada drūmumu, bērna garu ļoti nospiež. Pavisam citādu iespaidu nes dzīvesprieks... Priekam jābūt klusam, apvaldītam, nosvērtam. Šādu prieku skolotājam ieteikuši daudzi pazīstami audzinātāji, piem., Luters, Komenskis, Ratke, Frēbels... Skolotāja priecīga noskaņa vairo nevien skolnieku sajūsmu,

bet arī paša skolotāja gara un miesas enerģiju, tā ka dzīvesprieks nāk par labu kā skolotājam, tā skolniekam” [55, 116].

Vairākos darbos tika uzsvērtā doma, ka skolotājam jābūt ne vien labam profesionālim, bet jāiemieso sevī cildenas personiskās īpašības, bieži vien minot par paraugu J. A. Komenski. J. A. Komenskis, būdams “lielā stila pedagogs”, “arī ar savu ideālo, cildeno un pašaieliedzīgo personīgo dzīvi noder skolo-tājiem par spožu apzinīga pienākuma izpildītāju paraugu... Cilvēces labklājība ir viņa pedagogiskās domas pirmā un vienīgā ierosinātāja un saturs. Šī doma atbrīvo viņu no personīgām interesēm un palīdz pārciest grūtus dzīves pārbau-dījumus” [43, 103].

Izcilā Latgales izglītības darbiniece **Valerija Seile** savā “Pedagogikas vēsturē” uzņēmās uzdevumu izsekot “to pedagogu gaitām, kuru dzīve ir zināma audzināšanas skola, kas ar savu priekšzīmi māca mums viņiem sekot sirds dedzē, pārliecību drošumā vai domu un jūtu dziļumā, kas rāda ceļu uz mērķi” [51, 195].

V. Seile centās noskaidrot, kas šiem lielajiem gariem “ir no mūžīgo patiesību krājumiem un kam ir tikai laikmetīga nozīme, kas vieno visu laikmetu lielos garus un kas ir saprotams, tikai viņu laikmeta īpatnībās iedziļinoties”. Šo skaidro domu attiecinot uz izcilo čehu domātāju, V. Seile nešauboties ierindoja viņu pie pirmajiem – mūžīgo vērtību paudējiem.

“Mūžīgs” – tas ir atslēgas vārds, domājot un runājot par J. A. Komenski. Mūžīgas, nepārejošas vērtības slēpj sevī J. A. Komenska pedagogija. To, šķiet, ir labi izpratuši visu laiku latviešu sabiedriskie un izglītības darbinieki, tāpēc arī visos laikos J. A. Komenska pedagogiskās atziņas – klusāk un skaļāk, tieši vai netieši – ir bagātinājušas latviešu pedagogisko domu.

Interesanti un pamācoši ir izsekot šo ideju ietekmei dažādos laika posmos. Var apgalvot, ka latviešu pedagogiskās domas pārstāvji allaž ir pratuši izmantot tās atziņas, kas attiecīgajā

laika posmā visvairāk palīdzēja sasniegt mērķi. Gandarī arī apziņa, ka tā nav bijusi tikai mehāniska pārņemšana. Latviešu pedagogi ir bijuši zinoši un tālredzīgi, viņi ir piesavinājušies tikai pedagogijas ābeci, bet pedagogijas mācību grāmatas ir radījuši paši.

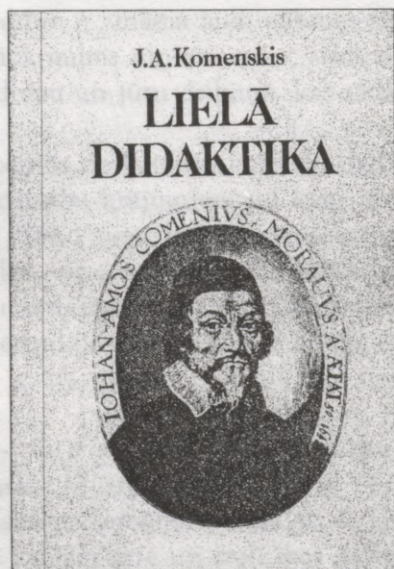

J. A. KOMENSKA PEDAGOĢISKĀ MANTOJUMA IZVĒRTĒJUMS 20. GS. 90. GADOS

20. – 30. gadi ir jāuzlūko par pēdējo laika posmu, kad Latvijā nopietni tika apzināts J. A. Komenska pedagoģiskais mantojums.

Sekoja ilgs klusuma periods. Pedagoģisko augstskolu studenti samērā virspusīgi iepazinās ar viņa pedagoģisko sistēmu, retumis pedagoģiskajā presē parādījās kāds raksts, vēl retāk tika vilktas paralēles starp J. A. Komenska devumu un mūsdienu skolu.

Tikai pēdējos gados atkal pavīd interese par izcilo čehu domātāju.

25. att. "Lielās didaktikas" tulkojums latviešu valodā, 1992. g.

1992. g. sakarā ar J. A. Komenska 400. gadskārtu tika izdota "Lielā didaktika" latviešu valodā. Tulkojuma ievadvārdos J. Anspaks ar gandarījumu atzīmējis, ka beidzot ir nolīdzināts

parāds kultūras un pedagoģiskās domas vēsturē. Viņš izteica cerību, ka tas dos atbalstu vispārējās pedagoģiskās kultūras izkopšanā un pedagogu personības pilnveidošanā Latvijā, iepazīstinās plašo skolotāju saimi, studentus, vecākus un citus interesentus ar J. A. Komenska pedagoģisko ideju bagātību.

Jubilejas gadā pedagoģiskajās augstskolās un skolās notika J. A. Komenskim veltīti pedagoģiskie lasījumi.

Plašākie no tiem – LU un LSPA.

J. A. Komenska pedagoģisko mantojumu un tā laikmetīgumu kopīgi analizēja gan augstskolu docētāji, gan studenti.

LU profesore **A. Kopeloviča** un LSPA profesors **L. Žukovs** pievērsās maz izpētītajai J. A. Komenska ideju ietekmei skolotāju sagatavošanā Latvijā. Viņi izsekoja šo ideju atspulgiem, sākot no E. Glika darbības, turpinoties Valmieras skolotāju seminārā, J. Cimzes pedagoģiskajā darbībā, Latvijas skolotāju institūtos 20. – 30. gados, kur ievērojama uzmanība tika veltīta attīstošām un audzinošām mācībām [26, 4].

Mūsdienās, tālāk attīstot J. A. Komenska idejas, tiek pārskatīta skolotāju didaktiskā sagatavotība Latvijas pedagoģiskajās mācību iestādēs.

LSPA profesore **R. Jansone** iztīrāja trīs tradicionālās pieejas J. A. Komenska mantojumam:

- * daudzi speciālisti fiziskās audzināšanas procesā J. A. Komenska pedagoģiskās atziņas izmanto gandrīz nemainītas;
- * daļa skolotāju J. A. Komenska principus atzīst par teorētiskiem, daļēji novecojušiem un maz piemērotiem mūsdienām;
- * pastāv vēl viena pieeja – profesora J. K. Gaverdovska mēģinājums paplašināt J. A. Komenska teoriju, piemērojot to fizisko vingrinājumu mācīšanai.

Tas, šķiet, ir optimālais variants, lai paaugstinātu mācību stundu kvalitāti [26, 5].

LSPA students I. Forands (zin. vad. profesors L. Žukovs) uzsvēra, ka ir atziņas, kas pārdzīvo savu laikmetu un reģionu robežas, kļūstot par pamatprincipiem, pastāvīgām vērtībām

pedagoģijā, kā ir noticis ar J. A. Komenska pedagoģiskajām idejām. Mūsdienās tās nedrīkst pārņemt mehāniski, ir jābūt radošai pieejai [26, 8].

Attīstot šo domu, studente A. Dalberga (zin. vad. profesors I. Liepiņš) analizēja J. A. Komenska ieteikto uzskates metodi, uzsverot netiešās uzskates nozīmi, kas dod daudz priekšrocību, piemēram, ar mazāku skolotāju skaitu iespējams mācīt vairāk skolēnu, ir iespējams nodarbībā iesaistīt tos bērnus, kas parasti ir pasīvi. Šāds mācību veids sagādā prieku un rada interesi.

Studente A. Teilāne (zin. vad. docente I. Jurgena) pievērsās morālās audzināšanas problēmām J. A. Komenska didaktikā un atgādināja viņa atziņu: "Pirms iesējam sēklu, uzmanīgi tā jāaplūko – vai tas ir grauds vai nezāles sēkla. Mēs taču sējam sēklas nevis zemē, bet cilvēka sirdī. Mūsu bērni ir ne tikai mūsu turpinājums. Viņi ir mūsu cilvēces daļa, kurā mēs dzīvojam. Bet pasaulei jāklūst arvien labākai. Tā kā atbildot, par to, ko sējam, mēs atbildam pasaules priekšā. Un pasaule spriež arī tiesu" [26, 11].

LU Pedagoģijas fakultātes studente V. Krauce (zin. vad. profesore A. Kopeloviča), runājot par ritma lomu sākumskolā, skāra tās J. A. Komenska pedagoģiskās idejas, kuras savā darbā izmantoja R. Šteiners [26, 12].

LU Pedagoģijas fakultātes studente I. Āze (zin. vad. profesore A. Kopeloviča) analizēja J. A. Komenska idejas Valdorf-skolā [26, 14].

Latvijas pedagogi piedalījās J. A. Komenska gadskārtai veltītajos starptautiskajos pasākumos, no kuriem nozīmīgākais bija gadskārtējā **Baltijas republiku skolu vēstures konference Tallinā**. Latvijas pedagoģijas zinātnieki runāja par J. A. Komenska ietekmi latviešu pedagoģiskās domas attīstībā no 17. gs. līdz pat mūsdienām.

A. Stara referāts bija veltīts Ernstam Glikam – J. A. Komenska sekotājam un vienam no pirmajiem viņa ideju īstenoņiem Kurzemē. Viņš atzīmēja, ka, lai gan E. Glika sagatavotie J. A. Komenska darbu izdevumi nebija domāti latviešu bērnu skolām, tomēr E. Gliks Latvijas skolu vēsturē

atstājis paliekošas pēdas kā J. A. Komenska ideju iedvesmots skolotājs un galvenokārt kā skolotāju sagatavotājs no latviešu jauniešu vidus [71, 6 – 7].

L. Žukovs un A. Kopeloviča dalījās Latvijas Universitātē uzkrātajā pieredzē. Attīstot J. A. Komenska zinātniskās idejas mūsdienu apstākļos, skolotāju sagatavošanā galvenā uzmanība tiek veltīta didaktiskajai sagatavotībai. Didaktika ir atsevišķs studiju priekšmets. Sekojot J. A. Komenska prasībām, īpaši tiek veidota studentu iekšējā motivācija, lai sekmētu šī priekšmeta “vieglu” apguvi. LU samazinās lekciju skaits, bet palielinās semināru un praktisko nodarbību skaits. Laiks tiek veltīts arī individuālajam darbam.

Lai gan mūsdienu didaktikas kursā studenti tiek iepazīstināti ar dažādām zinātniskajām skolām, atskaites punkts tomēr ir un paliek “Lielā didaktika”.

Apgūstot šo priekšmetu, studenti vēro skolēnu darbību mācību procesā, mācīšanās motīvu veidošanos, skolotāja un skolēnu savstarpējās attiecības, kā skolotājs organizē un vada mācību procesu. Viss praktiskais darbs notiek skolā un virzīts uz novērojamā analīzi, uz didaktisko atziņu dziļāku apjēgšanu un konkrētu situāciju analīzi. Līdztekus studentiem jāapgūst prasme formulēt pedagoģiskās problēmas. Studenti pakāpeniski iekļaujas individuālajā un grupu pētnieciskajā darbā. Students gūst radošas darbības pieredzi un kļūst par skolotāju – pētnieku. Tādā veidā didaktika kļūst par metodikas kursa pamatu.

Priekšmets “Didaktika” nav gatavu patiesību krājums, bet gan pedagoģisko meklējumu laboratorija. Mainās savstarpējās attiecības starp studentu un pasniedzēju – viņi kļūst par viena un tā paša pētnieciskā procesa aktīviem dalībniekiem, un tas ir svarīgi skolotāja profesionālajā tapšanā [71, 22 – 24].

J. Anspaks iztirzāja J. A. Komenska mākslu metodes iespējas estētiskās audzināšanas pilnveidē mūsdienu skolā Latvijā.

Šīs metodes radoša izmantošana mūsdienu skolas atjaunošanās procesā, pēc J. Anspaka domām, sekmētu emocionālo un estētisko iedarbību uz personības apziņu, skolotāja pedagoģiskā darba estetizāciju, skolu pārvēršanu par “darbnīcām, kur mutuļo darbs” [71, 30 – 31].

Nozīmīga artava J. A. Komenska pedagoģiskā mantojuma popularizēšanā bija 1992. gadā LU izdotais J. Anspaka mācību līdzeklis Pedagoģijas fakultātes studentiem "Jans Amoss Komenskis: dzīves ceļš un jaunrade". Apjomā nelielajā darbā J. Anspaks minēja faktoros, kas noteica J. A. Komenska uzskatu veidošanos, izcēla čehu pedagoga novatorismu, viņa ideju humānismu un pedagoģisko optimismu, raksturoja J. A. Komenska metožu sistēmu, septiņu skolu ideju, prasības skolotāja izglītībai un profesionālajai darbībai, kā arī J. A. Komenska jaunrades ietekmi pasaulē un Latvijā.

Darbs rosināja studentus uz pārdomām: kā mūsdienu audzināšanas praksē tiek īstenota dabatbilstmes un pansofijas ideja, vai J. A. Komenska izstrādātā mākslu metode ir aktuāla arī mūsdienās, vai ir reāls pamats septiņu skolu idejas īstenošanai, kādas ir nezūdošas un laikmetīgas (pārejošas) vērtības J. A. Komenska pedagoģiskajā teorijā.

Pēdējais nozīmīgākais ieskats J. A. Komenska pedagoģiskajās idejās ir sniegts 1999. gadā izdotajā L. Žukova "Pedagoģijas vēsturē".

Daudzām Latvijas skolām, skolotājiem un skolēniem J. A. Komenska vārds ir kļuvis pazīstams un tuvs, sekmīgi piedaloties ES izglītības programmas SOCRATES skolu izglītībai veltītās sadaļas COMENIUS projektos. Nosaukuma COMENIUS izvēle ir saistīta ar vēlmi atgādināt Eiropas izglītības senās tradīcijas. Programmas veidotāji vērs uzmanību uz J. A. Komenska, "kosmopolīta un plašā mērogā domājoša cilvēka" pārliecību, ka "tikai ar izglītības palīdzību cilvēks var pilnībā sasniegt savu potenciālu un patiesu harmoniju dzīvē" [<http://socrates/guidecom.Ltml>].

Projektu mērķi ir

- sekmēt sadarbību starp skolām;
- uzsverot starpdisciplīnu projektu darbu, vairot jauniešu zināšanu kvalitāti;
- sekmēt zināšanu pieaugumu par Eiropas valstu kultūrām un valodām;

- veicināt kontaktus starp dažādu valstu skolēniem un sekmēt Eiropas dimensiju viņu izglītībā;
- veicināt skolotāju mobilitāti.

Mērķi tiek sasniegti, īstenojot skolu partnerību, t. i., vismaz trīs dalībvalstu sadarbību starp skolām, kas izpaužas apmaiņas braucienos, kopīgu projektu izstrādē u. tml.

J. A. KOMENSKA IDEJU IETEKME MŪSDIENĀS

Pēdējo gadu laikā Latvijas izglītības sistēmā ir notikušas būtiskas pārmaiņas gan organizatoriski strukturālajā, gan likumdošanas jomā. Ir slēgtas vecās institūcijas un izveidotas jaunas. Vienotu mācību programmu vietā ir nākušas mācību priekšmetu vadlīnijas un standarti.

Skolās ienāk jaunas mācību organizācijas formas un metodes – projekti, diskusijas, kooperatīvā metode u.c. Skolotāji paaugstina savu kvalifikāciju gan dažādosursos, gan mācoties maģistrantūrā [34].

1999. gada 1. jūnijā stājās spēkā jaunais Izglītības likums. Mācību procesu koordinē Valsts pamatzglītības standarts. Top Valsts vispārējās vidējās izglītības standarts un vidējās izglītības programmas [47].

Turpmākās darbības vadlīnijas iezīmē Latvijas Izglītības koncepcija. Kopumā izkristalizējies nākotnes izglītības mērķis: radīt ikvienam cilvēkam iespējas veidoties par garīgi un fiziski attīstītu, brīvu, atbildīgu un radošu kultūras personību.

Šī virzība liecina, ka valsts atzīst izglītību par savu prioritāti, tātad tai vajadzētu arī uzņemties atbildību par izvirzīto mērķu īstenošanu.

Izpratni un atbalstu pārmaiņām izglītībā pauž daudzi politiķi, piemēram, A. Šķēle: "Jebkurai attīstītai valstij agri vai vēlu nākas atzīt, ka vienkāršāk un lētāk ir ieguldīt naudu noteikta izglītības standarta uzturēšanā, nevis apmaksāt bezdarbnieku pabalstus un pārprofilācijas kursus... Tā paaudze, kas pašlaik iet skolās, dzīvos Eiropas Savienībā. No viņu konkurētspējas šajā augstu standartu sabiedrībā būs atkarīga Latvijas un latviešu turpmākā izdzīvošana... ja brīdī, kad Latvija reāli pretendēs uz iestāšanos ES, mūsu vidusskolas diploms negarantēs iekļūšanu jebkurā Eiropas augstskolā, mēs kļūsim par trauku mazgātāju nāciju. Dzīvot kā latvietim būs nemoderni, tas kļūs par sinonīmu vārdiem "lēts", "neizglītots", "provinciāls".. talanti un ģēniji šeit nepaliks. Mēs kļūsim ne tikai par naftas, bet arī par smadzeņu tranzītvalsti" [25].

Diemžēl izpratne vārdos nepārtop par realitāti darbos. Vispirms jau jāmin nepietiekamās valsts investīcijas izglītības attīstības veicināšanai:

Finansējums no valsts kopbudžeta	no iekšzemes kopprodukta
1995. gads – 7%	1995. gads – 6,9%
1996. gads – 14,6 %	1996. gads – 5,7 %
1997. gads – 14,6 %	1997. gads – 5,8 %

Tas ietekmē arī izglītībā strādājošo algas, kas salīdzinājumā ar citu tautsaimniecībā nodarbināto vidējām algām ir zemākas.

Darba samaksa Ls	1995. gads	1996. gads	1997. gads
Vidējā	89,50	98,73	120,03
Izglītībā	71,58	78,20	93,07

(Dati: Sociālie procesi Latvijā, Rīga, 1998)

Šāda valsts politika nonāk klajā pretrunā ne tikai ar Latvijas sabiedrības šibrīža aktuālajām vajadzībām, bet vēršas arī pret gadsimtos pārbaudītām likumsakarībām.

Pat 17. gs., kad jaunās nacionālās valstis vēl tikai veidojās, daudzi demokrāti jau uztvēra šo divu lielumu – valsts un izglītības – savstarpējo saikni.

Vārds “valsts” bieži rodams arī J. A. Komenska sacerējumos. Ja līdz 17. gs. izglītību uztvēra vairāk vai mazāk par personīgu vai ģimenes lietu, J. A. Komenskis aktualizēja izglītības sabiedrisko nozīmi. Viņš mēģināja radīt pozitīvu valsts attieksmi pret skolām, kas būtībā ir saprātīgas politikas sastāvdaļa. J. A. Komenskis daudzkārt uzsvēra izglītības atgriezenisko raksturu: izglītoti cilvēki var vislabāk kalpot savai dzimtenei. Aicinot nopietni ieklausīties viņa izklāstītajā mācībā un izprast tās nozīmi valsts attīstībā, “Lielās didaktikas” noslēgumā J. A. Komenskis raksta:

“Esmu pārliecināts, zemes tēvi, ka jūs mīlat savu tēvzemi. Ja tagad kāds nāktu un dotu jums padomu, kā ar nelieliem izdevumiem.. vai ar kādiem citiem līdzekļiem panākt uzplaukumu un lielāku drošību sabiedrībai un atsevišķiem pilsoņiem, tad jūs ne tikai uzmanīgi uzklausītu šādu padomdevēju, bet arī vēl pateiktos viņam par to, ka viņš tik dedzīgi ir rūpējies par jūsu un jūsu bērnu labumu. Taču šeit ir kaut kas vairāk. Šeit tiek parādīts patiesais, drošais, neapdraudētais, uzticamais ceļš, kā sagatavot cilvēkus, kas ar šādiem un līdzīgiem nodomiem cits pēc cita tēvzemei kalpos mūžīgi” [32, 213].

Tomēr ne jau tikai materiālajās grūtībās ir iestigusi mūsdienu Latvijas izglītības sistēma. Mēģinot aptvert daudzos mācību un audzināšanas teorijas aspektus, ko bagātīgi piedāvā visdažādākie informācijas avoti, esam zaudējuši kopveseluma, sistēmas izjūtu. Arī Latvijā nākas konstatēt, ka “audzināšanas zinātne kļuvusi nepārrēdzama” [20, 20].

Pēc profesora G. Bitnera domām, “..tas, kas šodien tiek saukts par zinātnisko pedagogiju un sludināts un proponēts pedagogijas katedrās.., nekādā gadījumā neesot uzskatāms par audzināšanas zinātnes uzkrāto zināšanu sistemātisku skaidrojumu; tas biežāk esot modes, personisko jājamzirdziņu, humanitāro ideālu un dažkārt kāda nedaudz naiva politiskā pasūtījuma sajaukums” [20, 20].

Tā nu pareiza ceļa meklējumos maldoties pa dažādām teorijām, uzskatiem un atziņām, zaudējam konsekvenci attiecībā uz pārmaiņu saturu un to nepieciešamību, neveidojas cieša iekšēja pārliecība par tagad un nākotnē veicamo.

Pārmaiņas skolā ir maz jūtamas. Ārējās pārmaiņas gan ir, bet tās gandrīz neskar galveno – pārorientāciju no skolēnu mācīšanas uz skolēnu mācīšanos.

Vai te var līdzēt pagātnes pieredze?

Neapšaubāmi, jo jaunajās izglītības pamatnostādņēs nemitīgi krustojas tagadne un pagātne. Piemēram, izvirzītajā **mērķī** – katra skolēna mācīšanās vajadzību saskaņošana ar tām atbilstošu mācību procesu. T. Koķe atzīst: “Šādu vai ļoti līdzīgu izglītības mērķa formulējumu var atrast gan mūsdienīgajos filosofijas

virzienos – eksistenciālismā un humānismā, gan vairāku gad-simtu pārbaudi izturējušā ideālismā, gan šobrīd ēnā palikušajā materiālismā. Kopumā tas liecina, ka mūsdienu izglītības politiķi labi orientējas pasaules prakses pieredzē un respektē tuvās un tālās pagātnes pozitīvās mācības” [30].

Iekļaujoties pārmaiņu laika diktētajās inovācijās, ikvienam ir nepieciešams kritisks skats pagātnē, lai gūtu pārlicību par izmaiņu lietderību un efektivitāti. Arī J. A. Komenskis iepazīna priekšteču pieredzi: “..ja ir zināms, no kurienes mēs gūstam savus apsvērumus, tad skaidrāki kļūst mūsu secinājumi” [32, 95].

Kādas J. A. Komenska plašā pedagoģiskā mantojuma idejas varētu bagātināt mūsdienu skolotāju?

Domāju, ka vislielākā nozīme ir J. A. Komenska **humānisma, dabatbilstības, didaktisko principu, pansofijas idejām.**

Iespējams, ka tieši tagad, pārmaiņu laikā, mēs būsīm tām atvērtāki un beidzot spēsīm īstenot dzīvē to, par ko sapņoja čehu skolotājs, bet ko tā arī nav spējušas līdz galam realizēt iepriekšējās paaudzes.

Humānisma idejai ir dziļas saknes un dažādas interpretācijas. J. A. Komenska doma ir sekojoša: izglītība un audzināšana ir humāns, nevardarbīgs līdzeklis cīņai pret sociālo ļaunumu un netaisnību, par visu tautu mierīgu līdzāspastāvēšanu un sadarbību. Visas cilvēces labklājība – lūk, augstākais cilvēka mērķis:

- “..viss labais jo vairāk un noteiktāk apmierina mūs tad, jo vairāk un lielākam cilvēku daudzumam tas tiek darīts zināms;
- ..ikvienam, kas to spēj, ir nekavējoties jāpalīdz savam tuvākajam, kad viņš nonācis grūtībās...” [32, 27].

Iemācīt jauno cilvēku pacelties pāri savu personisko iegri-bu, vēlmju, interešu šaurajiem lauciņiem un ieraudzīt visu pa-sauli, saskatīt savu vietu un lomu tajā – J. A. Komenska kvēls sapnis.

Arī mēs, 20. gs. beigu paaudze, pēc gadiem ilgi kultivētā viltus kolektīvisma, kas nereti radīja dziļu individuālismu, esam nonākuši pie šīs pašas idejas – katrs ir atbildīgs par visu, no katra konkrētās rīcības ir atkarīga visas sabiedrības labklājība.

Taču tikai patiesi izglītots, ar tikumisku spēku apveltīts cilvēks pieņems šo atziņu kā savu iekšējo pārlicību.

Tātad ejams ceļš uz izglītotu, atbildīgu, radošu, brīvu personību.

Tiekties pēc šāda mērķa paredz arī J. A. Komenska pedagoģiskā koncepcija.

Šī ceļa sākums un nepieciešams nosacījums ir **cieņa pret bērna personību**. J. A. Komenskis kritizē pieaugušo nereti aizbildniecisko attieksmi pret bērniem un pauž pat tik savam laikam radikālu domu, ka bērni savas vienkāršības un nesamākslotības ziņā varētu kalpot pieaugušajiem par paraugu: "Mēs, pieaugušie, kas uzskatām par cilvēkiem vienīgi sevi, bet jūs – tikai par pērtiķēniem, kas atzīstam par gudriem tikai sevi, bet jūs – par nesaprātīgiem, kas turam vienīgi sevi par daiļrunātājiem, bet jūs – par klusucietējiem, tagad kļūstam par jūsu skolēniem. Jūs esat izredzēti mums par skolotājiem, jūsu rīcība ir paraugs un piemērs mums" [32, 33].

Tikai pašlaik mēs reāli sākam saprast, ka katrs bērns ir "unikāla būtne ar atšķirīgām interesēm, spējām, temperamentu un veselību, tikai sev raksturīgu mācīšanās stilu" [62]. Ir jāatzīst, ka skolās šī atziņa nostiprinās lēni, izraisot ne mazums konfliktu.

Vēl nesenā pagātnē Latvijas skolās skolēnus uztvēra kā viendabīgu kolektīvu, kurā individuālas atšķirības nebija vēlamas, tāpēc tika nomāktas.

Tāda bērnu traumējoša prakse bija pastāvējusi arī J. A. Komenska laika skolās: "Ikviens skolotājs ņem skolēnu tādu, kādu viņš to atrod, un uzreiz sāk apstrādāt.. pielāgo saviem paraugiem un uzskata, ka tas sāks mirdzēt, kā nopulēts. Ja nu tas tūlīt pēc skolotāja gribas nenotiek., viņš dusmojas, vaimanā, kļūst nikns" [32, 80].

Līdzīgu attieksmi pret bērniem mūsdienu skolā ir novērojusi Dz. Albrehta: "skolotāji..neapzināti skolēna izpētes vietā liek savus radušos stereotipos priekšstatus.. jo ilgāk tāds skolotājs strādā, jo šabloniskāk viņš to vērtē un jo vājāks viņa kontakts ar skolēniem" [1, 3].

Vēl retāk skolotājs gūstot atgriezenisko saikni – kas notiek ar bērnu pedagoģiskās iedarbības iespaidā [1, 4].

Šādas kļūmes nekādi nevar pārmest J. A. Komenskim, kas ir īsts bērna dvēseles pazinējs un šajā ziņā var kalpot par paraugu ikvienam mūsdienu skolotājam.

J. A. Komenska ieteiktais **dababilstības** princips liek skolotājiem pētīt bērna īpatnības (dabu) un atbilstoši tām mācīt un audzināt: “..nav nepieciešams cilvēkam kaut ko piešķirt no ārienes, bet nepieciešams attīstīt, noskaidrot to, kas viņā pašā jau ielikts kā aizmetnis...” [32, 51].

“..ir skolēni ar asu prātu... Šiem skolēniem nekā nevajag, izņemot to, lai viņus apgādātu ar zināšanām – viņi aug paši kā dižciltīgi augi...”

..ir bērni ar asu prātu, kuri ir gausāki, taču paklausīgi. Viņiem vajadzīga tikai paskubināšana.

..ir skolēni ar asu prātu un tieksmi pēc zināšanām, tikai viņi ir neapvaldīti un ietiepīgi.. ja šos skolēnus attiecīgi audzina, no viņiem parasti izveidojas diži cilvēki.

..ir mācībās paklausīgi un zinātkāri, bet gausi un kūtri skolēni.. ir jāizturas iecietīgi pret šo solēnu neizveicību, nekad nevajag viņus pārlieku apgrūtināt, nomākt ar pārāk stingrām prasībām. Pret tādiem bērniem jāizturas labvēlīgi un iecietīgi, viņi jāatbalsta un jāiedvesmo, lai tie nezaudētu dūšu” [32, 80 – 81].

Apliecinot sevi kā labu psihologu, J. A. Komenskis pamato izglītošanās iespējas ar dažādām spējām apveltītiem bērniem: izglītība un audzināšana nepieciešama “aprobežotiem cilvēkiem, lai atbrīvotu viņus no dabas dotā truluma”, bet vēl vairāk tā vajadzīga “apdāvinātiem cilvēkiem, jo darbīgs prāts, nebūdamas aizņemts ar kaut ko derīgu, pievērsīsies nevajadzīgajam, niecīgajam, kaitīgajam” [32, 60]. Mācības nepieciešamas kā “straujiem”, tā “gausiem”.

Pašlaik sabiedrībā tiek daudz diskutēts par bērnu ar īpašām vajadzībām integrāciju vispārīzglītojošajās skolās. Pamatojumu šai humānajai attieksmei pret bērniem ar dažāda veida attīstības traucējumiem arī rodam J. A. Komenska darbos. J. A. Komenskis noraida aizbildniecisko un nievājošo attieksmi pret tādiem cilvēkiem un uztver viņus kā līdzvērtīgus. Cilvēki ar iedzimtiem

garīgiem vai fiziskiem trūkumiem spēj ne tikai sekmīgi mācīties, bet nereti pat pārspēj veselos: "Daba, ja tai kāds traucējis izpausties kādā vienā jomā, var to kompensēt, pilnīgāk izpausties kādā citā. Tai vajag tikai palīdzēt. Piemēri pierāda, ka no dzimšanas aklie var kļūt par lieliskiem mūziķiem, advokātiem, oratoriem utt. Aklos, kurlos, garīgi atpalikušos vajag ar īpašu centību piesaistīt kultūrai. Viņiem visvairāk ir vajadzīga citu palīdzība, jo iekšējo defektu dēļ pati daba nevar viņiem palīdzēt... Kāds varbūt teiks: tomēr ir cietas galvas, kurās neko nevar iedabūt. Atbildu: diezin vai ir kāds tik netīrs spogulis, kurā nevarētu neko redzēt; diezin vai ir tik nelīdzena tāfele, uz kuras kaut ko un ar kaut ko tomēr nevarētu uzrakstīt" [32, 79].

Gadsimtiem ilgi šie uzskati tika apšaubīti un nonievāti, un tikai pēdējos gadu desmitos zinātne, balstoties uz bagātīgu faktu materiālu, pierāda šo atziņu patiesumu.

Cilvēkam ir vienīgi jāpalīdz, sadarbojoties ar viņu. "Lielajā didaktikā" rodam daudz padomu, kā to darīt.

Skolēns var griezties pēc padoma par kaut ko nezināmu ne tikai pie skolotāja, bet arī pie sava biedra. Labākie skolēni var palīdzēt sekmēs vājākajiem. Mācot citus, var "virzīties uz priekšu". Arī ārpus skolām skolēni, spriežot par mācībām vai arī "par kaut ko gluži jaunu", "sapulcējušies bariņā,.. šim nolūkam var izvēlēties skolotāja vietnieku (balsojot vai lozējot), kas vadītu viņu debates".

Kāds teiks: tas taču ir sen zināms! Bet vai skolā tāda sadarbība ikdienā notiek? Ja jā, tad kāpēc ir tik daudz sekmēs vāju, depresīvu bērnu?

Vēl kāds progresīvs skolotājs bildīs: bet pastāv taču, piemēram, debašu klubi, erudītu spēles! Jā, protams, taču šajos pasākumos iesaistās tikai nedaudz skolēnu, tāpēc tie vērtējami kā samērā elitāra parādība skolās. Bez tam – vai sākotne tiem nav meklējama šādās vienkāršās sadarbības formās?

Tās ir jāveicina un jāatbalsta. Savstarpēji labvēlīga sadarbība ceļ skolēnu pašapziņu, uzlabo viņu pašsajūtu, garīgo veselību.

J. A. Komenskis bieži akcentēja skolēnu fiziskās un garīgās veselības kopsakaru.

Visu mūžu ir "jāsargā miesa no slimībām un nelaimes gadījumiem", jo tā ir ne tikai "dvēseles mājvieta", bet arī instruments, bez kura "nekā nevar ne dzirdēt, ne redzēt, ne pateikt, ne darboties, pat vairāk – nevar pat domāt".

Ilgi saglabāt veselību un dzīvību palīdz trīs nosacījumi: mērens uzturs, ķermeņa vingrināšana un līdzsvarota darba un atpūtas mija. Arī "pareizs skolu izveidojums ievērojamā mērā būs atkarīgs no pārdomāti izkārtota darba un atpūtas jeb no nodarbībām un brīvā laika" [32, 93].

Dažkārt J. A. Komenskim pārmet, ka viņš cilvēka personību daļa it kā 2 daļās: fiziskajā un garīgajā, izceļot tikai garīgo. Iepriekšminētie padomi liecina, ka tā nav. Var, protams, nepieņemt J. A. Komenskim, ka viņš veselību, tāpat kā spēku, draudzību, pieskaita "dzīves rotām". Tomēr ir jāapzinās, ka šādu nostāju acīmredzot diktējusi J. A. Komenska laikabiedru izteiktā pievēršanās tikai patīkamajam, nevis saprātīgajam un derīgajam. Uzsverot, ka cilvēkam nav jākalpo miesai, J. A. Komenskis nevis noliedz cilvēka fizisko būtību, bet gan iesaka rīkoties saprātīgi.

Pašlaik skolēnu fiziskā attīstība un viņu veselība rada sabiedrībā pamatotas bažas. Tikai ~ 30% vidusskolu absolventu ir praktiski veseli, devīto klašu skolēnu vidū tādi ir tikai ~ 20%. Plašas publikācijas presē, vecāku izglītošana, veselības mācība skolā un citi pasākumi nedod jūtamus rezultātus. Tiek sniegti un uzklauti desmitiem padomu. Bet ja mēs konsekventi ievērotu tos pašus trīs J. A. Komenska ieteiktos: veselīgs uzturs, mērenas fiziskas nodarbības, pārdomāta darba un atpūtas mija? Var droši apgalvot, ka skolēni kļūtu veselāki. Un ja vēl izdotos novērst pārslodzi un tikt vaļā no stresa skolā!

J. A. Komenskis asi vērsās pret skolēnu pārslodzi, kas ir mūsdienu skolas aktuāla problēma.

Pēc J. A. Komenska domām, ir nepieļaujami, ja skolēniem "klasē ik dienas liek nodarboties sešas, septiņas, astoņas stundas, turklāt vēl dažas stundas mājās.

Ja viņus.. pārslogo ar diktātiem, vingrinājumiem un ārkār-
tīgi lielu fragmentu mācīšanos no galvas. Ko panāk tas, kas
grib traukā ar šauru kakliņu (ar ko var salīdzināt bērnu spējas)
saliet šķidrumu uzreiz, nevis ievadīt lēnām, pa pilītei? Protams,
lielākā daļa šķidruma nolist zemē..." [32, 110].

Pārslodze, bērnu individuālo īpatnību neievērošana, barga,
neiecietīga izturēšanās nogalina bērna vēlmi mācīties. J. A. Ko-
menskis bieži uzsver: "Ar visiem iespējamiem veidiem bērnos
jāiekvēlina dedzīga tieksme pēc zināšanām un pēc mācīšanās",
t.i., jāveido **pozitīva motivācija**.

Tas ir arī viens no šībrīža svarīgākajiem uzdevumiem. Pastā-
vot orientācijai uz patēriņa sabiedrību, īpašas pūles jāvelta
vērtību un pārliecības jomām. Izglītībai te būtu jāieņem viena
no svarīgākajām vietām, pie tam ne skolotāju un vecāku uz-
spiestai un skolēnu negribīgi akceptētai.

Mūsdienu skolas videi jārosina skolēns nonākt līdz atskār-
smei par izglītības vērtību cilvēka dzīvē. Tiklīdz skolēns šo
atziņu būs padarījis par savu personīgo pārliecību, viņā radīsies
tieksme pašam patstāvīgi mācīties.

J. A. Komenskis daudzviet atgādina: skolēnu tieksmi mācī-
ties cels viņu izpratne par mācīšanās praktisko labumu. Skolo-
tāja uzdevums – to parādīt, izskaidrot.

Kā vēl var skolēnu pozitīvi motivēt?

Ar zinātniski pamatotām, daudzveidīgām (dababilstošām)
metodēm, pārvarot ikdienas rutīnu, raisot skolēnu interesi.

Šķiet, arī mūsdienu psihologi un pedagogi nenoniecina J. A. Komenska vienkāršos, dzīves pieredzes diktētos padomus,
piemēram, **vecāki** bērnu klātbūtnē var augstu novērtēt mācī-
šanos un izglītotus cilvēkus (jauniešiem). Viņi var arī uzslavēt
bērnu skolotāju par izglītību, humāno attieksmi pret bērniem
(pusaudžiem).

Skolēnu tieksme mācīties augs, ja "**skolotāji** būs **atsaucīgi**
un **vēlīgi**, neatbaidīs bērnus no sevis ar bargu izturēšanos,
bet piesaistīs viņus ar tēvišķīgu labvēlību, sirsnību un laipniem
vārdiem, ja skolotāji, uzsākot zinātņu mācīšanu, izcels tajās
vērtīgo, pievilcīgo un vieglo, ja viņi laiku pa laikam cen-

tīgākos skolēnus uzslavēs...” [32, 106].

Derīgais nereti jāapvieno ar patīkamo, pēc labi paveikta darba jāseko atpūtai. Par atpūtu gan nebūtu jāuzskata pašlaik stundu sarakstos paredzētās t.s. “brīvās stundas”, kas, pēc skolēnu teiktā, rada tikai papildu nogurumu.

Arī pievilcīga apkārtējā fiziskā vide var pozitīvi motivēt skolēnu: “Pašai skolai jābūt pievilcīgai gan no iekšpuses, gan no ārpuses. Tās iekšienei jābūt gaišai, tīrai un bagātai ar attēliem: ar ievērojamu cilvēku portretiem, ģeogrāfijas kartēm, vēsturisku notikumu atainojumiem, dažādām emblēmām. Skolas ārpusē ir jābūt ne tikai pastaigu un rotaļu laukumam., bet arī nelielam dārzam, kurā dažkārt jāielaiž skolēni, lai dotu viņiem iespēju priecāties par kokiem, puķēm un zāli...” [32, 107].

Uz tādu skolu bērni dosies ar prieku, te labāk atraisīsies viņu dabas dotās spējas.

Arī sabiedrības pārstāvjiem jāiesaistās skolu dzīvē, piedaloties dažādos pasākumos.

Tāpat kā dabā viss ir viens vesels, tā arī J. A. Komenska pedagoģiskajā koncepcijā visi tās aspekti atrodas **ciešā saistībā**: “..skolā veidojot cilvēku, nepieciešams viņu attīstīt vispusīgi.. Skolās jā māca ne tikai zinātnes, bet arī tikumība un dievbijība. Bet mācības lai kalpo cilvēkam vienlaikus gan viņa prāta, gan valodas, gan roku pilnveidošanai, lai viņš spētu vajadzīgo saprātīgi vērot, izteikt vārdos un īstenot darbībā. Ja kaut ko no tā izlaistu, ne vien rastos robi izglītībā, bet arī tiktu iedragāti tās pamati.”

Mūsdienu izglītības teorijā mācību un audzināšanas vienotības princips tiek interpretēts kā vērtībizglītības apguve līdztekus zināšanu un prasmju apguvei.

Tas daļēji sasaucas ar **pansofijas** ideju. Pēc J. A. Komenska domām – pansofija – vispārēja gudrība jeb visu zinātņu saistība, ir pamatā Dieva un pasaules izpratnei. Pansofijā ir svarīgi nevis uzkrāt atsevišķas zināšanas, bet gan aptvert lietu būtību, nevis iegaumēt faktus, bet gan nonākt pie tiem, risinot problē-

mas. Pansofijai ir jābūt mācību satura pamatā. Mācību saturam ir jābūt vienotam, jo "saskaņā ar mūsu dabiskās metodes likumiem mācību priekšmeti cits no cita nedrīkst tikt atrauti, bet tie ir jābūvē kopā".

Šodien ir vispāratzīts, ka "tikai zinātnē tiek nodalītas, nošķirtas relatīvi noslēgtas disciplīnas..

Vidē, kurā skolēnam būs jādzīvo un jādarbojas, dažādās zināšanu jomas un dažādie realitātes komponenti pastāvēs nevis nošķirti, atsevišķi, bet gan veidos sarežģītu veselumu" [62].

Pansofijas idejā mūsdienu skolotājs var gūt atbalstu un praktisku pamatojumu integrētajai pieejai.

Svarīgi ir arī izprast J. A. Komenska apgalvojumu: ja cilvēks ir apguvis šo vispārējo gudrību, apjautis pasaulē pastāvošās likumsakarības, viņam būs raksturīga tikumiska rīcība un uzvedība.

Iepriekšminētais liecina, ka mūsdienu izpratne par didaktiku, lai gan principiāli atšķiras no totalitārisma pedagoģiskās prakses, daudzviet sabalsojas ar klasiskās pedagoģijas, tostarp J. A. Komenska pedagoģiskās sistēmas, atziņām. Kopīgais – labvēlīgas mācību vides, mācību darba un audzināšanas vienotības, individuālās integrētās pieejas absolūtā nepieciešamība pedagoģiskajā procesā.

J. A. Komenskis mazāk uzsvēris skolēna personīgās izaugsmes, skolēnu sasniegumu vērtēšanas nepārtrauktības un daudzveidības principus. Mazāk uzsvēris – tas nenozīmē, ka J. A. Komenska uzmanībai tie paslīdējuši garām. Nē, arī J. A. Komenskis ir uzsvēris skolēnu aktivitātes un pašdarbības nepieciešamību, pozitīva vērtējuma nepieciešamību, tomēr J. A. Komenska idejas jāskata kontekstā ar viņa laiku. Bez šaubām, skola salīdzinājumā ar tālo 17. gs. ir spērusi milzu soli uz priekšu un laiks izvirza citas prasības skolēnam un skolotājam.

Tomēr aizvien pārsteidz tā radošā pieeja, nereti pat atjautība, ar kādu mūsdienu skolotāji savā darbā izmanto, piemēram, J. A. Komenska uzskatāmības principu. Izdomas bagāta skolotāja rokās pat parasta tāfeles lupata var pārvērsties par lielisku uzskates līdzekli, kā to lasām kāda fizikas skolotāja stāstījumā

“Vēstis Skolai”. Madonas pusē skolotāji ir izstrādājuši konkrētu plānu skolēnu pārgājieniem un ekskursijām, ievērojot J. A. Komenska principu – no tuvākā uz tālāko. Ceļi ved no skolas apkārtnes līdz rajona centram, tad pa novada ievērojamām vietām. Pamatskolu beidzot, ir iepazīta Rīga un tuvākās kaimiņu zemes – Lietuva un Igaunija. Šādu piemēru ir bezgala daudz.

Ir daudz ideju, kas no lielā domātāja darbiem runā tieši uz katru no mums, kā, piemēram, **nepārtrauktā izglītība** jeb **mūžizglītība**, kā sakām šodien. “Iedzimas ir arī cilvēka alkas pēc zināšanām..,” apgalvo J. A. Komenskis. “Tās ..pavada mūs visu dzīvi.” Nepārtrauktu izglītošanos J. A. Komenskis tver plaši: “Kurš gan negrib vienmēr sadzirdēt, saredzēt kaut ko jaunu? Kuram gan nav vēlēšanās katru dienu kaut kur doties, ar kādu parunāt, kaut ko pastāstīt?” [32, 51]

Pašlaik mūžizglītības ideja tiek izprasta daudz pragmatiskāk, jo to diktē straujais dzīves temps:

“Pāreja uz tirgus ekonomiku ir ienesusi mūsu ikdienā tādas parādības kā konkurence, privātā iniciatīva. Cieši ar to saistītas ir arī izmaiņas nodarbinātības tirgū. Daudzas tradicionālās profesijas izzūd, to vietā rodas jaunas. Varam prognozēt, ka nākotnē nebūs tādas profesijas, kas, reiz apgūta, garantēs darbu visam mūžam” [47].

Taču bez šauri profesionālām zināšanām pastāv daudz plašāka joma, kas prasa patiešām nemītīgu pilnveidošanos. Tās ir vispārējās prasmes – “prasmes sazināties svešvalodās, lietot mūsdienīgus saziņas līdzekļus, uzņemties iniciatīvu, patstāvīgi plānot savu laiku un citus resursus un uzņemties atbildību par savu laimi” [47].

Šī procesa centrā – skolotājs. No vienas puses – viņam ir jāpalīdz “skolēniem .. mācīties mērķtiecīgi rūpēties par savu nākotnes karjeru, iegūstot izglītību, un būt gataviem mainīties” [47].

No otras puses – skolotājam jābūt spējīgam mainīties un izglītoties pašam, apzināties savu jauno lomu mācību procesā. Ja J. A. Komenskis kā vienīgās iespējamās attiecības starp skolēnu un skolotāju uzskatīja labvēlīgu sadarbību, palīdzot skolēnam, tagad skolotāja loma, principiāli neatšķiroties, tomēr ir

būtiski paplašinājusies.

Skolotājam jāklūst par skolēna padomdevēju, kas palīdz apgūt jaunas zināšanas un izpratni, kā dzīvot šodienas sarežģītajos apstākļos, par diskusiju partneri, par partneri un domubiedru pētnieciskajā darbā, konsultantu saskarsmes mākslā, ekspertu, kas "prot un zina atrast katram skolēnam individuālu mācīšanās stilu, prot vērtēt un secināt utt." [57].

Kā lai to visu iemācās?

Ar dabas dotu talantu vien nepietiek, tāpēc atslēgas vārds skolotāju mainībai uz augšu ir – tālākizglītība. Pašlaik ir daudz skolotāju, kas velta uzmanību savas kvalifikācijas paaugstināšanai. Iespējams, Latvijas skolās aizvien mazāk paliks visu un visa noliedzēju, par kuru nelabvēlīgo ietekmi savulaik brīdināja J. A. Komenskis: "… sevišķi ir jābīstas no to cilvēku augstprātības, kas ir ieguvuši vecās skolas izglītību un ar prieku aplami spēlē uz vecajām stīgām, izturoties vīzdegunīgi pret visu jauno, kā arī no viņu stūrgalvības un pretošanās..." [32, 210].

Positīvi mainoties skolotājiem, augs viņu pašu un viņu skolēnu panākumi. Tādi ir arī pašlaik. Par to liecina ne tikai Latvijas skolēnu starptautiskie panākumi, veiksmīgais starts citu valstu augstskolās, bet arī daudzās skolās vērojams dzīvespriecīgās sejas un atraisītā valoda, vēlme spriest, iesaistīties diskusijās, spēja objektīvi vērtēt sevi un citus, prasme atrast savu nākotnē ejamo ceļu.

Patīkami, ka sabiedrība novērtē labāko skolotāju veikumu. Pastāv gan gadskārtējā Sorosa fonda – Latvija Sabiedriskās saskaņas balva, gan tituls "Gada skolotājs", Luda Bērziņa prēmija radošākajiem skolotājiem. Daži skolotāji tiek cildināti pat starptautiskā mērogā, kā Iecavas skolotājs Mihails Gorskis. Tas neapšaubāmi ceļ skolotāja profesijas vērtību, jo jāatzīst – kopš J. A. Komenska laikiem skolotāja profesijas vērtības izpratnē esam palikuši pusceļā. Tā vairs netiek tik zemu vērtēta kā 17. gs., taču tās prestižs joprojām nav augsts. Varbūt tāpēc, ka pedagoģijā "tiek stādītas aizvien dažādākas un grūtāk audzējamas kultūras, bet augsne joprojām atstāta liesa un audzētājiem piedāvāts strādāt par vēdera tiesu", kā atzīst

Brocēnu vidusskolas direktors Egons Valters [63]. Taču skolās joprojām “vēl netrūkst ne labu vadītāju un skolotāju, ne arī ucītīgu un gudru skolēnu un studentu” [2, 3].

Skola ir mājvieta skolotājiem, kam šī profesijas ir aicinājums, kam “ir milzīgs gandarījums, ja viņš var ne tikai iemācīt to, kas ir jāiemāca, bet arī atklāt talantu un pilnveidot spējas.. celt viņa (skolēna) pašvērtības apziņu, palīdzēt viņam justies labi pašam ar sevi, – palīdzēt attīstīties kā cilvēkam” [40].

Vai arī pavisam vienkārši – kurš var runāt ar bērnu. Kā saka I. Ziedonis: “Bet man liekas, ka ar bērniem ir jārunā. Ir vienkārši jārunā. Ļoti bieži ir tā, ka, runājot ar bērnu latviešu valodā, iznāk, ka izsakāmies kaut kādā it kā svešvalodā. Viens skolotājs stāsta, bet ir jānāk otram un tas jāiztulko. It kā kāds ķīnietis būtu runājis. Domāju, ka tā ir galvenā problēma” [65].

PĒCVĀRDS

19. gs. atklāja J. A. Komenski kā pedagogu, bet 20. gs. – kā izcilu domātāju.

Lai gan jau vairākus gadsimtus J. A. Komenska personība, viņa garīgie meklējumi un atradumi, praktiskā darbība saista cilvēces uzmanību, tomēr lielākā daļa apcerējumu par lielo pedagogu ir radušies tieši mūsdienās. Tos raksta un lasa pedagogijas vēstures pētnieki, skolotāji, cilvēki, kas uzdod sev jaugtājumus par dzīves jēgu un savu sūtību virs zemes.

Lielais humānists ir izrādījies tuvāks un vajadzīgāks straujā un dramatiskā 20. gs. cilvēkam. Viņa domas par jauna veida attiecībām pasaulē, par visu tautu un nāciju līdztiesību un brīvu attīstību, par jaunā cilvēka audzināšanu ir radušas plašu atbalsi mūsdienu sarežģītajā pasaulē.

J. A. Komenskis vēlējās, lai katrs no mums saprot – mēs piedzimstam ne tikai paši sev, bet arī saviem tuvākajiem, t.i., visai cilvēcei.

Domājot par cilvēku, viņš allaž redzēja visu cilvēci, atklājot neredzamās, bet ciešās saites starp visiem cilvēkiem pasaulē. Cilvēks nedrīkst justies laimīgs, ja viņam blakus kāds cieš. Tikai tad ir iespējama laime personīgajās un lietišķajās attiecībās, kad visi vēlēties darboties vispārējās labklājības interesēs, zinās un pratīs, kā vienmēr un visur cits citam palīdzēt. Cilvēkam ir jāaudzina sevi visai cilvēcei. Var uzskatīt šīs domas par utopiskām, bet nevar noliegt, ka tās rosina cilvēciskās cieņas izjūtu un veido pašapziņu. Bez šo uzskatu tikumiskā spēka nav iedomājama cilvēces garīgā dzīve nevienā gadsimtā [80].

J. A. Komenskis ir sniedzis mums daudzas mācību stundas.

Sapņojot par nākotni, J. A. Komenskis palika uzticīgs savam laikmetam, izjuta tā skarbumu un apzinājās tā vajadzības. Tātad, lai dzīvotu nākotnē, jārisina sava laika problēmas.

Apbrīnojams ir J. A. Komenska dzīves gājums. Vēl viena mācība mūsdienu cilvēkam. Vienkāršs mācītājs un skolotājs kļuva bīskaps un daudzu tūkstošu vajāto čehu protestantu vadītājs, jo spēja savas tautas labā ziedot visu, spēja panest skar-

bus likteņa triecienus un saglabāt ticību cilvēkam un spēju nenogurtoši strādāt.

Tāpat sapnis par labāku nākotni sākas tepat, tavā mājā, tavā darba vietā.

Asiņaino karu un vispārējā tikumiskā pagrimuma laikā J. A. Komenskis izvirzīja lielus mērķus: labot pasauli vispārējās labklājības vārdā, harmonizēt cilvēku. Pūloties sasniegt šo mērķi sūrā ikdienas dzīvē, J. A. Komenskis mums pierāda: lieli mērķi rada izcilu dzīves gājumu.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. Albrehta Dz. Pētīšanas metodes pedagoģijā. – R.: Mācību grāmata, 1998. – 104 lpp.
2. Anspaks J. Jans Amoss Komenskis: dzīves ceļš un pedagoģiskā jaunrade. – R.: LU, 1992. – 58 lpp.
3. Apīnis A. Latviešu grāmatniecība. No pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām. – R., 1977. – 354 lpp.
4. Apīnis A. Neprasot atļauju. Latviešu rokraksta literatūra 18. un 19. gs. – R.: Liesma, 1987. – 223 lpp.
5. Austrums. – 1892. – 260. – 263. lpp.
6. Austrums. – 1892. – 317. – 323. lpp.
7. Austrums. – 1892. – 420. – 429. lpp.
8. Balodis A. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – R.: Neatkarīgā teātra “Kabata” grāmatu apgāds, 1990. – 429 lpp.
9. Baltijas Vēstnesis. – 1892. – Nr. 61.
10. Beļickis I. Didaktiskā doma Latvijā 1920. – 30. gados. – R.: RGKCI, 1990. – 44 lpp.
11. Bērziņa Ž. Direktors un skolas vīzija//Vēstis Skolai. – 1999. – Nr. 7(7).
12. Bērziņš L. Ernsts Gliks. Darba mūžs un mūža darbs. – R., 1935. – 40 lpp.
13. Ceipe G. Vidzeme Ziemeļu kara ēnā//Skola un Ģimene. – 1999. – Nr. 4.
14. Dauge A. Audzināšanas ideāls un īstenība. – R., 1926. – 126 lpp.
15. Dēķens K. Rokas grāmata pedagoģijā. – R.: Kultūras Balss, 1919. – 238 lpp.
16. Dēķens K. Skola: tās veidi un iekārta. – R.: Saule, 1924. – 77 lpp.
17. Dienas Lapa. – 1892. – Nr. 71.
18. Dienas Lapa. – 1892. – Nr. 73.
19. Dienas Lapa. – 1892. – Nr. 74.
20. Gudjons H. Pedagoģijas pamatatziņas. – R.: Zvaigzne ABC, 1998. – 396 lpp.
21. Greste J. Aizkulises. – RLMM, palīgfonds, inv. Nr. 16.
22. Ģirupnieks J., Delle J., Greste J., Lancmanis J., Mežsēts J., Karlivāns A. Dabas mācības metodika. – R., 1931.

23. Hilners G. Ernsts Glücks, latviešu bībeles tulks, miera darbos un kara briesmās. – R., 1918. – 87 lpp.
24. Ideju vēsture Latvijā. No pirmsākumiem līdz XIX gs. 90. gadiem. Antoloģija. – R.: Zvaigzne ABC, 1995. – 607 lpp.
25. Izglītība un valsts attīstība//Vēstis Skolai. – 1999. – Nr. 2(5).
26. J. A. Komenska pedagoģiskā mantojuma atspulgi Latvijā. L. Žukova red. – R.: LSPA, 1992. – 15 lpp.
27. Jūlijs Aleksandrs Students. Dzīve un darbi. – R.: RaKa, 1998. – 103 lpp.
28. Karule A., Studente A. Jaunlatviešu devums pedagoģijā. Grām.: Apcerējumi par tautas izglītību un pedagoģiskās domas attīstību Latvijā. – R.: PZPI, 1978. – 174 lpp.
29. Kjaegaara E., Martiniene R. Pieci gaviļu saucieni demokrātijai. – Dānija, 1996. – 122 lpp.
30. Koķe T. Mūsdienu audzināšanas filozofiskie aspekti//Skolotāja Pieredze. – 1996. – Nr. 10.
31. Koķe T. Pieaugušo izglītības attīstība: raksturīgās iezīmes. – R., 1999. – 102 lpp.
32. Komenskis J.A. Lielā didaktika. – R.: Zvaigzne, 1992. – 232 lpp.
33. Konstantinovs N., Medinskis J., Šabajeva M. Pedagoģijas vēsture. – R.: Zvaigzne, 1968. – 393 lpp.
34. Kopeloviča A., Žukovs L. Skolotāju izglītība Latvijā//Skolotājs. – 1999. – Nr. 5(11).
35. Kraitona J. Izglītība Latvijā. Dažas piezīmes par aktualitātēm un politiku//Vēstis Skolai. – 1999. – Nr. 5(7).
36. Lapiņa L., Rudiņa V. Apgūsim demokrātiju. Skolotāja rokasgrāmata: interaktīvās mācīšanas metodes. – R.: Zvaigzne ABC, 1997. – 136 lpp.
37. Latvijas skolu un pedagoģijas vēstures jautājumi. J. Ruberta red. – R.: Zvaigzne, 1975. – 148 lpp.
38. Lāce M. Latviešu grāmatniecība. Materiālu krājums. 2. laidziens. – R., 1968.
39. Maslo I. Skolas pedagoģiskā procesa diferenciacija un individualizācija. – R.: RaKa, 1995. – 172 lpp.

40. Miezīte Solveiga//Vēstis Skolai. – 1999. – Nr.1.
41. Mūsu Nākotne. – 1928.
42. Mūsu tautskola. – Londona, 1902. – 15 lpp.
43. Obšteins K. Pedagoģijas vēsture. 2. daļa. – R., 1932. – 188 lpp.
44. Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam. Antoloģija. – R.: Zvaigzne, 1991. – 230 lpp.
45. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g. Antoloģija. – R.: Zvaigzne, 1994. – 237 lpp.
46. Pētersons E. Vispārīgā didaktika. – R., 1931. – 130 lpp.
47. Rāta A. Pamatizglītība 2005. gadā//Skolotājs. – 1999. – Nr.1.
48. Ruberts J. Tautas izglītības rītausmā. – R.: Zinātne, 1978. – 101 lpp.
49. Saļimova K. u.c. Ārzemju pedagoģijas vēstures apcerējumi. 2. burtnīca. – Liepāja, 1994. – 61 lpp.
50. Saļimova K. u.c. Ārzemju pedagoģijas vēstures apcerējumi. 3. burtnīca. – Liepāja, 1994. – 48 lpp.
51. Seiļš V. Paidagogikas vēsture, 1. d. – Daugavpils, 1943. –
52. Stenders G. Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas. – R.: Liesma, 1988. – 572 lpp.
53. Students J. A. Ievadījums audzināšanas mācībā. – Rīga, 1928. – 23 lpp.
54. Students J. A. Vispārīgā paidagōģija. 1. d. – R.: RaKa, 1998. – 330 lpp.
55. Students J. A. Vispārīgā paidagōģija. 2. d. – R.: RaKa, 1998. – 224 lpp.
56. Straubergs J. Rīgas vēsture. – Grāmatu Draugs. – 480 lpp.
57. Šmite A. Lomu maiņa pārmaiņās izglītībā//Skolotājs. – 1997. – Nr.2.
58. Ūsiņš V. Ernsta Glika darbība latviešu bērnu izglītošanā//Skolotājs. – 1998. – Nr. 6.
59. Ūsiņš V. K. Dēķena pedagoģiskie uzskati. – R.: Zvaigzne, 1975. – 168 lpp.
60. Ūsiņš V. No atziņu pūra//Skolotājs. – 1998. – Nr. 1.
61. Ūsiņš V. No atziņu pūra//Skolotājs. – 1998. – Nr. 2.
62. Valsts pamatizglītības standarts. – Lielvārds, 1999. – 32 lpp.

63. Valters E.//Vēstis Skolai. – 1999. – Nr. 2.
64. Vītiņš V. Jānis Amoss Komenskis – pedagoģijas Galilejs// Izglītība. – 1992. – Nr. (23. apr.).
65. Ziedonis I.//Vēstis Skolai. – 1999. – Nr. 9.
66. Zusāne A. Pedagoģijas vēsture. Pedagoģiskās domas attīstība Latvijā. – R.: RPIVA, 1998. – 173 lpp.
67. Žukovs L. Ievads pedagoģijā. – R.: RaKa, 1997. – 222 lpp.
68. Žukovs L. Pedagoģijas vēsture. – R.: RaKa, 1999. – 304 lpp.
69. Žukovs L., Kopeloviča A. Pedagoģiskā doma Latvijā. – R.: RaKa, 1997. – 222 lpp.
70. Žukovs L., Kopeloviča A. Skolotāju izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 19. gs. vidum. 1.daļa. – R.: LSPA, 1995. – 74 lpp.
71. Acta Comeniana 10 Internationale Revue für Studien über J. A. Comenius. International Review of Comenius Studies. – Praha, 1993 – 252 S.
72. Acta Comeniana 11. – Praha, 1995 – 280 S.
73. Acta Comeniana 12. – Praha, 1997 – 377 S.
74. Collokvicum Comenius ja Baltimaad. – Tallinn, 1992. – s. 53.
75. Hofmann F. Jan Amos Comenius. Lehrer der Nationen. – Leipzig, Jena, Berlin: Urania Verlag. – S. 107.
76. Pánek Jaroslav. Comenius. Lehrer der Nationen. – Prag. Ostslovakischer Verlag, 1991 – 107 S.
77. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения, т.1. Под редакцией А. М. Пискунова и др. – М.: Педагогика, 1982. – 282 стр.
78. Коменский Я. А. Предвестник всеобщей мудрости// Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения, т. 2. Под редакцией А. М. Пискунова и др. – М.: Педагогика, 1982 – 282 стр.
79. Коменский Я. А. Лабиринт мира и рай сердца//Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения, т. 1. – М.: Педагогика, 1982.
80. Коменский Я. А. Пансофическая школа//Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения, т. 2. – М.: Педагогика, 1982.

81. Коменский Я. А. Правила поведения//Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения, т. 2. – М.: Педагогика, 1982.
82. Коменский Я. А. Законы хорошо организованной школы//Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения, т. 2. – М.: Педагогика, 1982.
83. Коменский Я. А. Выход из схоластических лабиринтов//Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения, т. 2. – М.: Педагогика, 1982.
84. Смоляницкий С. В. Я. А. Коменский и мы//Советская педагогика. – 1987 – №6.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301008500

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

2.18

2001-4
- 46

1984. gadā esmu beigusi LVU Svešvalodu fakultātes vācu valodas un literatūras specialitāti, strādāju Livānu ģimnāzijā.

1995. gadā ieguvu pedagoģijas maģistra grādu un 1997. gadā – psiholoģijas maģistra grādu vecumposmu un pedagoģiskās psiholoģijas apakšnozarē. No 1997. gada strādāju arī par docenti Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā.

Manā interešu lokā ir pedagoģijas vēsture, īpaši latviešu pedagogu teorētiskais un praktiskais devums 20. – 30. gados, jo šeit pārstāvētas humānisma un demokrātijas tradīcijas, kas ir ideju avots mūsdienu izglītības darbiniekiem. Esmu izstrādājusi tālmācības mācību līdzekli pedagoģijas vēsturē.

Žurnāla

SKOLOTĀJS
MAZĀ PEDAGOĢISKĀ BIBLIOTEKA